

Glasnik

Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini

ISSN 1512-6609

3-4

Sarajevo

mart-april 2017.

VOL. LXXIX • Str. 219-428

U ovom broju pišu:

Elmir Mašić • Elvir Duranović • Abdullah Arifović • Bilal Hodžić • Ekrem Tucaković • Mirzet i Meliha Ibrić • Jusuf Džafić • Adis Sultanović • Azra Medara • Rašid Durić • Mr. Kemal Bašić • Zijad Suljić • Mustafa Sušić

| Sadržaj

Tefsirske teme

225-240 Mr. hfz. Elmir Mašić • Sintaktostilistička i psihološka analiza sure Jusuf

Fikhske teme

241-252 Dr. Elvir Duranović • Teravij-namaz u praksi Allahovog Poslanika, a.s., njegovih ashaba i tabi'ina

Islamske teme

253-264 Mr. sci. Abdullah Arifović • Poslanikov, s.a.v.s., odnos prema biljnom svijetu

265-278 Mr. Bilal Hodžić • Recepcija fikha muslimanskih manjina i rada Evropskog vijeća za fetve u Njemačkoj

Aktuelne teme

279-296 Dr. Ekrem Tucaković • Saradnjom do adekvatnog medijskog izvještavanja o islamu i muslimanima

Kulturna baština

- 297-308 Mirzet i Meliha Ibrić • Islamske obrazovne institucije za vrijeme Osmanlija u BiH
- 309-320 Jusuf Džafić • Ibn Mevdud el-Mevsili i proučavanje njegovih djela na našim prostorima

Studije

- 321-342 Mr. sci Adis Sultanović • Medijska slika islama u Njemačkoj od 2001. do 2016.
- 343-354 Azra Medara • Zikr, halvet i devran u halvetijskoj sufijskoj praksi

Pogledi

- 355-370 Dr. Rašid Durić • U žudnji za ljubavi i za katarzom: Magija bosanske ilahije i ilahije hora bužimskih "Gazija"

Osvrti

- 371-376 Mr. Kemal Bašić • Hasan Škapur
Odnos osmanskih vlasti prema bosanskom ustanku (1875-1878.)

Reagovanja

- 377-382 Zijad Suljić • Travnička jacija - ne, poštivanje ustava iz - da
- 383-392 Mustafa Sušić • Travnička jacija ili travnička magla

Službeni dio

- 393-428 Dekreti

فهرست

موضوعات تفسيرية

٢٤٠-٢٢٥ أ.المير ماشيتش • التحليل النحوي الإنشائي والنفي لسورة يوسف

موضوعات فقهية

٢٥٢-٤٢١ أ.الوير دورانوفيتش • صلاة التراويح كما أداها رسول الله صلى الله عليه وسلم والصحابة والتابعون

موضوعات إسلامية

٢٦٤-٢٥٣ عبد الله عارفوفيتش • تصرف رسول الله صلى الله عليه وسلم إزاء عالم النبات

٢٧٨-٢٦٥ بلال هوجيتش • استقبال فقه الأقليات المسلمة وعمل المجلس الأوروبي للإفتاء والبحوث في ألمانيا

موضوعات راهنة

٢٩٦-٢٧٩ أكرم توتساكوفيتش • تعاوننا نحو الإعلام المناسب عن الإسلام والمسلمين

تراث ثقافي

٣٠٨-٢٩٧ مرزت ومليحة إيريتش • المؤسسات الإسلامية التعليمية في البوسنة والهرسك في عهد العثمانيين

٣٢٠-٣٠٩ يوسف جافيتش • ابن مودود الموصلية ودراسة مؤلفاته في أنحائنا

دراسات

آدس سلطانوفيتش • صورة الإسلام في وسائل الإعلام الألمانية في الفترة ما بين ٢٠٠١ - ٢٠١٦م ٣٤٢-٣٢١

آزرا مدارا • الذكر والخلوة والدوران في ممارسات الطريقة الصوفية الخلوئية ٣٥٤-٣٤٣

نظرات

راشد دوريتش • اشتياق إلى الحب وتطهير النفس: ٣٧٠-٣٥٥

سحر الأناشيد الإسلامية البوسنية والأناشيد الإسلامية لفرقة GAZIJA من بوجيم

لمحات

كمال باشيتش • كتاب حسن شكاپور "موقف السلطات العثمانية من الإنتفاضة البوسنية (١٨٧٥ - ١٨٧٨م)." ٣٧٦-٣٧١

رودد الافعال

زياد سولييتش • صلاة العشاء في ترافنيك - لا، إحترام دستور المشيخة الإسلامية - نعمر ٣٨٢-٣٧٧

مصطفى سوشييتش • صلاة العشاء في ترافنيك أو ضباب في ترافنيك ٣٩٢-٣٨٣

رسميات

قرارات التوظيف والعزل عن الوظيفة ٤٢٨-٣٩٣

| Contents

Tafsir Themes

225-240 Mr. Hfz. Elmir Masic • Sintacto-Stylestic and Psychological
Analysis of the Surah Yusuf

Fikh Themes

241-252 Dr. Elvir Duranovic • Tarawih-Prayer in the Practice of the Allah's
Prophet, a.s., His Companions and the Contemporaries of the
Companions

Islamic Themes

253-264 Mr. Sci. Abdullah Arifovic • Prophet's, a.s., Relationship to the World
of Plants

265-278 Mr. Bilal Hodzic • Reception of the Fiqh of Muslim Minorities and
Work of the European Council for the Faith and Research in Germany

Current Themes

279-296 Dr. Ekrem Tucakovic • Through Co-Operation to Adequate Media
Coverage of Islam and Muslims

Cultural Heritage

- 297-308 **Mirzet and Meliha Ibric** • Islamic Educational Institutions at Ottoman Time in Bosnia
- 309-320 **Jusuf Dzafic** • Ibn Mawdud Al-Mawsili and Study of His Works in Our Region

Studies

- 321-342 **Mr. Adis Sultanovic** • Media Image of Islam in Germany 2001 - 2016
- 343-354 **Azra Medara** • Zikr, Halvat and Devran in Halveti Sufi Practice

Views

- 355-370 **Dr. Rasid Duric** • Craving for Love and Catharsis - the Magic of Bosnian Ilahi-Song and the Ilahi-Songs of the Buzim Choir «Gazija»

Reviews

- 371-376 **Mr. Kemal Bsic** • Hasan Skapur: The Attitude of the Ottoman Authorities towards Bosnian Uprising (1875-1878).

Responses

- 377-382 **Zijad Suljic** • Travnik Isha'-Prayer - Not, Respect for the Constitution of the Islamic Community - Yes
- 838-392 **Mustafa Susic** • The Travnik Isha'-Prayer or a Travnik Fog

The Official Part

- 393-428 Decrees

Sintaktostilistička i psihološka analiza sure Jusuf

Mr. hfz. Elmir Mašić

imam, medžlis iz sarajevo
elmirmasic@yahoo.com

Sažetak

Sura Jusuf je objavljena u Mekki i ima 111 ajeta. Ona govori o životnoj drami poslanika Jusufa, a.s.; odnosima dijete-roditelj, roditelj-dijete, vladar-podanik, podanik-vladar, o odnosima među braćom, roditeljskoj ljubavi, čulnoj ljubavi, ljubomori, zavidnosti, tuži itd. Jusufov otac Jakub, a.s., mnogo voli svoje sinove, posebno Jusufa i njegovoga mlađeg brata, pažljiv je prema njima te tužan i nesretan zbog gubitka voljenoga sina Jusufa. Jusufova braća su ljubomorna i zavidna te stoga spremna na razna lukavstva i prijekove, ali na kraju shvataju svoje pogreške i kaju se. Upravnikova žena je strastveno zaljubljena u Jusufa i želi ga imati za sebe po svaku cijenu, ali i ona se na kraju kazivanja kaje i donekle ispravlja svoje greške i grijeh. I, naravno, Jusuf, a.s., primjer je poslanika, čovjeka koji je prije svega svjestan Boga, dž.š., poslušan svome ocu, milostiv prema braći, poslušan vladaru i odgovoran prema upravniku i njegovoj porodici.

Ključne riječi: ajet, sura, sintaksa, psihologija, emocije

Uvod

Kur'anska kazivanja su događaji koji su se stvarno dogodili, a Kur'an ih spominje radi pouke i primjera, da objasni položaj i svršetak upućenih i zalutalih te da nas upozna s čim su se susretali Božiji poslanici, a nakon njih i svi ostali pozivači u islam. To su najtačniji dokumenti povi-

jesti jer se oslanjaju i dolaze od apsolutne Istine, pa se, stoga, suštinski razlikuju od svih drugih oblika iznošenja povijesnih događaja i vijesti koje poznaje čovjek do Kur'ana. Kur'anska kazivanja govore o realnim, krajnje istinitim i objektivno prikazanim događajima koji su se dogodili na Zemlji onako kako ih Kur'an iznosi, pa su navodi ili dijalozi ličnosti koje učestvuju u događajima onakvi kako su prikazani. To su žive slike odnosa dobra i zla, svjetla i tame, vjerovanja i nevjerovanja, vjerovanja i krivovjerstva, istine i zablude, Pravoga puta i stranputice.¹

Jedno od kur'anskih kazivanja jeste i kazivanje o poslaniku Jusufu, a.s., u istoimenoj suri. Kur'an kaže da je to najljepše kazivanje te smo se odlučili analizirati ovu suru, preciznije, njen sintaktostilistički i psihološki plan. Cilj nam je otkriti i pokazati kako Kur'an u suri Jusuf upotrebljava sintaksu, rečenicu, da bi ukazao na pojedina psihološka stanja, poput roditeljske ljubavi, ljubomore, zavidnosti, tuge i čulne ljubavi.

Nakon uvoda, sažetka i ključnih riječi, prvo ćemo se ukratko upoznati sa surom Jusuf. Potom ćemo detaljno analizirati one ajete koji govore o spomenutim psihološkim stanjima. Tom prilikom ćemo se, prije svega, koristiti tefsirima Zamahšerija, Sejida Kutba, Gazalija, znanstvenim djelom profesora Džemala Latića iz kur'anske lingvistike te ostalom dostupnom literaturom. Na kraju ćemo iznijeti naše zaključke do kojih dođemo prilikom istraživanja.

Sura Jusuf

Sura Jusuf je objavljena u Mekki i ima 111 ajeta. Za razliku od gotovo svih ostalih kazivanja u Kur'anu, u ovoj suri se, na širokom prostoru, odigrava jedna ljudska životna drama u kojoj učestvuje mnogo likova. O Jusufu se govori isključivo u ovoj suri, što je još jedna specifičnost kazivanja o njemu. Povod objavljivanja sure bila su učestala pitanja Jevreja koja su oni upućivali Muhammedu, s.a.v.s., u vezi s Jusufom i njegovom braćom, potomcima poslanika Jakuba, a.s.²

Ibn Kesir navodi jednu predaju prema kojoj je skupina Jevreja prihvatila islam nakon što su čuli Poslanika, s.a.v.s., da uči suru Jusuf i shvatili

¹ Ljevaković, Zijad: *Tefsir I, II – Uvod u nauku tefsira*, Bemust Sarajevo, Sarajevo, 2003., str. 175-176.

² Latić, Džemal: *Stil kur'anskoga izraza*, El-Kalem, Sarajevo, 2001., str. 366.

da se ona podudara sa onim što oni poznaju.³ Sejid Kutb kaže da je sura Jusuf objavljena nakon sure Hud u tom kritičnom vremenu, između Godine tuge, u kojoj su umrli Ebu Talib i Hatidža, dva oslonca Allahovog Poslanika, s.a.v.s., i prvog i drugog sastanka na Akabi, koji Poslaniku, s.a.v.s., muslimanima i Poslanstvu otvaraju izlaz za seobu u Medinu.⁴ Kutb hoće kazati da je sura Jusuf došla kao psihološka i emocionalna potpora Poslaniku, s.a.v.s., jer je prolazio kroz težak i mukotrpan period. Zaista ova sura, kao što ćemo se i uvjeriti, obiluje psihološkim i emocionalnim momentima.

Cijela sura predstavlja jedno tijelo koje ima sve osobnosti mekkan-skoga perioda Objave u tematici, atmosferi, okrilju i inspiraciji. U vrijeme kad je Poslanika, s.a.v.s., zadesila samoća, iseljništvo i bojkot Kurejšija, Godina tuge, a sa njim je sve ovo zadesilo i muslimansku zajednicu, Allah, dž.š., kazuje mu kazivanje o njegovom bratu Jusufu, a.s., koji je, također, bio izložen raznim iskušenjima i nevoljama. Između ostalog, tu je pakost braće, iskušenje straha u bunaru kad je u njega bačen, iskušenje ropstva, kad je prebacivan kao kakva roba iz ruke u ruku bez zaštite roditelja ili bližih rođaka, iskušenje zavjere Upravnikove žene i drugih žena, a prije toga, iskušenje zavodjenja i žudnje, iskušenje zatvora nakon udobnog i lagodnog života na Upravnikovom dvoru, zatim iskušenje udobnog života i apsolutne vlasti, kad neograničeno kontroliše živežne namirnice; iskušenje ljudskog osjećaja kada se susreće, poslije toga, sa svojom braćom koji su ga bacili u bunar i koji su bili uzrok svih ovih nedaća i iskušenja.⁵

Kao što smo u uvodu kazali, sada ćemo se detaljno pozabaviti samo nekim psihološkim stanjima iz sure Jusuf, jer ovdje nemamo prostora da iscrpimo sva ta stanja.

Roditeljska ljubav

Motiv materinstva jedan je od fizioloških motiva, jer postoje fiziološke osnove ovom motivu, a to su fiziološke i tjelesne promjene koje se de-

3 Ibn Kaṭīr: *Tafsīr al-Qurʾān al-ʿazīm*, Dar al-manar, Kairo, 2002., tom 2., str. 460.

4 Kutb, Sejjid: *U okrilju Kurʾāna*, s arapskog prevela grupa autora, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 1997., tom 12., str. 191.

5 Isto, str. 193.

šavaju u majci za vrijeme trudnoće, porođaja i dojenja. Ove fiziološke i tjelesne promjene vezuju majku s njenim djetetom jakim vezom koja se očituje jasno u materinskom nagonu iskazanom kroz ljubav majke prema djeci, nježnost prema njima, brigu i sl. Budući da otac nije vezan za svoju djecu ovakvim fiziološkim vezama koje povezuju majku s njima, savremeni psiholozi ne smatraju očinski nagon fiziološkim kao majčinski, nego ga gledaju kao psihološki. Očevima su djeca izvor uživanja i radosti, snage i energije, važan faktor u održanju uloge oca u životu te očuvanju muške linije nakon njihove smrti.⁶

Kur'an u tom kontekstu spominje Zekerijaovu, a.s., dovu kojom Gospodara moli da mu podari dječaka koji će naslijediti njega i rod Jakubov, a.s.⁷ Također, u mnogim ajetima je ljubav prema sinovima navedena uz ljubav prema imetku, jer su i sinovi i imetak pokazatelji snage i uživanja za čovjeka.⁸

Jasnu očinsku ljubav uočavamo kod Jakuba, a.s., prema svome sinu Jusufu, a.s., i njegovome mlađemu bratu, zbog čega su ostala braća bila ljubomorna i zlobna prema Jusufu. Naime, nakon što je Jusuf ispričao svoj san ocu Jakubu, otac mu iz ljubavi, milosti, brige, pažnje i straha da mu se ne dogodi nešto loše, kaže: *قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا*. On reče: "O, sinko moj, ne kazuj svoga sna braći svojoj, da ti ne učine kakvu pakost, šejtan je doista čovjeku otvoreni neprijatelj."⁹ Ovdje Jakub tepa svome sinu i obraća mu se u deminutivu, dakle sinčiću, sinko moj, što ukazuje na ogromnu očinsku ljubav.¹⁰ Na isti način su se svojim sinovima obraćali Nuh, a.s., Ibrahim, a.s., Lukman itd., bez obzira jesu li ih slijedili i slušali ili ne.¹¹

Također, Jakub ne mrzi svoju ostalu djecu niti njima pripisuje zlo i mržnju, već im na neki način traži opravdanje i uzrok zla pripisuje šejtanu: *Šejtan je, doista, čovjeku otvoreni neprijatelj*. On ovdje ne želi sačuvati

6 Nedžati, Muhammed Osman: *Kur'an i psihologija*, s arapskog prevela Ramiza Smajjić, Dobra knjiga d.o.o. Sarajevo, Sarajevo, 2010., str. 63-64.

7 Merjem, 4-6.

8 El-Kehf, 46., El-Isra, 6., Nuh, 12., El-Muddessir, 11-13. itd.

9 Jusuf, 5.

10 Božović, Rade: *Udžbenik savremenog arapskog jezika*, Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo, 1988., str. 125.

11 Nuh, 42., Es-Saffat, 102., Luqman, 13.

isključivo Jusufa, već i svoje druge sinove. Cilj mu je spriječiti i u korijenu onemogućiti zlo i probleme. Dakle, jednom kratkom rečenicom ukazuje se na veliku očinsku ljubav prema Jusufu i ostalim sinovima, uzrokom zla imenuje se šejtan, a ne djeca, dok se problem i eskalacija sukoba nastoje izbjeći pod svaku cijenu.

Očinsku ljubav Jakuba i strah da se Jusufu ne dogodi nešto loše primjećujemo prilikom prvog odlaska Jusufa sa njegovom braćom: قَالَ إِنِّي فَأَخَافُ أَنْ أَكَلَهُ الدَّيْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ "Bit će mi doista žao ako ga odvedete, a plašim se da ga vuk ne pojede kad vi na njega ne budete pazili" – reče Jakub.¹² Kolika je bila očeva ljubav prema Jusufu potvrđuje činjenica da je upotrijebio dva priloga za pojačanje. Zamahšeri kaže da je Jakub pokušao opravdati svoj stav pomoću dva razloga. Prvi je da njega žalosti bilo kakav rastanak od Jusufa, makar na trenutak, a drugi je strah od vuka ukoliko ga ne budu dovoljno pazili i čuvali.¹³

Da im u potpunosti ne bi otkrio svoju ljubav prema Jusufu i da ostali sinovi ne bi pomislili kako im bez razloga ne dopušta da povedu Jusufa, Jakub mudro spominje mogućnost da ga pojede vuk, što je dovoljan razlog njegove brige. Zanimljivo, vuk se u Kur'anu spominje samo u ovom slučaju.¹⁴

Iako je Jakub bio svjestan opasnosti kojoj je Jusuf izložen od strane svoje braće, a na osnovi Jusufovog sna sa početka kazivanja, on to ne želi otkriti sinovima, već ih unaprijed opravdava tako što ga je strah da oni neće dovoljno paziti svoga mladoga brata i da će ga zaboraviti. Jakub je ovdje krajnje oprezan i zabrinut, budući da poznaje njihove skrivene namjere. Ipak, ovo je još više uzburkalo njihovu sujetu i udvostručilo jê budući je njegova ljubav prema Jusufu dosegla stepen tuge zbog rastanka makar jedan dan, a on, kao što su mu rekli, ide sa njima radi sportskih aktivnosti i zabave.¹⁵

12 Jusuf, 13.

13 Al-Zamahšari, Mahmud b. 'Umar: *al-Kaššaf 'an haqa'iq al-Tanzil wa 'ujun al-aqawil fi wudžuh al-ta'wil*, Maktaba Misr, bez godine izdanja, tom 2., str. 449.

14 'Abd al-Baqi, Muhammad Fuad: *al-Muğam al-mufahras li elfaz al-Qur'an*, Dar al-hadit, Kairo, 2001., str. 331.

15 Kutb, Sejjid, nav. dj., tom 12., str. 237.

Ljubomora

Ljubomora je bolna i gorka emocija koju čovjek obično osjeća kad primijeti da voljeno biće usmjerava svoju pažnju ili ljubav na neku drugu osobu. Često prisutna vrsta ljubomore je ona koja se javlja među braćom, kad jedan između njih, ili više njih, osjeća da roditelji ili jedan roditelj voli više nekog drugog brata osim njega.¹⁶ Kur'an ovu vrstu ljubomore detaljno opisuje u kazivanju o ljubomori Jusufove braće zbog očeve naklonosti prema Jusufu i njegovom mlađem bratu Benjaminu. Naime, Jusufa i Benjaminu je rodila ista majka, dok su im ostali bili polubraća.¹⁷ Kur'an kaže: *إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰ آبَائِنَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ آبَاءَنَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ* *Kada oni rekoše: "Jusuf i brat njegov draži su našem ocu od nas, a nas je čitava skupina. Naš otac, zaista, očito griješi. Ubijte Jusufa ili ga u kakav predio ostavite – otac vaš će se vama okrenuti, i poslije toga ćete dobri ljudi biti"*¹⁸

Ljubomora je složena emocija, sastavljena od elemenata različitih osjećanja, posebno osjećanja zavidnosti i mržnje. Upravo je zbog toga ljubomora uglavnom praćena mržnjom, pakošću i željom da se naškodi osobi na koju je čovjek ljubomoran.¹⁹ Ovakvu situaciju Kur'an opisuje kroz želju Jusufove braće da ga ubiju i da ga se riješe, ali i kroz kazivanje o ljubomori Ademovih, a.s., sinova i, kao posljedica ljubomore, prvom ubistvu u ljudskoj povijesti.²⁰

Ako pažljivo promotrimo dva citirana ajeta, shvatit ćemo koliko je bila duboka ta ljubomora, mržnja i zavidnost. Na početku ajeta stoji da su oni kazali, dakle, u množini, tj. svi su uglavnom bili složni u ljubomori, manje ili više. Da je to izjavio jedan između njih ili dvojica, bilo bi lakše i blaže. Također, upotrijebili su priloge za pojačanje *le* و *inne*.²¹ Umjesto spominjanja preciznog broja, oni su jednostavno upotrijebili

¹⁶ Nedžati, Muhammed Osman, nav. dj., str. 72.

¹⁷ Asad, Muhammed: *Poruka Kur'ana*, s engleskog preveo Hilmo Ćerimović, El-Kalem, Sarajevo, 2004., str. 329.

¹⁸ Jusuf, 8-9.

¹⁹ Nedžati, Muhammed Osman, nav. dj., str. 73.

²⁰ El-Ma'ida, 27-32.

²¹ Muftić, Teufik: *Gramatika arapskoga jezika*, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta FBiH i Izdavačka kuća Ljiljan Sarajevo, II izdanje, Sarajevo, 1999., str. 574.

izraz *عصبة usba*, koji označava broj viši od deset, a manji od četrdeset.²² Njih je bilo upravo deseterica, a da su to izrazili brojem, ne bi se postigao ovako snažan efekat. Inače, Kur'an u svojim kazivanjima težište stavlja na savjete i poruke, a ne na imena, brojeve, mjesto i vrijeme. Spomenuli su dvije strašne mogućnosti pomoću kojih će se riješiti svoga brata. Naravno, prva je najstrašnija, tj. da ga ubiju, ali ni druga nije ništa humanija, jer su ga namjeralo baciti na neko daleko, nenaseljeno mjesto²³, što bi opet moglo dovesti do njegove smrti. Potom spominju cilj koji žele ostvariti, a to je da će se otac okrenuti samo njima. Doslovno: *Očevo lice će pripadati samo vama*. Naime, spomenuto je lice kako bi se ilustrovalo željeno značenje, jer kad se čovjek okreće prema nekome ili nečemu, on se okreće svojim licem.²⁴

Svršetak ovih ajeta ukazuje da su oni bili svjesni svoje ljubomore, mržnje i grijeha, što je još opasnije, jer se odlučuju pokajati i biti bolji nakon što se riješe Jusufa. Komentarišući ovaj ajet, Sejid Kutb kaže: "Ovako šejtan gura, zavodi ljude kad se rasrde i izgube kontrolu nad sobom, kad izgube zdravo rasuđivanje o stvarima i događajima. Ovako im šejtan, kad je u njihovim grudima uzavrela sujeta, kaže: 'Ubijte! Pokajanjem ćete poslije toga ispraviti to što ste počinili.' A pokajanje nije djelotvorno na ovaj način. Pokajanje će biti djelotvorno samo onda kad se počini grijeh iz neznanja i kad se sjeti da je to grijeh te se pokaje, pa osjećaj mučnine popravi pokajanjem. Unaprijed spremljeno pokajanje, pokajanje koje se pripremi prije nego se počini grijeh, radi odstranjivanja grijeha, nije pokajanje. To je opravdanje za počinjeni grijeh koga je šejtan uljepšao!"²⁵

Zavidnost

Ljubomora i zavidnost su slične i bliske osobine, odnosno psihološka stanja, ali među njima ipak postoji bitna razlika. Naime, ljubomorna se osoba plaši da bi joj neko mogao oduzeti predmet njene ljubomore, ili joj ga je već oduzeo, dok zavidnost podrazumijeva želju da se neko drugi obezvrijedi i izgubi predmet ljubomore. Stoga bismo mogli kazati da

²² Al-Farra', Abu Zakarija Jahja b. Zijad: *Ma'ani al-Qur'an*, Dar al-salam, I izdanje, 2013., tom 2., str. 518.

²³ Al-Zamahšari, Mahmud b. 'Umar, nav., dj., str. 447.

²⁴ Isto.

²⁵ Kutb, Sejid, nav. dj., tom 12., str. 235.

je svaka zavidnost u isto vrijeme i ljubomora, dok svaka ljubomora ne mora biti i zavidnost. Dakle, zavidnost je posljedica ljubomore.

Ipak, postoje dvije vrste zavidnosti. Jedna je negativna i zaslužuje kritiku, a to je situacija kad čovjek mrzi nešto lijepo kod nekog drugog i želi da to onaj drugi nema. Druga vrsta je zavidnost bez zlobe, kad čovjek želi da ima isto ono što ima neko drugi, ali bez želje da taj ostane bez toga. Primjer prve, negativne vrste zavidnosti jeste zavist Jusufove braće prema Jusufu. Naime, braća su zavidjela Jusufu zbog toga što mu je Allah, dž.š., dao posebne darove. Najviše su mu zavidjeli zbog toga što ga je otac posebno volio. Otišli su tako daleko da su ga se odlučili zauvijek riješiti, direktno – ubistvom, ili indirektno – ostavljanjem u nekom udaljenom mjestu. Njihov otac je osujetio ovu zavidnost i stoga savjetovao Jusufa na sljedeći način: *On reče: "O, sinko moj, ne kazuj svoga sna braći svojoj, da ti ne učine kakvu pakost, šejtan je doista čovjeku otvoreni neprijatelj."*

Dakle, ovo je primjer negativne i zabranjene zavidnosti. Kur'an ovdje ne kaže da su Jusufova braća zavidna niti definiše pojam zavidnosti, jer Kur'an nije enciklopedija. Kur'an samo jednom rečenicom pokazuje kako je Jakub upozorio svoga sina Jusufa i skrenuo mu pažnju da će njegov san, ukoliko ga ispriča braći, prouzrokovati ljubomoru i zavidnost ogromnih razmjera.

S druge strane, izvori islama spominju drugu, pozitivnu i poželjnu zavidnost, tj. kad čovjek želi da ima isto ono što ima neko drugi, ali bez želje da taj ostane bez toga. U tom smislu je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Nema zavidnosti osim u dvije stvari: prema čovjeku kojem je Allah dao Kur'an pa ga on uči i noću i danju, i prema čovjeku kojem je Allah dao imetak pa ga on udjeljuje i noću i danju."²⁶

Sura Jusuf kazuje još jedan primjer ljubomore i zavidnosti. Naime, Upravnikova žena je bila toliko zalučena i zaljubljena u Jusufa da je odlučila preduhitriti moguću ljubomoru i zavidnost te je pomislila: "Ako nećeš biti moj, onda nećeš biti ničiji!", i poslala ga u tamnicu. Smatramo da razlog njenog insistiranja na tamnici nije zbog Jusufovog odbijanja

²⁶ Nedžati, Muhammed Osman, nav. dj., str. 73.

njene igre, već prvenstveno zbog toga što je strahovala da će ga izgubiti. Kur'an na ovo aludira i može se pročitati između redova.

Tuga

Tuga je osjećaj suprotan radosti i veselju. Javlja se kad čovjek izgubi dragu osobu ili stvar velike vrijednosti, kad mu se dogodi nešto žalosno ili ne uspije u ostvarenju nekog važnog cilja. Roditelji osjete tugu ako djeca odu od njih ili im se dogodi nešto loše.²⁷

Kur'an na sjajan način opisuje tugu Jakuba, a.s., zbog toga što je izgubio voljenoga sina Jusufa: وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يَوْسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يَوْسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ *I okrenu se od njih i reče: "O, Jusufe, tugo moja!" – a oči su mu bile pobijeljele od jada, bio je vrlo potišten. "Allaha nam" – rekoše oni – "ti toliko spominješ Jusufa da ćeš teško oboljeti ili umrijeti!" "Ja tugu svoju i jad svoj pred Allaha iznosim, a od Allaha znam ono što vi ne znate" – reče on.*²⁸

Kao da gledamo tugu i bol u Jakubovim očima kad se fizički okreće od njih, jer nema snage niti želje da gleda u bilo koga te želi gledati negdje u daljinu i zamišljati da je, možda, Jusuf tamo negdje, daleko. Kao da im želi kazati: "Dosta mi je i vas i vaših laži i podvala, pa mi se sklonite s očiju!" Ovaj fizički zaokret govori više od mnogih riječi. Potom, u samo dvije riječi on opisuje svoju tugu, nedaću i nesreću: "O, Jusufe, tugo moja!" Iz ove sintagme možemo pročitati sljedeće: "Jusufe, sinko moj, mnogo sam te poželio i mnogo mi nedostaješ. Poželio sam tvoje oči, osmijeh, zagrljaj, igru i radost. Kad bih te samo mogao zagrliti i pomilovati po kosi. Gdje li si sad? Kako izgledaš i jesi li se promijenio? Kad bih te samo još jedanput vidio, ne bih žalio i umrijeti!"

Naravno, ovo je samo dio značenja i emocija koje sadrže dvije kur'anske riječi. Jakub više nema snage da kaže bilo šta. Kur'an zatim saopćava da su mu oči pobijeljele od jada i tuge, jer kad čovjek mnogo lije suze, one pobrišu i iskorijene crnu boju iz očiju te one postanu bije-

²⁷ Isto, str. 75.

²⁸ Jusuf, 84-86.

le.²⁹ Jakub je bio potišten, pun prigušenog gnjeva prema svojoj djeci. Njegovo teško stanje, tugu i bol primijetili su i drugi sinovi, jer očito nije prestajao spominjati Jusufa s obzirom na to da je to moglo prouzrokovati teško oboljenje ili, čak, smrt. Toliko je bio unesrećen i potišten da je vjerovao kako niko osim Allaha, dž.š., ne može shvatiti njegovo stanje niti mu pomoći.

Poslušajmo kako Sejid Kutb sjajno analizira psihološko stanje tuge kod Jakuba, a.s.: „To je vrlo dojmljiva slika ražalostćenoga oca. Osjeća da je usamljen sa svojom brigom, usamljen sa svojom nesrećom koju ne dijele s njime ova srca oko njega niti mu se odazivaju, pa se izdvaja u osamu oplakujući svoju bol za dragim djetetom, Jusufom, koga nije zaboravio, a ni godine ne ublažiše njegovu nesreću. Na Jusufa ga podsjeća nova nesreća vezana za njegovoga mlađega brata i nadvlada njegovu lijepu strpljivost. On prigušuje svoju žalost i trpi. To prigušivanje djeluje na njegove nerve tako da su mu i oči pobijeljele od žalosti i jada. Mržnja u srcima njegovih sinova bila je tolika da se nisu smilovali na njegovo stanje, da je njihova srca ujela Jakubova čežnja za Jusufom i prigušena žalost i jad za njim. Ne ublažavaju mu muku, ne izražavaju saučešće, ne bude mu nadu, već žele da u njegovom srcu ugase i posljednji tračak svjetlosti tako što mu kažu: „*Ti toliko spominješ Jusufa da ćeš teško obojleti ili umrijeti!*” To je grozomorna izjava, puna opake mržnje. ”Tako nam Allaha, ne prestaješ spominjati Jusufa i žaliti za njim sve dok se ne rastopiš od žalosti ili umreš od jada, bez koristi. Jusuf je izgubljen, nestao i neće se vratiti!”³⁰

Čulna ljubav

Ljubav je čvrsto vezana za čulni motiv. Islam priznaje spolni motiv i ne negira ga. Po prirodi stvari on priznaje i čulnu ljubav koja to prati, jer je to urođena emocija u ljudskoj prirodi koju islam ne poriče, ne prezire i ne guši. Islam, međutim, samo poziva na kontroliranje ove ljubavi i ovladavanje njome, i to njenim ispunjenjem u propisanim okvirima.³¹

29 Al-Zamaḥšari, Mahmud b. 'Umar, nav. , dj., str. 490.

30 Kutb, Sejjid, nav. dj., tom 13., str. 42-43.

31 Nedžati, Muhammed Osman, nav. dj., str. 63.

Kur'an ukazuje na spolnu ljubav u govoru Jusufa, a.s., i Upravnikove žene: وَرَأَوْدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَن نَّفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْاَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْت لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اِنَّهُ رَبِّيْ اَحْسَنُ مِّنْ ذٰلِكَ اِنَّهُ لَا يَفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا اَنْ رَّآى بُرْهَانَ رَبِّهٖ كَذٰلِكَ لَتَضَرَّعَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَآءَ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِيْنَ وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهٗ مِنْ دُبُرٍ وَّالْقَبِيْآ سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ اَرَادَ بِاٰتِنَا سُوْٓءًا اِلَّا اَنْ يُسْجَنَ اَوْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ *I počeo da ga na grijeh navodi ona u čijoj je kući bio, pa pozaključa sva vrata i reče: "Hodi!" – "Sačuvaj Bože!" – uzviknu on – "vlasnik me moj lijepo pazi; a oni koji dobro uzvrate zlim neće nikad uspjeti." I ona je bila poželjela njega, a i on bi nju poželio da od Gospodara svoga nije opomenu ugledao – tako bi, da odvratimo od njega izdajstvo i blud, jer je on, uistinu, bio Naš iskreni rob. I njih dvoje prema vratima potrčaše – a ona razdera straga košulju njegovu – i muža njezina kraj vrata zatekoše. "Kakvu kaznu zaslužuje onaj koji je htio ženi tvojoj zlo učiniti" – reče ona – "ako ne tamnicu ili kaznu bolnu?"³²*

Sejid Kutb smatra da je ovo drugo Jusufovo, a.s., iskušenje i da je ono jače i dublje od prvoga. Ono se desilo u vrijeme kad je on bio obdaren znanjem i mudročću kako bi se tome suprotstavio i spasio. Ona je bila udata žena, ali se iz kur'anskoga konteksta može zaključiti da nisu imali djece, jer su pomislili da ga usvoje. Također, može se pretpostaviti da je ona imala oko četrdeset, a Jusuf oko dvadeset pet godina kad se zbio ovaj događaj. Naime, žena je u tim godinama, prema njenom ponašanju i svemu ovome, najsmjelija i najodvažnija. Ona u tim godinama posjeduje i drži sve konce obmane i očajnički se bori za momka. S druge strane, Jusuf je u vrijeme puberteta, nalazi se u atmosferi dvorca i sučeljava se sa ženom između tridesetih i četrdesetih godina. Koliko je bio lijep, zgodan i privlačan, najbolje dokazuje činjenica da su žene, vidjevši ga, noževima porezale svoje ruke, a da nisu ni primijetile. Ova sredina koja to dozvoljava – to je posebna sredina. To je sredina klase koja uvijek živi raskošno. Jusuf je u toj sredini bio oslobođeni rob i u njoj je odrastao.

Ovo je to drugo iskušenje kroz koje je prošao Jusuf, kome se odupro i koje je izbjegao, kao što je izbjegao i njen utjecaj, zavodljivost, popustljivost i prljava sredstva. Međutim ovaj put, kad je ona bila sama, kad je bilo iznenađenje, bez priprema i uvoda u dugo zavođenje, Jusufu je bilo

32 Jusuf, 23-25.

teško da to izdrži, posebno ako se ima u vidu da je on tražen, a ne onaj koji traži.³³

Profesor Latić ovu situaciju naziva požarom strasti. Naime, na jednoj strani je nasrtljiva žena, a na drugoj mladić u zreлом pubertetu. Neki israilijati kažu da je njen muž bio impotentan, što daje jednu novu i žešću dimenziju ovoj strastvenoj igri. Ovaj dio sure ostvaren je u posebnom, dramatskom ritmu koji odražava brzu radnju: zaključavanje vrata, Jusufovo bježanje, njezino navaljivanje te kratki dijalozi. Upravnikova žena je nesretna, usamljena, poročna i nasrtljiva žena bez snažnije vjerske svijesti, ali ne i potpuni negativac. Kad se lukavo brani i nepravedno optužuje Jusufa, ipak ga štiti od najtežih kazni i sklanja u zatvor. Potpuno je nemoćna pred divljom strašću koja je obuzima prema Jusufu. U jednome momentu, prije nego što će Jusuf izići iz zatvora, dok druge žene skrivaju istinu o njemu i svojim zavođenjima, u njoj je snažno progovorila savjest i sazrelo vjerovanje u Allaha, dž.š.³⁴

Sve ovo je realno i istinito slikanje stanja neporočne duše koja se našla u trenucima slabosti, zatim, na kraju, zatražila utočište kod Allaha, dž.š., i uspjela da se spasi. Međutim kur'anski kontekst te ljudske osjećaje koji se prožimaju ne iznosi u detaljima, jer njegov program ne želi da od ovoga napravi slučaj koji će trajati više nego što to prostor dopušta u kazivanju i ljudskome životu. On spominje samo Jusufovo odbijanje na početku i na kraju kazivanja, uz jedan momenat slabosti između toga dvoga, kako bi upotpunio iskrenost, realnost i atmosferu u cjelini.³⁵

Podudarnost značenja i izraza u suri Jusuf

Jedan od aspekata kur'anskoga i'džaza jeste i činjenica da njegovi harfovi i izrazi u stopu prate značenja, što ćemo pokazati na nekoliko primjera iz sure Jusuf. Prvi primjer su riječi Jusufove braće kad se dogovaraju kako da se zauvijek riješe svoga brata. Oba njihova prijedloga su strašna, grozna, gnusna, nezamisliva i bolna: ubiti Jusufa ili ga ostaviti u nekome dalekom, nenaseljenome mjestu. Oni su kazali: *أَفْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ*

33 Kutb, Sejjid, nav. dj., tom 12., str. 245-247.

34 Latić, Džemal: *Stil kur'anskog izraza*, El-Kalem, Sarajevo, 2001., str. 377-385.

35 Kutb, Sejjid, nav. dj., tom 12., str. 249.

كُتِّمَ وَجْهَ أَبِيكُمْ „Ubijte Jusufa ili ga u kakav predio ostavite – otac vaš će se vama okrenuti.“

Harfovi i izrazi kojima je saopćeno spomenuto značenje su jaki, grubi, hrapavi i žestoko odzvanjaju u ušima i srcu slušaoca. Nisu lagahni za izgovor i neophodno se potruditi da se pravilno izgovore. Glagoli koji označavaju eventualno ubistvo Jusufa ili njegovo ostavljanje na dalekome mjestu sadrže kalkalu, pucanje, prasak u izgovoru, što je karakteristika jakih glasova. Potom slijede harfovi ض *dad* i ح *ha*, koji su isto tako hrapavi, grubi i teški za izgovor. Također, primijetno je da nema dužina u izgovoru niti sakrivanja, prigušivanja ili udvajanja glasova, već je posrijedi brza i odlučna melodija, što odslikava njihovu želju da se brzo, što prije i bez imalo oklijevanja riješe svoga brata.

S druge strane, nakon što braća nastoje uvjeriti oca da pusti Jusufa s njima na izlet, otac vješto odugovlači i, kupujući vrijeme, pokušava ih odvratiti od njihove zle nakane. Poslušajmo kur'anske riječi: قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي قَالَ إِيَّ كَيْحُزُنُنِي ”Bit će mi doista žao ako ga odvedete, a plašim se da ga vuk ne pojede kad vi na njega ne budete pazili” – reče Jakob. Ovdje opažamo nekoliko dužina u izgovoru, od kojih je jedna neobična dužina, tešdid na harfu ن *nun*, koji se izgovora nešto duže u odnosu na ostale tešdide, kao i nekoliko sakrivanja i prigušivanja glasova. Sve spomenuto odugovlači i usporava melodiju, što je u skladu sa Jakobovom željom da dobije na vremenu.

Posljednji primjer koga ćemo citirati jeste situacija kad glasonoša nosi vijest Jakubu, vijest da su mu sinovi živi i zdravi. Kur'an kazuje: فَلَمَّا كَلَّمَ قَالَ أَلَمْ يَأْتِ الْبَشِيرُ الْفَأُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا ”A kad glasonoša radosne vijesti dođe, on stavi košulju na lice njegovo i on progleda. Ovdje uočavamo dva različita pristupa; jedan je spor, nezainteresovan, hladan i lišen bilo kakvih emocija. Riječ je o glasonoši koji samo radi svoj posao, bez emocija; on ide polahko, ne žuri, razgleda okolo i njega se ne dotiče tuga i bol čovjeka kome nosi radosnu vijest. Stoga u kratkome vremenu primjećujemo dvije neobične dužine, skrivanje harfa ن *nun* i tešdid na harfu م *mim*, koji se, također, izgovara nešto duže u odnosu na ostale tešdide. Ovo ukazuje na sporost i produžava Jakobovu agoniju i bol. Nasuprot glasonoši, Jakob jedva čeka da sazna nešto o svojim sinovima, bilo dobro ili loše, jer je obolio i

oslijepio od tuge za njima. Naravno, i ovoga puta izrazi prate značenje te Jakub odmah progleda, u tren oka, u momentu kad mu stavlja košulju na lice.

Zaključak

Kazivanje o Jusufu, a.s., u istoimenoj suri bogato je mnogim psihološkim i emocionalnim stanjima. Ajeti, odnosno rečenice koje kazuju dramu Jusufovoga života satkane su tako da u sebi sadrže univerzalna značenja i pouke, a ne konkretna imena, godine, vrijeme i mjesto. Značenja su takva da se ne mogu istrošiti niti u potpunosti obuhvatiti. Ona uvijek pružaju nove mogućnosti istraživačima da, na osnovi sure Jusuf, razvijaju mnogobrojne teorije iz različitih oblasti, poput psihologije, pedagogije, povijesti, sociologije, ekonomije, poljoprivrede, politike, stilistike itd.

Vidjeli smo da su psihološka stanja koja smo analizirali međusobno isprepletena i da više njih nalazimo na jednome mjestu. Naprimjer, kur'anski ajeti: *Kad Jusuf reče ocu svome: "O, oče moj, sanjao sam jedanaest zvijezda, i Sunce i Mjesec, i u snu sam ih vidio kako mi se pokloniše" On reče: "O, sinko moj, ne kazuj svoga sna braći svojoj, da ti ne učine kakvu pakost, šejtan je doista čovjeku otvoreni neprijatelj,"* govore o dječijoj ljubavi i povjerenju prema roditelju, roditeljskoj ljubavi, pažnji i brizi za djetetom, ljubomori, zavidnosti i sl. Također, vidjeli smo da i sama melodija kojom se uči Kur'an ilustruje pojedina psihološka stanja.

Stoga, iako je potrebno i korisno analizirati suru Jusuf u cjelini i razmišljati o njoj, ništa manje ne bi bilo zanimljivo pozabaviti se pojedinim njenim aspektima i planovima, poput stilistike, psihologije, poljoprivrede itd.

Literatura:

- 'Abd al-Baqi, Muhammad Fuad: *al-Mu'gam al-mufahras li elfaz al-Qur'an*, Dar al-hadiṭ, Kairo, 2001.
- Asad, Muhammed: *Poruka Kur'ana*, s engleskog preveo Hilmo Ćerimović, El-Kalem, Sarajevo, 2004.
- Al-Farra', Abu Zakarija Jahja b. Zijad: *Ma'ani al-Qur'an*, Dar al-salam, I izdanje, 2013.

- Božović, Rade: *Udžbenik savremenog arapskog jezika*, Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo, 1988.
- Ibn Kaṭīr: *Tafsir al-Qur'an al-'azim*, Dar al-manar, Kairo, 2002.
- Korkut, Besim: *Kur'an s prevodom*, Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo, 1987., V. izdanje.
- Kutb, Sejjid: *U okrilju Kur'ana*, s arapskog prevela grupa autora, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 1997.
- Latić, Džemal: *Stil kur'anskoga izraza*, El-Kalem, Sarajevo, 2001.
- Ljevaković, Zijad: *Tefsir I, II – Uvod u nauku tefsira*, Bemust Sarajevo, Sarajevo, 2003.
- Muftić, Teufik: *Gramatika arapskoga jezika*, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta FBiH i Izdavačka kuća Ljiljan Sarajevo, II izdanje, Sarajevo, 1999.
- Nedžati, Muhammed Osman: *Kur'an i psihologija*, s arapskog prevela Ramiza Smajić, Dobra knjiga d.o.o. Sarajevo, Sarajevo, 2010.
- Al-Zamaḥšari, Mahmud b. 'Umar: *al-Kaššaf 'an haq'a'iq al-Tanzil wa 'uyun al-aqawil fi wudžuh al-ta'wil*, Maktaba Misr, bez godine izdanja.

ألمير ماشيتش

التحليل النحوي الإنشائي والنفسي لسورة يوسف

سورة يوسف سورة مكية وعدد آياتها ١١١ آية. وتروي هذه السورة قصة حياة نبي الله يوسف وما لاقاه من أنواع البلاء ومن ضروب المحن والشدائد من إخوته ومن الآخرين في بيت عزيز مصر وفي السجن وفي تأمر النسوة حتى نبجأه الله من ذلك الضيق. وإضافة إلى ما أتى به من التحليل للظواهر الاجتماعية المختلفة تركز المؤلف في هذه المقالة على ما تتصف به سورة يوسف من البدائع اللغوية والإنشائية.

Mr. Hfz. Elmir Masic

Sintacto-Stylistic and Psychological Analysis of the Surah Yusuf

Summary

The Surah Yusuf was revealed in Mecca and contains 111 ayahs. It talks about the life drama of Prophet Yusuf, a. s.; various relationships: a child-parent, a parent-child, a ruler-subject, a subject-ruler, a relationship between brothers, parental love, sensual love, jealousy, envy, sadness etc. In all of this, the author places the focus on the language used in the Qur'an to portray each of these situations.

Teraviih-namaz u praksi Allahovog Poslanika, a.s., njegovih ashaba i tabi'ina

Dr. Elvir Duranović

naučni saradnik; institut za islamsku tradiciju bošnjaka
duranovic@iitb.ba

Sažetak

U zadnja dva desetljeća tokom svakog ramazana u Bosni i Hercegovini vodi se široka debata o broju rekata teraviih-namaza i načinu njegovog klanjanja. Bez namjere da se uplićemo u pravne debate, u ovom radu predstavili smo osnovne vjerske izvore na osnovu kojih Bošnjaci, poštujući propise hanefijske pravne škole, već stoljećima u džematu klanjaju dvadeset rekata teraviih-namaza uz kratke pauze nakon svaka četiri rekata. Pored hadisa Allahovog Poslanika, a.s., prenijeli smo i niz predaja o praksi ashaba i tabi'ina u vezi s tim.

Ključne riječi: teravija, teraviih-namaz, ramazan, noćni namaz uz ramazan, hadis, ashabi, tabi'ini.

Uvod

Uporedo sa širenjem islama u Bosni i Hercegovini proširila se praksa klanjanja 20 rekata teraviih-namaza tokom mjeseca ramazana. Bošnjaci već stoljećima njeguju tu tradiciju i o tome se u literaturi do kraja XX stoljeća nisu vodile rasprave, odnosno ni jedan islamski učenjak takvu praksu nije osporavao niti je dovodio u pitanje. Pod utjecajem novog tumačenja islama u zadnja dva desetljeća neki Bošnjaci su usvojili praksu

klanjanja 8 rekata teravih-namaza u džematu umjesto 20 rekata. Dvije grupacije muslimana u Bosni i Hercegovini danas klanjaju 8 rekata teravih-namaza u džematu. Prva skupina su „nemezheblije“, tj., osobe koje na osnovu preferiranja među hadisima sami sebi biraju obrednu praksu, i oni to čine iz vjerskog uvjerenja. Drugu grupu čine obični bosansko-hercegovački muslimani kod kojih je danas trend da klanjaju 8 rekata u džematu i to, dakle, ne čine iz uvjerenja.

Istinsko nadahnuće za sve ibadete, pa i za teravih-namaz, predstavlja praksa Allahovog Poslanika, a.s., njegovih ashaba i dobrih generacija koje su ih slijedile. U ovom radu pokušali smo na jednom mjestu sabrati hadise Allahovog Poslanika, a.s., i predanja ashaba i tabi'ina koja govore o vrijednosti teravih-namaza, broju rekata teravih-namaza koji se klanjaju u džematu, o odmoru nakon svaka 4 rekata te o tome koliko su oni učili ajeta na kijamu teravih-namaza. Rad je prvenstveno namijenjen imamima od kojih se u današnje vrijeme sve češće zahtijeva da uz šerijsko rješenje ponude i argumente na osnovu kojih je rješenje izvedno, ali i svim muslimanima koji žele produbiti svoja znanja o ovom aspektu dini islama.

Za sve hadise i predanja naveli smo izvore u kojima se mogu pronaći, a za većinu je navedena i ocjena njihove vjerodostojnosti.

Vrijednost teravih-namaza

Ebu Hurejre, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, a.s., rekao: „Ko provede noći mjeseca ramazana u ibadetu (klanja teravih-namaz), vjerujuću i računajući (na Allahovu nagradu) oprostit će mu se njegovi raniji grijesi.“¹

Ebu Hurejre, r.a., kaže: „Allahov Poslanik, a.s., podsticao je (ljude) da klanjaju noćni (teravih) namaz, ali im to nije naređivao. Govorio bi: „Ko klanja noćni (teravih) namaz vjerujuću i računajući (na nagradu od Allaha), oprostit će mu se raniji grijesi.“ Tako se radilo dok je Allahov Posla-

1 Muhammed b. Ismail el-Buhari, *Sahihu-l-Buhari Buharijeva zbirka hadisa*, s arapskog preveli Hasan Škapur..., Visoki saudijski komitet za pomoć Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2009. godine, tom 2., hadis br. 2009., str. 143.; Ebu Husejn Muslim ibn Hadždžadž el-Kušejri en-Nejsaburi, *Sahih Muslim*, Dar el-kutub el-'ilmije, Bejrut, 1991., Poglavlje o namazu putnika, 173 (759), str. 523.

nik, a.s., bio živ, a tako je bilo i u vrijeme Ebu Bekra i početkom vladavine Omera.“²

Abdurahman ibn Avf, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, a.s., podsticao ljude da klanjaju noćni (teravijh) namaz u ramazanu, ali im to nije naređivao. Govorio je: „Ko provede ramazan klanjajući noćni (teravijh) namaz, vjerujući i računajući (na Allahovu nagradu) oprostit će mu se njegovi raniji grijesi.“³

Abdurahman ibn Avf, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, a.s., rekao: „Uzvišeni Allah Vam je propisao post u ramazanu, a sunnet vam je od mene da klanjate noćni (teravijh) namaz u ramazanu. Pa ko posti ramazan i provede njegove noći u namazu vjerujući i računajući (na nagradu od Allaha), bit će čist od grijeha kao na dan kada ga je njegova majka rodila.“⁴

Aiša, r.a., kaže: „Allahov Poslanik, a.s., sredinom jedne noći izašao je u džamiju i klanjao s nekoliko ljudi. Ujutro su ti ljudi pričali (o tome), pa se (drugu noć) skupilo više njih koji su klanjali s Vjerovjesnikom, a.s. Kada su osvanuli i oni su pričali (o tome), pa se treće noći broj klanjača povećao. (Te noći) Allahov Poslanik, a.s., izašao je i klanjao, a ti ljudi su klanjali s njim. Kada je nastupila četvrta noć, džamija je bila tijesna za sve posjetioce, ali je Allahov Poslanik, a.s., izašao (u džamiju) tek za sabah, pa kada je klanjao sabah-namaz okrenuo se prisutnim ljudima, proučio šehadet i rekao: „A sada. Meni nije nepoznat vaš odnos prema vjeri. Međutim, pobojavao sam se da vam se (teravijh-namaz) ne propiše kao farz (obavezni) namaz, a da vi to ne budete u stanju izvršiti.“ Jedan od prenosilaca ovog hadisa, Ibn Šihab, kaže: „Allahov Poslanik, a.s.,

2 Muslim, *Sahih Muslim...*, hadis br. 174 (759), str. 523.; Hafiz Ebu Davud Sulejman ibn Eš'as el-Ezdi es-Sidžistani, *Sunen Ebi Davud*, valorizacija: Šu'ajb Arnaut i drugi, Dar er-risale el-'alemijje, Bejrut – Liban, 2009., tom 2., hadis br. 1371., str. 522. Hadis je sahih.; Ebu Bekr Muhammed ibn Ishak ibn Huzejme es-Sulemi en-Nejsaburi, *Sahih Ibn Huzejme*, valorizacija, dr. Muhammed Mustafa el-'Azami, tom. 3., hadis br. 2202., str. 336. Hadis je sahih.

3 Malik ibn Enes, *Muvetta'*, valorizacija: Muhammed Fuad Abdulbaki, Dar ihja' et-turas el-'arebijj, Bejrut, 1985., Poglavlje o teravijh-namazu, hadis br. 2., str. 113-114.; Ebu Bekr Abdullah ibn Muhammed ibn ebi Šejbe el-'Absi el-Kufi, *Musannif libni ebi Šejbe*, valorizacija: Muhammed Avvama, Dar el-kible li es-sekafe el-islamijje, Džedda, i Muesse 'ulumu el-Kur'an Damask, 2006. godine, tom 5., hadis br. 7786., str. 229. Ibn ebi Šejbe bilježi prvi dio hadisa za koji Muhammed Avvama kaže da je mursel-sahih.

4 Zafer Ahmed Usmani et-Tehanevi, *I'la' es-Sunen*, Idare el-Kur'an el-ulum el-islamijje, Karači, 1418. h.g., tom 7., hadis br. 1815., str. 66-67. Et-Tehaneve navodi da ovaj hadis En-Nesai bilježi sa dobrim (hasen) senedom.

umro je, a ova stvar je tako ostala.⁵ U drugoj verziji ovog hadisa stoji da se ovo desilo u ramazanu.⁶

Ebu Zerr, r.a., kaže: „Postili smo s Vjerovjesnikom, a.s., jednog ramazana. (U početku) on s nama nije klanjao nikakav dobrovoljni (noćni) namaz u džematu. Kada je nastupila dvadeset i treća noć, Allahov Poslanik, a.s., klanjao je s nama sve dok nije prošla trećina noći. Dvadeset i četvrte noći nije klanjao s nama. Kada je nastupila dvadeset i peta noć, klanjao je s nama dok nije prošla polovina noći. Rekao sam: ‘Allahov Poslaniče, da hoćeš s nama klanjati ostatak ove noći.’ On reče: ‘Ko klanja za imamom dok imam ne završi namaz, upisat će mu se kao da je klanjao cijelu noć.’ Allahov Poslanik, a.s., zatim nije klanjao s nama dvadeset i šeste noći. Kada je nastupila dvadeset i sedma noć, Vjerovjesnik, a.s., sakupio je svu svoju porodicu, svoje supruge i druge ljude, pa je klanjao s nama toliko da smo se pobojali da će nas proći felah.’ Upitao sam: ‘Šta je felah?’ Ebu Zerr odgovori: ‘Sehur.’ Nakon toga Vjerovjesnik, a.s., više nije klanjao s nama do kraja ramazana.’”⁷

Ebu Talha el-Enmari kaže: „Čuo sam Nu'mana ibn Bešira, kako na minberu u Himsu govori: ‘Klanjali smo sa Allahovim Poslanikom prvu trećinu 23. noći ramazana. Potom smo klanjali do polovine 25. noći ramazana, da bi nakon toga klanjali s njim 27. noć ramazana tako da smo pomislili da nećemo stići na felah – tako su oni nazivali sehur.’”⁸

Ebu Hurejre, r.a., kaže: „Jedne noći u ramazanu Allahov Poslanik, a.s., ušao je u džamiju i zatekao ljude kako u jednom dijelu džamije klanjaju (teraviih-namaz). Upitao je: „Ko su ovi?“ Rečeno mu je: „To su ljudi koji ne znaju mnogo Kur'ana napamet, pa im Ubejj ibn Ka'b klanja, a oni klanjaju za njim.“ Allahov Poslanik, a.s., tada reče: „Dobro su postupili“, ili je rekao: ‘Divno je to što su učinili.’ I nije im to pokudio.“⁹

5 El-Buhari, *Sahihu-l-Buhari...*, tom 2., hadis br. 2012., str. 144-145.

6 El-Munzir, *Muslimova zbirka hadisa – sažetak*, prijevod s arapskog Muhamed Mrahorović..., El-Kalem, Sarajevo, 2004. godine, hadis br. 397., str. 187-188.; Ebu Davud, *Sunen Ebu Davud...*, tom 2., hadis br. 1373. str. 524. Hadis je sahih.

7 Ebu Isa et-Tirmizi, *Tirmizijina zbirka hadisa*, prijevod i komentar prof. Mahmut Karalić, Elči Ibrahim-pašina medresa, Travnik, 2001., tom 3., hadis br.803., str. 198., Ebu Davud, *Sunen Ebu Davuda...*, tom 2., hadis br. 1375., str. 525-526. Hadis je sahih.; Ibn ebi Šejbe, *Musannef...*, tom 5., hadis br. 7777., str. 226-227.; Nesai, *Sunen-ingleski*, tom 2., hadis br. 1606., str. 457.; Et-Tirmizi navodi da je ovaj hadis hasen-sahih.

8 Ibn Huzejme, *Sahih Ibn Huzejme...*, tom 3., hadis br. 2204. str. 336-337. Hadis je *hasen*.; Ibn ebi Šejbe, *Musannif...*, tom 5., hadis br. 7778., str. 227.; Nesai, *Sunen - ingsleski*, tom 2., hadis br. 1607., str. 457-458.

9 Ibn Huzejme, *Sahih Ibn Huzejme...*, tom 3., hadis br. 2208., str. 339. Hadis je daif.; Ebu Davud, *Sunen*

Ebu Hurejre, r.a., kaže: „Allahov Poslanik, a.s., podsticao je na noćni (teravijh) namaz u ramazanu, ali ga nije naređivao.“¹⁰

Amr ibn Murre el-Džuheni kaže: „Došao je Allahovom Poslaniku, a.s., neki čovjek iz Kuda'a i rekao mu: „(O Allahov Poslaniče, šta će biti sa mnom) ako posvjedočim da nema drugog boga osim Allaha i da si ti Allahov poslanik, i ako budem klanjao namaze, postio mjesec (ramazan), klanjao teravije i davao zekat?“ Allahov Poslanik, a.s., reče: „Ko umre a bude tako postupao bit će od iskrenih ili šehida.“¹¹

Abdurahman ibn Abdulkari kaže: „Otišao sam jedne noći uz ramazan s Omerom ibn Hatabom, r.a., u džamiju. Tamo smo zatekli ljude kako podijeljeni u grupe klanjaju (teravijh-namaz); neki su klanjali sami, a neki u džematu. Omer tada reče: 'Čini mi se da bi dobro bilo okupiti sve ove ljude iza jednog učača (imama).' On se kasnije na to odlučio i sakupio ih oko Ubejja ibn Ka'ba. Nakon toga sam s njim druge noći došao u džamiju, a svi ljudi su klanjali u (jednom) džematu. Omer reče: 'Divna je ovo novina. Ali (noćni) namaz koji oni prespavaju bolji je od onog koji klanjaju.' Omer je želio reći da je teraviju bolje klanjati krajem noći nego, kao što su oni tada činili, početkom noći.“¹²

Nevfel ibn Ijas kaže: „U vrijeme Omera ibn Hattaba klanjali smo (teravijh-namaz) u džamiji podijeljeni u grupe, jedna grupa tamo druga grupa ovamo. Ljudi su išli da klanjaju za imamom koji je imao ljepši glas. (Kada je vidio kako postupaju) Omer je rekao: 'Čini mi se kao da pjevaju dok uče Kur'an. Tako mi Allaha, ako ikako mognem to ću promijeniti.' Tri noći nakon toga naredio je Ubejju (ibn Ka'bu) da im (svima) klanja kao imam.“¹³

Ebu Davuda..., tom 2., hadis br. 1377., str. 527. Hadis je daif (slab). El-Bejheki ga prenosi drugačijim lancem prenosilaca i navodi da je Šejh za ovaj hadis rekao: „Mursel-hasen (dobar mursel-hadis)“. Ebu Bekr Ahmed ibn Husejn ibn Ali el-Bejheki, *Sunen el-Kubra*, valorizacija: Muhammed Abdulkadir Ata, Darul-kutub el-'ilmijje, Bejrut, 2003. godine, tom 2., hadis br. 461., str. 697. Nimavi, *Asar es-sunen*, hadis br. 769., str. 284-285. Nimavi navodi da je ovaj hadis džejjid (dobar).

10 Ibn ebi Šejbe, *Musannef...*, tom 5., hadis br. 7780., str. 227-228. Muslim, *Sahih Muslim...*, hadis br. 174 (759), str. 523. U nastavku hadisa Muslim navodi da je Allahov Poslanik, a.s., rekao: „Ko klanja noćni (teravijh) namaz vjerujući i računajući (na nagradu od Allaha), oprostit će mu se raniji grijesi.“ Hadis je sahih.

11 Ibn Huzejme, *Sahih Ibn Huzejme...*, tom 3., str. 2212., str. 340-341. Hadis je sahih.

12 El-Buhari, *Sahihu-l-Buhari...*, tom 2, hadis br. 2010., str. 144; Ibn ebi Šejbe, *Musannef...*, tom 5., hadis br. 7785., str. 229.; Malik ibn Enes, *Muvetta'...*, Poglavlje o teravijh-namazu, hadis br. 3., str. 114-115.

13 Muhammed ibn Ismail el-Buhari, *Halk efal el'ibad ve er-redd 'ala el-džeħmijje ve ashah et-ta'til*, tom 2., hadis br. 275., str. 143-144.

Esed ibn 'Amir prenosi od Ebu Jusufa da je rekao: „Upitao sam Ebu Hanifu o teraviih-namazu i šta on misli o tome što je učinio Omer, r.a., u vezi s tim. Odgovorio je: 'Teraviih-namaz je sunneti muekkede. Omer, r.a., nije uveo klanjanje teraviih-namaza i to nije njegova novina. On je samo, na osnovu onoga što je znao i što je bilo u doba Allahovog Poslanika, a.s., dao instrukcije.“¹⁴

Ebu Seleme ibn Abdurahman je upitao hazreti Aišu, r.a.: „Kakav je bio namaz Allahovog Poslanika, a.s., uz ramazan?“ Odgovorila je: „Nije povećavao preko jedanaest rekata uz ramazan, a ni u nekom drugom mjesecu mimo ramazana. Klanjao bi četiri rekata. Ne pitaj za njihovu ljepotu i dužinu! Potom bi klanjao još četiri rekata i ne pitaj za njihovu ljepotu i dužinu, a nakon toga bi klanjao tri rekata (vitr). Jednom sam ga upitala: „Allahov Poslaniče, spavaš li prije nego klanjaš vitr? Odgovorio je: „Aiša, moje oči spavaju, a moje srce ne spava.“¹⁵

Abdullah ibn Abbas, r.a., kaže: „Allahov Poslanik, a.s., uz ramazan bi klanjao 20 rekata (teraviih-namaza) i vitr.“¹⁶

Saib ibn Jezid kaže: „Omer ibn Hattab je naredio Ubejju ibn Ka'bu i Temimu ed-Dariju da ljudima klanjaju 11 rekata (teraviih-namaz i vitr).“¹⁷

Saib ibn Jezid kaže: „Ljudi su u vrijeme Omera, r.a., uz ramazan klanjali 20 rekata (teraviih-namaz).“ Rekao je: „Učili bi (tada) sure od stotinu ajeta, a u vrijeme vladavine Osmana, r.a., usljed dugotrajnog stajanja (na kijamu teraviih-namaza) oslanjali su se na štapove.“¹⁸

Abdullah ibn Saib kaže: „Klanjao sam ljudima (teraviih-namaz) u ramazanu. Dok sam tako jedne noći klanjao s džematom čuo sam Omerov tekbir s vrata džamije. Omer, r.a., bio je došao da obavi umru, pa je ušao u džamiju i klanjao iza mene.“¹⁹

14 Zafer Ahmed Usmani et-Tehanevi, *I'la' es-Sunen...*, tom 7, str. 81.

15 El-Buhari, *Sahihu-l-Buhari...*, tom 2, hadis br. 2013., str. 145.

16 Hafiz Ebu Kasim Sulejman ibn Ahmed et-Taberani, *El-Mu'džem el-kebir*, Mekthebe ibn Tejmije, Kairo, 2008. godine, tom 11., hadis br. 12102., str. 393. Ibn ebi Šejbe, *Musannef...*, tom 5., hadis br. 7774., str. 225. Hadis je daif. Slab ravija u lancu prenosilaca ovog hadisa je Ebu Šejbe, djed Ibn ebi Šejbe, autora *Musannifa*.

17 Ibn ebi Šejbe, *Musannef...*, tom 5., hadis br. 7753., str. 220.; Malik ibn Enes, *Muvetta'...*, Poglavlje o teraviih-namazu, hadis br. 4., str. 115. Hadis je sahih.

18 El-Bejhaki, *Sunen el-Kubra...*, tom 2., hadis br. 4617., str. 698-699. Nimavi navodi da je hadis sahih. Vidi: Nimavi, *Asar es-sunne*, hadis br. 777.

19 Ibn ebi Šejbe, *Musannef...*, tom 5., hadis br. 7802., str. 233.

Jeziđ ibn Ruman kaŹe: „Ljudi su za vrijeme Omera ibn Hattaba uz ramazan klanjali 23 rekata (teravije i vitr).“²⁰

Ebu Husajb kaŹe: „Suvejd ibn Gafele²¹ nam je za ramazan klanjao 20 rekata teravijh-namaza sa pet pauza za odmor.“²²

Ebu Abdurrahman es-Sulemi kaŹe: „Hazreti Alija je pozvao uĉaĉe Kur'ana uz ramazan pa je naredio jednom od njih da predvodi ljude u namazu i da im klanja 20 rekata (teravije). Hazreti Alija je s njima klanjao vitr.“²³

Ebu Hasna' kaŹe: „Alija ibn ebi Talib je naredio nekom ĉovjeku da klanja ljudima tokom ramazana 20 rekata teravije sa pet pauza.“²⁴

Veki' prenosi od Malika ibn Enesa a on od Jahjaa ibn Se'ida da je rekao: „Omer ibn Hattab je naredio nekom ĉovjeku da s njima klanja 20 rekata.“²⁵

Abdulaziz ibn Rufej' kaŹe: „Ubejj ibn Ka'b bi s ljudima u Medini uz ramazan klanjao 20 rekata (teravije) i tri rekata vitra.“²⁶

Ebu Ishak prenosi od Harisa²⁷ da je klanjao ljudima 20 rekata (teravije) i tri vitra, te da je Kunut-dovu uĉio prije rukua.²⁸

Ata' (ĉuveni tabi'in) kaŹe: „(Odrastajuĉi) zatekao sam ljude kako klanjaju 23 rekata sa vitrom.“²⁹

20 El-Bejheki, *Sunen el-Kubra...*, tom 2., hadis br. 4618., str. 699.; Malik ibn Enes, *Muvetta'...*, Poglavlje o teravijh-namazu, hadis br. 5., str. 115. Nimavi navodi da je ovo predanje muresl-kavijj. Vidi: Nimavi, *Asar es-sunne*, hadis br. 778.

21 Tabi'in koji je Źivio u doba Allahovog Poslanika, a.s., ali ga nije vidio.

22 El-Bejheki, *Sunen el-Kubra...*, tom 2., hadis br. 4619., str. 699.; Nimavi navodi da je hadis hasen. Vidi: Nimavi, *Asar es-sunne*, hadis br. 782.

23 El-Bejheki, *Sunen el-Kubra...*, tom 2., hadis br. 4620., str. 699.

24 El-Bejheki, *Sunen el-Kubra...*, tom 2., hadis br. 4621., str. 699. El-Bejheki kaŹe da je ovo predanje daif (slabo). Ibn Turkumani tvrdi kako je jasno da El-Bejheki smatra da je ovo predanje daif (slabo) zbog Ebu S'ada el-Bakala o kojem su uĉenjaci hadisa razliĉito izrazili. Ovo predanje biljeŹi i Ibn ebi Źejbe s drugaĉjim senedom. Vidi: Ibn ebi Źejbe, *Musannef...*, tom 5., hadis br. 7763., str. 223. U lancu prenosilaca ovog hadisa nalazi se Amr ibn Kajs. Njega su pouzdanim prenosiocem hadisa (ravija) smatrali Ahmed, Jahja ibn Me'in, Ebu Hatim i drugi, a i Muslim je prenosio od njega. Vidi: Ibn et-Turkumani, *EL-DŹevher en-nakijj fi redd ala el-Bejheki*, Hajderabad 1316. h.g., tom 1., str. 208.

25 Ibn ebi Źejbe, *Musannef...*, tom 5., hadis br. 7764., str. 223. Nimavi navodi da je ovaj eser muresl kavijj (jak). Vidi: Nimavi, *Asar es-sunen*, hadis br. 779.

26 Ibn ebi Źejbe, *Musannef...*, tom 5., hadis br. 7766., str. 224.; Nimavi navodi da je ovaj eser mursel-kavijj. Vidi: Nimavi, *Asar es-sunen*, hadis br. 780.

27 Stariji tabi'in koji se druŹio s Alijom i Abdullahom ibn Mes'udom.

28 Ibn ebi Źejbe, *Musannef...*, tom 5., hadis br. 7767., str. 224.

29 Ibn ebi Źejbe, *Musannef...*, tom 5., hadis br. 7770., str. 224.; Nimavi navodi da je ovaj eser hasen. Vidi: Nimavi, *Asar es-sunen*, hadis br. 781.

Nafi ibn Omer kaže: „Ibn ebi Mulejke³⁰ nam je klanjao u ramazanu 20 rekata. Na jednom rekatu je učio suru Fatir.“³¹

Tirmizi kaže: „Učenjaci su se razišli u pogledu (broja rekata) dobrovoljnog (teraviih) namaza uz ramazan. Neki od njih smatraju da se sa vitrom treba klanjati ukupno 41 rekat. Ovo je stav učenjaka iz Medine i oni su u Medini tako praktikovali. Na osnovu onoga što se prenosi od Alije, Omera i drugih Vjerovjesnikovih, a.s., ashaba, većina učenjaka tvrdi da treba klanjati 20 rekata. Ovo je mišljenje Sufijana es-Sevrija, Ibn Mubareka i Šafije. Šafija veli: 'Ja sam ovako zatekao u našem gradu Meki da klanjaju 20 rekata.'“³²

El-Bejheki navodi da je predanje od hazreti Aiše u kojem se navodi da je Allahov Poslanik, a.s., uz ramazan klanjao 11 rekata i veliki broj predanja o 20 rekata teraviije moguće uskladiti na način da se kaže da su oni klanjali 11 rekata tehedžuda (uobičajenog noćnog namaza), a zatim bi klanjali još 20 rekata i 3 rekata vitra.³³

Et-Tehanevi smatra da hazreti Aišin, r.a., hadis o tome da je Allahov Poslanik, a.s., u ramazanu i mimo njega klanjao 11 rekata noćnog namaza zapravo govori o ukupnom broju rekata općenito noćnog namaza (tehedždžud,) a ne o ukupnom broju rekata drugih namaza koji se klanjaju noću, jer je na osnovu drugih, također autentičnih hadisa, jasno da je Allahov Poslanik, a.s., pojačavao ibadet, pa je time povećavao i broj rekata koje je klanjao u ramazanu. Iz hadisa hazreti Aiše jasno je da je Allahov Poslanik, a.s., i mimo ramazana toliko dugo ostajao na kijamu da su mu noge otjecale, što znači da se njegovo pojačavanje ibadeta ne odnosi na dužinu stajanja u namazu, već na povećanje broja rekata koje je klanjao.³⁴ Teško je, dakle, povjerovati da je Allahov Poslanik, a.s., zbog dužine stajanja, ostajao budan cijele noći klanjajući samo 11 rekata namaza. Vjerovatnije je da je klanjao više rekata od toga.

30 Učeni tabi'in rođen u doba Alijinog hilafeta ili malo ranije. Prenosio je hadise između ostalih i od hazreti Aiše. Pa ipak je klanjao 20 rekata.

31 Ibn ebi Šejbe, *Musannef...*, tom 5., hadis br. 7765., str. 223-224. Nimavi navodi da je ovaj eser sahih. Vidi: Nimavi, *Asar es-sunen*, hadis br. 783., str. 292.

32 Et-Tirmizi, *Tirmizijina zbirka...*, tom 3, str. 198-199.

33 El-Bejheki, *Sunen el-Kubra...*, tom 2., str. 699.

34 Zafer Ahmed Usmani et-Tehanevi, *I'la' es-Sunen...*, tom 7., str. 81.

Et-Tehanevi također kaže: „Ako prihvatimo autentičnost hadisa u kojem se navodi da je Omer, r.a., naredio Ubejju ibn Ka'bu i Temimu da klanjaju ljudima 11 rekata (8 rekata teravije i 3 vitra) ne postoji dokaz da je Omer, r.a., ljudima ostavio na izbor da biraju hoće li klanjati 11 ili 23 rekata. Moguće je da je Omer, r.a., prvo dao naređenje da se klanja 11 rekata, jer on nije bio uvjeren da je Allahov Poslanik, a.s., klanjao više od toga. Nakon toga je naredio da se klanja 20 rekata teravije kada se uvjerio da je Allahov Poslanik, a.s., uz ramazan klanjao 20 rekata i vitra. Da je klanjanje 11 rekata ili 20 rekata (teravije) ostavljeno (ljudima) na izbor, tako bi ostalo i poslije Omera, r.a., u vrijeme Osmana, r.a., i Alije, r.a. Međutim ne postoji predanje na osnovu kojeg bi se moglo zaključiti da su ljudi mogli birati (hoće li klanjati 13 ili 23 rekata).“³⁵

No, kako smo vidjeli iz Ebu Hanifine izjave, hazreti Omer, r.a., nije uveo teraviih-namaz, već je samo, na osnovu znanja koje je imao o tome iz vremena Allahovog Poslanika, a.s., uredio to pitanje. Nije zabilježio da se iko od ashaba usprotivio Omerovoj, r.a., instrukciji, pa čak ni hazreti Aiša, r.a., da se klanja u džematu 20 rekata teraviih-namaza. To govori o konsenzusu ashaba u vezi s ovim pitanjem. I još nešto, Omer, r.a., nije ostavio na volju imamima da klanjaju onoliko rekata teraviih-namaza koliko žele, već su svi imami dobili instrukcije da klanjaju 20 rekata. Da je Omer ostavio imamima na volju da biraju između 8 ili 20 rekata to bi, zasigurno, bilo zabilježeno.³⁶

Hafiz ibn Kudame u *El-Mugniju* piše: „Preferirano mišljenje imama Ahmeda je da se klanja 20 rekata teraviih-namaza. Sevri, Ebu Hanife i Šafija su također tog stanovišta.“

O odmoru nakon svaka 4 rekata

Veki' prenosi od 'Ameša da im je Jahja ibn Vessab klanjao teraviih-namaz uz ramazan. Selam je predavao nakon (svaka) četiri rekata.³⁷

Zejd ibn Vehb kaže: „Omer ibn Hattab bi se odmarao uz ramazan (tokom klanjanja teravije) onoliko vremena koliko je potrebno da se pređe

35 Zafer Ahmed Usmani et-Tehanevi, *I'la' es-Sunen...*, tom 7., str. 85.

36 Ibid.

37 Ibn ebi Šejbe, *Musannef...*, tom 5., hadis br. 7818., str. 236.

od džamije do brda Sel'a (u blizini Medine).³⁸ El-Bejheki kaže: „Ovako je preneseno, a možda je želio reći da se onaj kome je Omer naredio da im klanja teraviju na ovaj način odmarao, a Allah najbolje zna.“³⁹

Sei'd ibn 'Ubejd kaže: „Alija ibn Rebi'a nam je u ramazanu klanjao sa pet pauza za odmor i tri rekata vitra.“⁴⁰

Ebu Bahteri kaže: „U ramazanu sam klanjao sa pet pauza za odmor i 3 rekata vitra.“⁴¹

Hazreti Aiša, r.a., kaže: „Allahov Poslanik, a.s., bi noću klanjao četiri rekata, a potom bi se odmarao.“⁴² El-Bejheki navodi da je ovaj hadis daif (slab), ali kaže: „Dio hadisa „a zatim se odmarao“, ako je istina, onda je to osnova na kojoj se temelji odmaranje imama i džemata tokom teravih-namaza. A Allah najbolje zna.“⁴³

Koliko su Allahov Poslanik, a.s., njegovi ashabi i tabi'ini učili na kijamu teravih-namaza

Saib ibn Jezid kaže: „Ljudi su u vrijeme Omera, r.a., uz ramazan klanjali 20 rekata (teravije).“ Rekao je: „Učili bi (tada) sure od stotinu ajeta, a u vrijeme vladavine Osmana, r.a., usljed dugotrajnog stajanja (na kijamu teravih-namaza) oslanjali su se na štapove.“⁴⁴ Ebu Osman kaže: „Hazreti Omer je pozvao učače Kur'ana (da ih presluša kako uče) u ramazanu. Potom je onome koji je najbrže učio naredio da uči 30 ajeta, onome koji je učio srednjom brzinom da uči 25 ajeta, a onome koji je sporo učio naredio je da uči 20 ajeta.“⁴⁵

Zaključak

Bosanskohercegovački muslimani već stoljećima tokom mjeseca ramazana nakon sun-sunneta jacije klanjaju 20 rekata teravih-namaza i 3 re-

38 El-Bejheki, *Sunen el-Kubra...*, tom 2., hadis br. 4622., str. 700.

39 Ibid.

40 Ibn ebi Šejbe, *Musanef*, tom 5., hadis br. 7772., str. 224. Nimavi navodi da je ovo predanje sahih. Vidi: Nimavi, *Asar es-sunen*, hadis br. 784., str. 292.

41 Ibn ebi Šejbe, *Musanef...*, tom 5., hadis br. 7768., str. 224.

42 El-Bejheki, *Sunen el-Kubra...*, tom 2., hadis br. 4623., str. 700.

43 Ibid.

44 El-Bejheki, *Sunen el-Kubra...*, tom 2., hadis br. 4617., str. 698-699. Nimavi navodi da je hadis sahih. Vidi: Nimavi, *Asar es-sunne*, hadis br. 777.

45 Ibn ebi Šejbe, *Musanef...*, tom 5., hadis br. 7754., str. 220-221.

kata vitra. U ovom radu pokazali smo da su na takav način postupali ashabi Allahovog Poslanika, a.s., i tabi'ini. Vidjeli smo također da niko od ashaba nije prigovorio hazreti Omeru, r.a., kada je dao instrukciju Ubejju ibn Ka'bu da ljudima klanja 20 rekata teraviih-namaza i 3 rekata vitra. Od tada do današnjih dana muslimani širom svijeta klanjaju 20 rekata teraviih-namaza i 3 rekata vitra, tako da je praksa klanjanja 8 rekata teraviih-namaza u džematu, što se tokom zadnje dvije decenije pojavilo u našim krajevima, novotarija koje bismo se trebali okaniti. To je posebno potrebno stoga što oni koji napuste džemat nakon 8 rekata gube veliku vrijednost koju je spomenuo Allahov Poslanik, a.s., u dijelu gore citiranog hadisa: „Ko klanja za imamom dok imam ne završi namaz, upisat će mu se kao da je klanjao cijelu noć.“

Dakle, onaj ko zajedno s imamom klanja 20 rekata teraviih-namaza i 3 rekata vitra ima nagradu kao da je cijelu noć proveo u ibadetu. To je praksa koju su naši preci stoljećima njegovali i koju, zbog njene vjerske utemeljenosti i izuzetne vrijednosti, ni današnji muslimani u Bosni i Hercegovini ne bi trebali zapostavljati.

ألوير دورانوفيتش

صلاة التراويح كما أداها رسول الله صلى الله عليه وسلم والصحابة والتابعون

تجري في البوسنة والهرسك في العقدين الأخيرين من الزمان مناقشات واسعة حول عدد ركعات صلاة التراويح وطريقة أدائها. وأتى المؤلف في هذه المقالة بذكر المراجع الإسلامية الأساسية التي تصلي البشائقة على أساسها صلاة التراويح كصلاة جماعية لها عشرون ركعة مع استراحة قصيرة بين كل أربعة ركعات، وهذه الطريقة يمارسونها على مدى القرون وهم يتبعون المذهب الحنفي. وإضافة إلى ما استدل به من أحاديث رسول الله صلى الله عليه وسلم فقد ذكر المؤلف أيضاً روايات كثيرة تلقي الضوء على ما مارسه الصحابة والتابعون فيما يخص صلاة التراويح.

Dr. Elvir Duranovic

Tarawih-Prayer in the Practice of the Allah's Prophet, a.s., His Companions and the Contemporaries of the Companions

Summary

For the last two decades, during every Ramadan in Bosnia-Herzegovina, there has been a widespread debate on the number of rak'ahs in tarawih-prayer and the manner of its performance. In this paper, the author presents the basic religious sources on the basis of which the Bosniaks, following the rules of the Hanafi jurisprudence, for centuries,

collectively performed twenty rak'ahs of tarawih prayer with a short break after every four rak'ahs. In addition to the hadiths of the of Allah's Prophet, a.s., he also conveyed a series of accounts of the practices of Prophet's companions and their contemporaries in this regard.

Poslanikov, s.a.v.s., odnos prema biljnom svijetu

Mr. sci. Abdullah Arifović

vjeroučitelj; medžlis srebrenik
abdullahfin@hotmail.com

Sažetak

Često smo u prilici da slušamo konstataciju kako je islam sveobuhvatni koncept življenja, te kako nema segmenta iz života čovjeka koji nije obuhvaćen i određen sunnetom časnog Poslanika, s.a.v.s. Ovim radom se ukazuje na jedan bitan aspekt života savremenog čovjeka koji je u značajnoj mjeri zapostavljen i potrebno ga je aktualizirati. U radu je navedeno nekoliko smjernica iz Kur'ana, te savjeta Allahovog Poslanika, s.a.v.s., o odnosu prema prirodi i biljnom svijetu. U vrijeme kada se svakodnevno susrećemo sa opravdanim upozorenjima, na koje ukazuju ekolozi i klimatolozi, o ugroženosti života na Zemlji i alarmantnim klimatskim i ekološkim promjenama, navedeni savjeti potiču vjernika na samopromišljanje i veću odgovornost.

Ključne riječi: čista okolica, prevencija zagađenja, kultivacija zemljišta, racionalna potrošnja, odgovornost, emanet, ravnoteža.

Uvod

Čovjeku je, kao razumnom biću, dato povjerenje da bude Božiji namjesnik na Zemlji i da na njoj red uspostavlja. Pored čovjeka Stvoritelj je na Zemlji nastanio i mnoge druge svjetove poput: biljnog svijeta, životinjskog svijeta, mineralnog svijeta, svijeta mikroba, duhovnog svijeta i drugih znanih i neznanih svjetova. Svi navedeni svjetovi su podređeni

čovjeku a ljudskom rodu je data povlaštena uloga među Allahovim stvaranjima uz koju nedvojbeno ide nagrada za uspješno liderstvo i odgovornost za pogrešno vođstvo.

Ako se osvrnemo oko sebe i pokušamo osluhnuti šta nam to naša prelijepa planeta poručuje, možemo konstatovati da je čovječanstvo već duže vrijeme izgubilo kompas i da tumara bez jasnog cilja stvarajući ogroman nered, a priroda šalje alarmantna upozorenja da je krajnje vrijeme da se uozbiljimo i krenemo s vlastitim preispitivanjem i promjenama svog odnosa prema onome što nam je Gospodar podario na korištenje.

Ljudi su zahvaljujući vlastitoj pohlepi, ličnim ambicijama, neodgovornošću, lijenošću, izgradili tako destruktivan odnos prema prirodi da će trebati uložiti jako puno truda i energije da se određeni procesi pokrenu i pokuša ponovo uspostaviti prirodna ravnoteža koja je odavno narušena.

Vjernici i vjernice imaju zadaću da budu inicijatori pozitivnih procesa u društvu, te da ličnim angažmanom budu primjer za ugledanje ostalim. Ovaj rad ima za cilj da na temeljima bogate islamske tradicije ponudi određena promišljanja o kulturi ophođenja prema biljnom svijetu i okolici te senzibilitetu prema svemu stvorenom koji je nekada ranije bio daleko više prisutan među muslimanima, a danas nam nedostatan i prijeko potreban.

Smjernice iz Kur'ana

Uzvišeni Allah je iz Svoje milosti sve što je stvorio u našem prirodnom okruženju podredio čovjeku i stavio mu na raspolaganje da se time služi. Čovjeku nije dato pravo vlasništva nad dunjalučkim blagodatima nego mu je ustupljeno pravo upravljanja prirodnim resursima na način kako nalažu zakoni koje je Stvoritelj uspostavio. Čovjek je zadužen da čita, uči, spozna te zakone i rukovodeći se njima i osnovnim moralnim načelima odgovorno upravlja onim što mu je povjereno. Sve dok tako postupa prema prirodi ona će mu biti u službi i zadovoljavati egzistenci-

jalne potrebe. *I daje vam da se koristite onim što je na nebesima i onim što je na Zemlji, sve je od Njega. To su, zaista, pouke za ljude koji razmišljaju.*¹

Međutim čovjek se kroz Kur'an stalno podsjeća da je dunjaluk kratkog vijeka, da je život na ovom svijetu prolazan te da je prilika da se dobročinstvom prema drugima na dunjaluku bude zahvalno Stvoritelju na blagodatima koje nam je podario i da se stekne milost i nagrada na budućem svijetu. Gospodar upozorava čovjeka da ne zaboravi ove činjenice i na svoju misiju i da nipošto ne dopusti da zavлада anarhija i nered na Zemlji. *I nastoj da time što ti je Allah dao stekneš onaj svijet, a ne zaboravi ni svoj udio na ovom svijetu i čini drugima dobro, kao što je Allah tebi dobro učinio, i ne čini nered po Zemlji, jer Allah ne voli one koji nered čine.*²

Pa ipak, pored podsjećanja i upozorenja, zaboravni čovjek je nehanjan i lahkomislen i često sebi dopusti da bude zaveden, nemaran, lijen i pohlepan, a tada neminovno dolazi do smutnje i nereda koje za sobom povlače strahovite posljedice. *Zbog onoga što ljudi rade, pojavio se metež na kopnu i na moru, da im On da da iskuse kaznu zbog onoga što rade, ne bi li se popravili.*³

Gledajući iz perspektive savremenog čovjeka taj metež bi se mogao opisati sljedećim prilikama: klimatske promjene koje prijete poplavama, klizištima i požarima, uništenje brojnih biljnih i životinjskih vrsta na Zemlji, zagađen zrak koji uzrokuje bolesti respiratornih organa, zagađena voda nekontrolisanim ispuštanjem otpadnih industrijskih i kanalizacionih voda u riječne tokove, zatrovana zemlja prekomjernom upotrebom vještačkih đubriva i „zaštitnih“ hemijskih sredstava, nelegalnom sječom šumskog blaga, neuravnoteženom upotrebom fosilnih goriva...

I tako se potvrđuje opravdanost bojazni da čovjek neće biti na visini zadatka kojeg se prihvatio, i da je često nedostojan emaneta kojeg se prihvatio. *Mi smo nebesima, Zemlji i planinama ponudili emanet, pa su se ustegli i pobojali da ga ponesu, ali ga je preuzeo čovjek – a on je, zaista, prema sebi nepravedan i lahkomislen.*⁴

1 El-Džasija, 13.

2 El-Kasas, 77.

3 Er-Rum, 41.

4 El-Ahzab, 72.

Pa ipak, ne mogu se svi ljudi okarakterisati kao nehajni, neodgovorni, nesavjesni te stoga Gospodar podsjeća da svi imamo mogućnost izbora, a spram izbora i djelovanja slijedi i posljedica. Ukoliko savremeni čovjek bude odgovoran, pravedan, spreman na saradnju sa prirodom s ciljem uspostavljanja ekološke ravnoteže, Zemlja će mu biti ugodna kolijevka i sigurno mjesto boravka. U protivnom, ukoliko se na vrijeme kao pojedinci, ali i kao zajednica ne osvijestimo i ne budemo krenuli sa promjenama prvo unutar nas samih, pa onda i oko nas, očekivati je da ćemo ubrzo biti svjedoci sami protiv sebe. *On čini da jedni druge na Zemlji smjenjujete i On vas po položaju jedne iznad drugih uzdiže da bi vas iskušao u onome što vam daje. Gospodar tvoj, zaista, brzo kažnjava, ali On, doista, prašta i samilostan je.*⁵

Svi navedeni ajeti jasno ukazuju čovjeku na njegovu misiju i odgovornost koju je preuzeo. Da bi bio u stanju da časno odgovori preuzetim zadacima čovjek mora stalno da uči, da se upozna sa Allahovim stvaranjima ne bi li bio u stanju da ih što bolje razumije i bude pravedan prema njima. Biljni svijet i okolica su jedan bitan i značajan segment stvarenog. Da je to tako ukazuje i činjenica da im je Uzvišeni Allah u svojoj časnoj Knjizi posvetio oko 750 ajeta, odnosno 1/8 svih ajeta iz Kur'ana.⁶ Dakle, brojni su ajeti u kojima Uzvišeni govori o prirodi i prirodnim fenomenima pozivajući čovjeka da koristi razum i da pravedno postupa. Slijedeći upute i smjernice iz Kur'ana kao i spoznaje do kojih je došao vlastitim razumom čovjek može ispraviti greške počinjene u prošlosti i ponovo uspostaviti narušenu ravnotežu i harmoniju u prirodi.

Vjerovjesnikove upute o odnosu prema prirodi

Allahov poslanik, Muhammed, s.a.v.s., živi je Kur'an, odnosno njegov život, njegovi postupci, savjeti, upute, zabrane, odobrenja su za vjernike praktična paradigma kur'anskih principa. Stoga se u Poslanikovom sunnetu nalaze primjeri radnji na koje se treba ugledati jer je on „najbolji uzor“.

⁵ E-En'am, 165.

⁶ <http://www.wrmea.org/1991-october/ecology-in-islam-protection-of-the-web-of-life-a-duty-for-muslims.html>

Kada je u pitanju tema koja je u fokusu ovog rada može se konstatovati da, za razliku od nekih drugih tema koje su usko vezane za ibade-te, nema puno hadisa koji govore o odnosu prema prirodi. U klasičnim hadiskim zbirkama se ne može naći poglavlje u kojem su prvenstveno navedeni hadisi koji govore o Poslanikovom odnosu prema prirodi, što je svakako i razumljivo s obzirom na to da u vrijeme nastanka tih zbirki ova tema nije bila aktuelna kao danas. Raduje činjenica da se u novije vrijeme, pa i na našem jeziku, pojavljuju zbirke hadisa u kojima su ha-disi selektirani po temama koje obrađuju, a među obrađenim temama svoje mjesto ima i odnos prema prirodi i ekologija.

Vjerovjesnikove upute o temi odnosa prema biljnom svijetu i okolici su sadržane u nekoliko hadisa iz kojih se mogu izvesti osnovne smjerni-ce koje kanališu tok poželjnih postupaka kod vjernika kao i eksplicitne zabrane određenih radnji. Za ovu priliku je napravljen izbor nekoliko predaja koje zorno ilustruju Poslanikov, s.a.v.s., odnos prema prirodi.

Poslanik, s.a.v.s., potiče kultivaciju zemljišta

U predaji koja se prenosi od Enesa, r.a., navodi se da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., kazao: „Nema nijednog muslimana koji zasadi sadnicu ili posije usjev od koga štogod pojede ptica, čovjek ili životinja, a da mu se to sve ne računa posebnom sadakom.“⁷

U drugoj predaji koja se prenosi od Džabira, r.a., prenosi se da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: „Nema muslimana koji zasadi sadnicu a da mu se ono što se sa nje pojede neće računati kao sadaka, i ono što se sa nje ukrade kao sadaka, i ono što sa nje životinja pojede kao sadaka, i što sa nje ptica pojede kao sadaka, a ako neko uzme sa nje neki dio, njemu će opet biti kao sadaka.“⁸

Neki autori, među kojima je i novinarka Francesca de Chatel, uzimaju ove hadise kao polaznu osnovu za postavljanje teze da je Muhammed, s.a.v.s., zapravo preteča zaštiti čovjekove okolice, odnosno pionir koncepata vezanih za ekologiju, ekološku svijest, ekološku održivost koji su

7 El-Buhari, Muhammed b. Ismail, *Buharijeva zbirka hadisa*, Prijevod: Hasan Škapur i Hasan Makić, Visoki saudijski komitet za pomoć BiH, Sarajevo, 2009., tom II, str.327, hadis br.2320.

8 El-Munziri, *Muslimova zbirka hadisa I sažetak*, prijevod s arapskog: Muhamed Mrahorović, Mustafa Pr-ljača, Nurko Karaman, Jusuf Karaman, Aida Mujezin, El-Kalem, Sarajevo, 2008., str.654., hadis br.983.

produkt modernog doba i termini formulisani pred narastajućom brigom za savremeno stanje prirode koja nas okružuje.⁹

U ovom trenutku nije nam u fokusu provjeravanje postavljene hipoteze o Poslaniku kao preteči ekološke misli, koliko nam je bitno da prepoznamo intencije ovog hadisa, te smjernice i upute koje časni Poslanik, s.a.v.s., šalje i radnje na koje upućuje. Obje predaje prethodno navedenog hadisa, bez imalo sumnje potiču muslimane, da ne potcjenjuju ni najmanji napor koji se može poduzeti na putu činjenja dobra, pa makar i ne osjetili na dunjaluku korist od tog djela, jer je ahiretska korist neupitna.

Kada neko želi da zasadi sadnicu, u principu to radi na mjestu koje je neiskorišteno i nije kultivirano tom kulturom ili namjerava da obnovi i podmladi kulturu novim zasadima. U svakom slučaju doći će i do kultivacije zemljišta, dat će se doprinos jačanju biljne zajednice, a plodovi sadnice kako god bili iskorišteni doprinose stvaranju novih dobara. S obzirom na to koliki se značaj ovim poslovima daje u islamskoj tradiciji, to bi trebalo dovesti do toga da muslimani budu nosioci većeg dijela aktivnosti koje se iniciraju i realizuju na polju osnivanja novih voćnjaka ili zašumljavanja ogoljelog zemljišta.

Na primjeru naše domovine i muslimana u Bosni i Hercegovini ne možemo sa sigurnošću tvrditi da se u praksi u dovoljnoj mjeri sprovede slične radnje. Pored postojećih zasada kojih ima u svim dijelovima naše zemlje, postoje itekako neiskorišteni potencijali i nije zanemariva činjenica ono što se može opaziti u našim krajolicima. Ogromna prostranstva koja su još uvijek zapuštena, napuštena i prepuštena na milost i nemilost korovu.

Kada su u pitanju vakufska dobra kojima upravlja Vakufska direkcija pri Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini situacija nije puno bolja, te i na tom polju imamo potencijal koji je trenutno neiskorišten, a mogao bi biti višestruko učinkovit, kako za angažovanje nezaposlenih, za kultivaciju neobrađenog zemljišta, tako i za prihode od plodova, dunjalučke i ahiretske, koji bi proistekli iz tih aktivnosti. Ovo je prilika na individu-

⁹ <http://www.poslanikmuhammed.info/str/muhammed-as-preteca-ekoloske-svijesti>,

alnom i na kolektivnom planu da se zapitamo jesmo li učinili dovoljno i možemo li više.

Istovremeno dok razmatramo ovo pitanje bitno je napomenuti da je već duže vremena kod nas prisutan proces neplanske i beskompromisne sječe šuma gdje se zahvaljujući modernoj mehanizaciji i opremi u jednom danu posiječe na stotine stabala koja su rasla desetinama godina i za čiju obnovu je potrebno čekati ponovo nekoliko desetljeća. Na desetine hektara šume svake godine bivaju posječene, bez selekcije ili planske sječe starih i oboljelih stabala, već bez truna samilosti biva sve redom posječeno i ostavljeno u stravičnom stanju poput opustošenog sela. Sve to govori o nama, o našem halu, našem imanu, našoj slabosti i nemogućnosti da poduzmemo korake koji bi doprinijeli da se zaustavi takva praksa uništavanja onoga što smo naslijedili od naših predaka ili što smo posudili od naših unuka.

Poslanik, s.a.v.s., zagovornik čiste okolice

Još jedan hadis ima afirmativni karakter kada je u pitanju naš odnos prema prirodnoj okolini, a koji bi danas više nego ranije mogao biti korišten kao poticajno sredstvo kod vjernika za pokretanje akcija širih razmjera.

„Sklanjaj s puta ono što svijetu smeta, to će ti se zaista ubrojiti u sadaku.“¹⁰

U prilog razmatranja ovog hadisa dobro će doći zapažanje profesora Habiba Mandžića, koji navodi kako se oduševio prisustvujući vjerskoj manifestaciji Ajvatovica u Pruscu, nakon čega je doživio i veliko razočarenje onim što je uslijedilo poslije: „Međutim, tužno je bilo da ne može tužnije, kad je ova velika manifestacija završena, vidjeti hiljade ljudi kako grabe strmo niz planinu ostavljajući za sobom pobijeljelu, do prije par sati modrozelenu livadu na vrhu planine. Sigurno da ogromni šleper ne bi bio u stanju povući sve ono ostavljeno smeće. Takva nas je slika pratila cijelim putem dolje do Prusca.“¹¹

Vjerujem da slična slika prati i ostale vjerske, ali i druge skupove koji se organizuju diljem naše domovine, što ponovo govori o nama samima,

¹⁰ Mehmedović, Ahmed, *Tako je govorio Muhammed Resulullah*, DP Grafičar, Tuzla, 1991., str. 417.

¹¹ <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=57185>

o našoj ekološkoj svijesti i savjesti, poimanju i doživljaju onoga što nas okružuje te naše nedosljednosti u slijeđenju sunneta Allahova Poslanika, s.a.v.s., nedovoljne spoznaje da nas Stvoritelj vidi u svakom trenutku i da zna za naše postupke. Muhammed, s.a.v.s., nas potiče da sklanjamo smetnju s puta, a mi u praksi postupamo suprotno. Uvjeren sam da bi na temelju ovog hadisa svi mogli dati svoj doprinos u izgradnji kako kulture ponašanja u odgojnom smislu (u porodici, mahali, na ulici, odgojno-obrazovnim ustanovama, vjerskim institucijama, medijima, sportskim terenima i sl.), tako i na uređenju zakonskih propisa i normi kojima bi se ova pravna oblast bolje uredila i doprinijela odgovornijem odnosu prema prirodi.

Vjerovjesnik, s.a.v.s., prevenirao je zagađenje okolice

Kada su u pitanju zabrane određenih radnji koje bi mogle ostaviti traga na zagađenje prirodnih blagodati koja nam je Allah, dž.š., podario, Muhammed, s.a.v.s., upozorava i opominje da će navući na sebe prokletstvo onaj koji bude činio ono što slijedi:

„Čuvajte se triju prokletstava koje će na počinioca navratiti prokletstvo Allaha i ljudi: obavljanje nužde na izvoru, putu i hladu.“ (Ebu Davud, Ibn Madža, Hakim, Bejhaki)¹²

Kako se iz izloženog hadisa može vidjeti ovdje je izražen jedan kulturnološki, ali i ekološki senzibilitet koji je prijeko potreban u modernom vremenu radi iznalaženja alternativnih rješenja koja bi doprinijela da izvorima, potocima, rijekama, jezerima vratimo izgled i osobine koje su imali prije nego su zagađene. Ovdje prvenstveno aludiram na kanalizacione vode koje su u nekim ranijim vremenima bez imalo ustručavanja usmjeravane u obližnje vodene tokove. Ovim činom vodeni tokovi su prestali biti ono što su stoljećima bili, staništima brojnih biljnih i životinjskih vrsta, odmor za oči i dušu prolaznika, mjesta pored kojih bi se mogla postaviti klupa za odmor umornih šetača i sl.

Ovaj hadis je izazov za muslimane koji se bave izučavanjem tehnoloških i drugih nauka u smislu iznalaženja alternativnih rješenja kojima bi se pitanje otpadnih komunalnih voda rješavalo na drugačiji način koji

¹² Mehmedović, Ahmed, op.cit., str.417.

bi bio prihvatljiviji za okolicu, a tim činom bismo prvenstveno priskrbili Allahovo zadovoljstvo. Ovdje svakako dolazi u obzir i implementacija određenih zakonskih normi, rješenja i standarda koja važe u razvijenim zemljama, a oni koji bi, u svom domenu, potakli ove procese rukovodeći se ovim hadisom bi svakako učinili korisnu stvar.

Vjerovjesnik, s.a.v.s., zagovarao je racionalan pristup potrošnji

Koliko je Poslanikov, s.a.v.s., senzibilitet bio istančan kada je u pitanju odnos prema prirodi govori i primjer u kojem Poslanik, s.a.v.s., skreće pažnju jednom od svojih ashaba da ne rasipa vodu prilikom uzimanja abdesta. Jednom prilikom je Resulullah, s.a.v.s., prošao pored S'ada, r.a., koji se abdestio, pa je rekao: „Kakvo je ovo rasipanje?“ „Božiji Poslaniče, zar je i u abdestu rasipanje?“ Upitao je S'ad. „Da.“ - reče mu Poslanik, s.a.v.s., „pa makar bio i na rijeci.“

Poznato je da je Muhammed, s.a.v.s., prilikom uzimanja abdesta, ali i gusula koristio malu količinu vode. U predaji koja se nalazi u Tirmizijinoj zbirci navodi se hadis u kojem se kaže da je „Vjerovjesnik, s.a.v.s., uzimao abdest jednim muddom vode, a kupao se sa sa'om.“¹³

Koliko su bile opravdane i dalekovidne ove Poslanikove, s.a.v.s., preporuke, možda najbolje potvrđuju činjenice kojih smo danas svjesni, a na koje nam ukazuju hidrolozi. „Iako je vodom planeta Zemlja prekrivena gotovo sa 71 %, a kopnu pripada tek 29 %, ipak od te silne vode koja je dominantna na planeti, čak 97,50 % je slana voda, koja nije za ljudsku upotrebu, jer nije za piće. Pitke vode, pogodne za upotrebu ljudima i životinjama, ima samo 2,04 %. Međutim niti ta sitna brojka nije sva voda koju, zapravo, možemo koristiti, jer je najveći dio nje još uvijek zarobljen u ledu. Na kraju preostaje tek između 0,64 i 0,8 % ukupne količine vode na Zemlji koja se može koristiti za ljudske potrebe. Stoga je jasno koliko je voda pravo bogatstvo koje imamo, a ne nešto drugo, primjerice nafta, zbog koje se vode ratovi. Ipak, blagodat zdrave i pitke vode u kojoj uživa-

¹³ Et-Tirmizi, *Tirmizijin Džami'-sunen*, tom: I, Prijevod i komentar: Mahmut Karalić, El-Kelimeh i Fakultet za islamske studije, Novi Pazar, 2010., str.108., hadis br.56. U komentaru se navodi prema Ebu Hanifinom mišljenju, mudd je posuda koja sadrži dvije litre, a sa' posuda koja sadrži osam litara vode. Prema Šafijinom mišljenju, mudd sadrži 1,3, a sa' 5,3 litara vode – prema iračkom načinu mjerenja.

vamo mnogi uzimaju zdravo za gotovo. Prema procjenama stručnjaka godišnje prosječno umire 8 miliona ljudi, najviše djece, zbog nedostatka vode. Više od milijardu ljudi na svijetu nema pristup sigurnoj vodi za piće, a više od dvije milijarde nema osnovne higijenske uvjete. Zalihe vode po stanovniku svakodnevno se smanjuju zbog rasta populacije, zagađenja i očekivanih klimatskih promjena. Pitka voda obnovljiva je jedino putem snijega i kiše, kojih je svake godine sve manje.¹⁴

Zaključak

Tema koja je razmatrana u okvirima ovog rada zaslužuje mnogo više pažnje i prostora. Smatram da bi se ovoj temi ili problemima koji su samo inicirani u ovom radu moralo ozbiljno pristupiti u svim segmentima društvenog života. Islamska zajednica kao krovna vjerska institucija muslimana u Bosni i Hercegovini trebala bi prednjačiti u projektima razvijanja ekološke svijesti kod vjerničke populacije jer neupitno posjeduje neophodne resurse koji je obavezuju na poduzimanje značajnih koraka. Mektepska nastava, vjeronauka u školi i predškolskim ustanovama, odgojno-obrazovne ustanove Islamske zajednice, hutba kao medij, vakufi, razne vjerske manifestacije, printani i elektronski mediji su sredstva putem kojih se mogu realizovati programi ekološke edukacije svih uzrasta, a na principima utemeljenim Kur'anom i sunnetom.

U ovom radu su date naznake za neke principe koji bi mogli biti smjernice za buduće aktivnosti na ovom planu, a mogu se navesti u nekoliko tačaka:

- razumijevanje da je Allah, dž.š., jedan i da je On jedini kojem pripada istinska vlast,
- svjesnost čovjekove uloge namjesnika na Zemlji i odgovornosti Gospodaru,
- opažanje poruka koje nam priroda svakodnevno odašilje,
- donošenje legislative koja će u neophodnoj mjeri omogućiti zaštitu prirode,
- uspostavljanje ravnoteže sa prirodom.¹⁵

¹⁴ <https://islamunur.wordpress.com/2013/01/22/voda-je-izvor-zivota/>

¹⁵ Pogledati: Ibrahim Abdul-Matin, Green-Deen..., str.34

Pitanja koja su razmatrana u ovom radu mogu se razrađivati na individualnom nivou, odnosno svako sa sobom u sebi, ali za postizanje vidljivih rezultata u poboljšanju stanja okolice neophodno je pokrenuti kolektivnu svijest, pa djelovati i na globalnom nivou. Hoćemo li biti dio pozitivnih promjena u društvu do svakog od nas je pojedinačno.

Literatura

- Abdul-Matin, Ibrahim, Green Deen – *What Islam teaches about protecting the planet*, Berrett-Koehler Publishers, Inc., San Francisco, 2010.
- Beekun, Refik Issa, *Islamska poslovna etika*, S engleskog preveo: Aid Smajić, Centar za napredne studije i El-Kalem, Sarajevo, 2015.
- Buhari (El-), Muhammed b. Ismail, *Buharijeva zbirka hadisa*, Prijevod: Hasan Škapur i Hasan Makić, Visoki saudijski komitet za pomoć BiH, Sarajevo, 2009.
- De Chatel, Francesca, „Muhammed, a.s., preteča ekološke svijesti“, prijevod: Fikret Pašanović, web portal: www.poslanikmuhammed.info, preuzeto: 10.02.2017.
- Kudah (El-), Šeref, *Vjerovjesnikova uputa u plemenite i pobožne radnje*, preveo: Sabahudin Skejić, Organizacija za afirmaciju islamskih znanosti, Sarajevo, 2003.
- Kur'an s prijevodom Besima Korkuta, El-Kalem, Sarajevo, 2012.
- Mandžić, Habib, „Islam i ekologija“, web portal: www.bosnjaci.net, objavljeno: 25.10.2015.
- Mehmedović, Ahmed, *Tako je govorio Muhammed Resulullah*, DP Grafičar, Tuzla, 1991.
- Munziri (El-), *Et-Tergibu ve-t-terhib*, preveo: Sulejman Topoljak, Bookline, Sarajevo, 2004.
- Munziri, (El-), *Muslimova zbirka hadisa I sažetak*, prijevod s arapskog: Muhammed Mrahorović, Mustafa Prljača, Nurko Karaman, Jusuf Karaman, Aida Mujezin, El-Kalem, Sarajevo, 2008.
- Tirmizi, (Et-), *Tirmizijin Džami'-sunen*, prijevod i komentar: Mahmut Karalić, El-Kelimeh i Fakultet za islamske studije, Novi Pazar, 2010.,
- Zillu Rahim, Hasan, „Ecology in Islam: Protection of the web of life a duty for muslims“, Washington report on middle east affairs, october 1991, page. 65.

تصرف رسول الله صلى الله عليه وسلم إزاء عالم النبات

تتناول هذه المقالة مسألة تصرف الإنسان إزاء الطبيعة وعالم النبات كناحية هامة من نواحي حياة الإنسان المعاصر، وإذ أصبحت هذه المسألة مهملة إهمالا ملحوظا فلا بد من إثارته. ومما أتى في المقالة عدد من التعليمات القرآنية والنصائح النبوية بهذا الخصوص. وفي الوقت الذي نلتقي فيه يوميا بما يوجهه علماء البيئة والمناخ من الإنذارات السليمة بأن الحياة في الأرض قد أصبحت مهددة وأن المناخ والبيئة فيها يتغيران تغيرا منها فإن النصائح المذكورة تحرض المسلم على المزيد من التفكير في تصرفاته ومسؤوليته.

Mr. Sci. Abdullah Arifovic

Prophet's, a.s., Relationship to the World of Plants

Summary

This work points to an important aspect of modern man's life, which is largely neglected and needs to be actualized. Several references from the Qur'an and the advices of the Allah's Prophet, a.s., about the relationship to the nature and the world of plants are mentioned in the paper. At times when we face on a daily basis the justified warnings about endangerment of life on Earth and alarming climatic and ecological changes, pointed out by ecologists and climatologists, these tips encourage believers to self-sacrifice and greater responsibility.

Recepcija fikha muslimanskih manjina i rada Evropskog vijeća za fetve u Njemačkoj

Mr. Bilal Hodžić

doktorand na fakultetu islamskih nauka u sarajevu
biho_99@yahoo.com

Sažetak

Ovaj rad se bavi istraživanjem fikha muslimanskih manjina koje obitavaju na području Njemačke. Usko povezano sa fikhom muslimanskih manjina je svakako i Evropsko vijeće za fetve i istraživanja (ECFR) koje od 1997. godine djeluje u Evropi. Kako i na koji način se ogleda fikh muslimanskih manjina u Njemačkoj, koliko se uvažavaju fetve ECFR-a, kakvu recepciju ima djelovanje Vijeća u njemačkim naučnim krugovima kao i medijima, da li se prihvataju fetve koje izdaje Vijeće i koliki je stvarni domet njegovog rada samo su neka od pitanja na koje ovaj rad pokušava ponuditi odgovor. U 2016. godini je osnovana od strane ECFR-a komisija za fetve u Njemačkoj koja je pokrenula niz naučnih tribina i seminara kako bi se uskladila različita mišljenja oko određenih fikhskih pitanja kao što je nastupanje mjeseca ramazana ili njegov završetak.

Ključne riječi: fikh, muslimanske manjine, Evropa, fetve, Njemačka, recepcija

Uvod

U Njemačkoj živi između 3,8 do 4,3 miliona muslimana. Muslimani, prema tome, pored katolika i protestanata, čija je brojnost znatno veća, čine treću po veličini vjersku zajednicu u Njemačkoj. Skoro jedna polovina ima njemačko državljanstvo. 74 posto muslimana koji žive u

Njemačkoj, su sunije, 13 posto alevija, 7 posto šiije, a ostalih 6 posto su pripadnici drugih muslimanskih vjerskih usmjerenja. Najveći broj muslimana se doselio u Njemačku ili potječe od migranata koji su došli iz Turske, iz jugoistočne Evrope, sa Bliskog Istoka, iz južne ili jugoistočne Azije, iz Irana, sa prostora Sjeverne Afrike i drugih afričkih zemalja kao i sa prostora Centralne Azije. Islam je u Njemačkoj i za Njemačku relativno nova religija. Najveći broj muslimana živi normalno i dobro integrirano u Njemačkoj. Međutim u poređenju s drugim grupama, stepen organiziranosti muslimana je nizak. Samo 20 procenata muslimana organizirano je u vjerskim udruženjima i zajednicama, iako je broj onih koji redovno idu u džamiju iznad te stope. Mnogobrojne zajednice, organizacije i udruženja, ali i pojedinci predstavljaju široku lepezu raznolikosti muslimanskog života u Njemačkoj, koja se ogleda ne samo u raznim interpretacijama islama već i u raznim identitetima, stilu života i stavovima prema društvenim pitanjima.¹

Trenutno u Njemačkoj kao što je slučaj i u drugim evropskim zemljama ne postoji jedinstveno tijelo koje bi predstavljalo sve muslimane i koje bi bilo njihov glasnogovornik (izuzetak Austrija, Španija). Uvidjevši ovu institucionalnu prazninu došlo se na ideju formiranja Evropskog vijeća za fetve koje bi preuzelo tu ulogu i koje bi na institucionalnom nivou predstavljalo muslimane u Evropi. Vijeće ima za cilj usmjeravanje evropskih muslimana kako da se ponašaju u svom svakodnevnom životu. S tim ciljem vijeće djeluje u Evropi putem izdavanja fetvi, izradom studija i istraživanja kojima će se pružiti odgovori na pitanja i probleme sa kojima se suočavaju muslimani u Evropi. Postavlja se pitanje koliko je Evropsko vijeće za fetve uspjelo da se nametne kao zvanični, punopravno priznati element u muslimanskim zajednicama u Evropi, kako recipiraju njegov rad i da li uvažavaju njihove fetve ili se muslimanske zajednice oslanjaju na svoje autoritete. Takođe ovaj rad nastoji da istraži kako i na koji način se gleda na samu instituciju u Njemačkoj u naučnim krugovima kao i u njemačkim medijima, koliko ga smatraju mjerodavnim i kako gledaju na nastojanje Vijeća da se profilira kao jedini partner

¹ Savezno ministarstvo unutrašnjih poslova. <http://www.bmi.bund.de>, datum posjete: 10.02.2017.

u razgovoru kada su muslimani u Evropi a također i u Njemačkoj u pitanju.

Muslimani u Njemačkoj su organizovani na nacionalnom nivou, gdje ubjedljivo prednjače turske organizacije. Najbrojnija i najbolje organizovana zajednica je DIYANET, zatim je slijedi VIKZ, Mili Göruş, te boşnjački, arapski i albanski džemati. Svaka zajednica ima svoje krovne organizacije koje pružaju potporu svojim članovima na svim poljima pa tako i kada se radi o donošenju fetvi i traženju odgovora na određena pitanja.

Osnivanje Evropskog vijeća za fetve i istraživanja

Godine 1992. Unija islamskih organizacija Francuske (UIOF) organizirala je simpozij na kome su prisustvovali renomirani učenjaci iz islamskog svijeta koji su razmatrali pitanja muslimanskih manjina i probleme sa kojima se susreću. Na spomenutom simpoziju je inicirano formiranje Evropskog vijeća za fetve i istraživanje. Osnivačka sjednica je održana 29-30. marta 1997., na kojoj je usvojen Statut Vijeća.

Evropsko vijeće za fetve i istraživanja je osnovano zbog nedostatka institucionalnog autoriteta muslimana u Evropi. Vijeće je zamišljeno da bude osnovna institucija koja će se baviti problematikom muslimanskih manjina na Zapadu i koja će putem istraživanja, naučnih radova i fetvi davati odgovore. Također vijeće nastoji da zauzme vodeću ulogu i da njegove fetve budu akceptirane od strane muslimanskih zajednica u Evropi.

Organizacija Vijeća

Vijeće ima svoj odbor kojeg sačinjavaju renomirani islamski učenjaci od kojih 1/3 mogu biti od onih koji ne žive na tlu Evrope.² Analizirajući sa-

2 Članovi ECFR: Yusuf al-Qaradawi, predsjednik ECFR (Egipat, Qatar), Hussein Mohammed Halawa, generalni sekretar (Irska), dr. Ahmad Jaballah (Francuska), dr. Ahmed Ali Al-Imam (Sudan) Mufti Ismail Kashouli (Engleska), Ahmed Kadhem Al-Rawi (Engleska), Ounis Qurqah (Francuska), Rashid Al-Ghanouchi (Engleska), Abdallah Bin Bayyah (Saudijska Arabija), Abdul Raheem Al-Taweel (Španija), Abdullah Ibn Ali Salem (Mauritanija), Abdullah Ibn Yusuf Al-Judai, (Engleska), Abdul Majeed Al-Najjar, Abdullah ibn Sulayman Al-Manee' (Saudijska Arabija), dr. Abdul Sattar Abu Ghudda (Saudijska Arabija), dr. Ajeel Al-Nashmi (Kuvajt), Al-Arabi Al-Bichri (Francuska), dr. Issam Al-Bashir (Sudan), Ali al – Qara Daghi (Qatar), dr. Suhaib Hasan Ahmed (Engleska), Tahir Mahdi (Francuska), Mahboub-ul-Rahman

stav odbora uviđa se da je većina članova odbora orijentalnog porijekla koji žive u Evropi. Upravo ovakav sastav gdje je osnovni jezik komunikacije arapski pravi barijeru između Vijeća i muslimana koji žive u Evropi imajući u vidu da je u Njemačkoj najbrojnija turska zajednica koja je nedovoljno uključena u rad Vijeća. Pored odbora u okviru vijeća djeluju i komisije kao što su a) komisija za fetve, b) komisija za naučni rad, c) komisija za planiranje i medije i d) komisija za dijalog i povezivanje.

Ciljevi Vijeća

Ciljevi Vijeća bi se mogli sažeti u nekoliko tačaka: 1) približavanje stavova muslimanskih učenjaka evropskih zemalja o važnim fikhskim pitanjima; 2) izdavanje fetvi koje će odgovarati potrebama muslimana u Evropi; 3) rad na istraživanjima koja će tretirati nove probleme muslimana na evropskom tlu; 4) predstavljanje posebno omladini izvorno islamsko učenje i ispravno tumačenje Šerijata.

Svi ovi navedeni ciljevi se mogu ostvariti korištenjem sljedećih sredstava: a) formiranjem stručnih komisija, b) oslanjanje na autoritativna fikhska djela, c) uzimanje u obzir fetvi drugih meritornih akademija i znanstvenih ustanova, d) rad na autoritativnosti Vijeća u evropskim zemljama, e) organizovanje seminara, g) izdavanje redovnih i vanrednih publikacija i fetvi, h) izdavanje časopisa vijeća.³

Metodologija Vijeća

Metodologija kojom se koristi Evropsko vijeća za fetve se oslanja na priznate izvore šerijatskog prava, a to su četiri primarna izvora: Kur'an, sunnet, konsenzus i analogija. Također uvažava i pomoćne izvore kao što su pravna preferencija, opći interes, pravna prevencija, načelo kontinuiteta, običaj, mišljenje ashaba. Vijeće se oslanja na cjelokupno islam-

(Norveška), Muhammed Taqi Othmani (Pakistan), Muhammed Siddique (Njemačka), Muhammed Ali Saleh Al-Mansour (UAE), dr. Muhammed Al-Hawari (Njemačka), Mahumoud Mujahed (Belgija), dr. Husein Kavazović (Bosna i Hercegovina), Nihad Abdul Quddous Ciftci (Njemačka), dr. Naser Ibn Abdullah Al-Mayman (Saudijska Arabija), Yusuf Ibram (Švajcarska), Salah Soltan (Egipat, USA) : <http://www.e-cfr.org/members/>. datum pregleda 15.02.2017.

3 <http://www.e-cfr.org>, datum posjete 17.02.2017

sko pravno naslijeđe koristeći pri tome metodu selekcije (tahayyur) tj. „skolastički neotradicionalizam“.⁴

Pored ovog metoda Vijeće slijedi i tri dodatne metodološke smjernice: a) zasnivanje fetvi na priznatim izvorima i validnoj argumentaciji, b) primjena načela olakšavanja (taysir), c) uvažavanje ciljeva Šerijata i izbjegavanje pravnih doskočica. Y. al-Qaradawi pojašnjava da je primjena načela olakšavanja bitna jer omogućava muslimanima da dovedu u sklad zahtjeve svoje vjere sa okolnostima u kojima žive, zatim da stvara osjećaj radosti pripadanja islamu i da služi kao sredstvo očuvanja vjerskog identiteta muslimana u Evropi.

Dr. al-Qaradawi je naveo sljedeće principe na kojima se temelji fikh muslimanskih manjina:

- Ispravan idžtihad
- Poštivanje općih fikhskih pravila
- Briga o stvarnom fikhu koji živimo
- Bavljenje pitanjima kojima se bave zajednice a ne samo pojedinci
- Pribjegavanje metodi olakšavanja
- Pridržavanje pravila da se fetva mijenja shodno promjeni razloga
- Poštivanje zakona postupnosti
- Uvažavanje ljudskih potreba i nužnosti
- Oslobođanje od mezhebskog slijeđenja.⁵

Recepcija fikha muslimanskih manjina i rada Vijeća u njemačkim naučnim krugovima i medijima

Kada se govori o institucijama koje predstavljaju muslimane na Zapadu, Evropsko vijeće za fetve i istraživanja zauzima veoma značajno mjesto u njemačkim naučnim krugovima i medijima. U naučnim krugovima i medijima uglavnom se na Vijeće gleda sa skepsom, predrasudama i zauzimaju se kritička mišljenja. Razlog takvog odnosa leži u činjenici da je jedan od osnivača a ujedno i sadašnji predsjednik Vijeća dr. Yusuf al-Qaradawi, kojeg zbog njegove povezanosti sa „Muslimanskom braćom“⁶

4 Nedin Begović, *Vjerska sloboda i muslimanske manjine u Evropi*, El-Kalem, Sarajevo, 2015. str. 64.

5 Jusuf el-Qardawi, *Fikh muslimanskih manjina: Kako biti musliman na Zapadu?*, preveo: Bilal Merdan, Libris, Sarajevo, 2004, str. 53. – 75.

6 Kao što se može pročitati na stranicama brošure *Was ist Islamismus? (Šta je islamizam?)*, koju je izdala

kao i pojedinih fetvi i izjava smatraju konzervativnim i ekstremnim. Dr. al-Qaradawi se u svim svojim izjavama ograđuje od bilo kakvog ekstremizma kao i samoubilačkih akcija, međutim kada je u pitanju Palestina, on smatra da su takve akcije dopuštene. Upravo ovaj njegov stav se često citira kao dokaz njegovih ekstremnih stavova koji ne odgovaraju savremenom liberalnom društvu. Jedna od njegovih fetvi koja je privukla pažnju je vezana za obilježavanje i proslavljanje Nove godine u islamskom svijetu gdje je kritikovao sve češću pojavu novogodišnjih dekoracija kao i pridavanje pažnje Novoj godini. Također njegovi stavovi u vezi s homoseksualnim brakovima koje smatra nedozvoljenim, kao i spolni odnosi van braka za koje smatra da su jedan od velikih grijeha i za koje je dopuštena primjena šerijatskih smrtnih kazni su rezultirali da se na al-Qaradawija gleda kritički i sa sumnjom. „Njegov izraženi utjecaj na muslimanske manjine na Zapadu je kontroverzan. Neki ga smatraju liberalnim misliocem koji na pragmatičan način nastoji da pomogne muslimanima na Zapadu da se nose sa svojim problemima. Nasuprot tome, ističu drugi autori, al-Qaradawi se ne može ni na kakav način smatrati simbolom islamske tolerancije.“⁷

Vijeću se zamjera konzervativno držanje kao i veza sa „vehabijskim“ režimom u Saudijskoj Arabiji te favoriziranje određenih selefističkih učenjaka. „Na svojim internetskim stranicama Vijeće posvećuje preminulom saudijskom muftiji Ibn Bazu, Muhammadu al-Uthaiminu kao i drugim klasičnim uzorima kao što su Ibn Taimiya i Ibn Qayyim al-Jauzi veliku pažnju. Iako se vehabijski režim u Saudijskoj Arabiji oficijelno ne pojavljuje, do izražaja ipak dolazi konzervativno držanje ovog kremijuma.“⁸

Jedan od ciljeva koji je pred sebe Vijeće postavilo je rad na autoritativnosti Vijeća u Evropi što neki smatraju željom za monopolom kada je iz-

Državna ustanova za zaštitu ustava pokrajine Hessen, 2014., str. 8. Organizacija Muslimanska braća su jedna od organizacija koju je Državna ustanova za zaštitu prava u Njemačkoj okarakterisala kao ekstremnu ili da ima ekstremnih elemenata u svom djelovanju.

7 Ralf Frauenrath, *Yusuf al-Qaradawi und das Konzept der Wasatiya (Jusuf al-Qaradawi i koncept vesatije)*, Akademija za zaštitu države, Heimerzheim, 2015., str 7.

8 Rainer Bruner, *Zwischen Laizismus und Scharia: Muslime in Europa (Između laicizma i Šerijata: Muslimani u Evropi)* u časopisu *Aus Politik und Zeitgeschichte (Iz politike i povijesti vremena)*, Bonn, br. 21., 2005., str. 9.

davanje fetvi u pitanju. „Strategija ECFR je sasvim jasna. On pokušava da se postavi u centar pravnog savjetovanja muslimana, da ih usmjerava te da se monopolistički pozicionira. Upitno je da li ECFR sa svojim fetvama nastoji da dopre do šireg kruga recipijenata ili samo do onih muslimana koji nisu dovoljno organizovani.“⁹

U svim svojim fetvama, a ujedno kao i jedan od principa djelovanja Vijeća je zalaganje za očuvanje zajednice (ummeta) te davanje prednosti koheziji društva nad pojedinačnim individualnim interesima. I ovaj princip shodno evropskom poimanju slobode pojedinca je izložen kritici, jer se time traži od svakog pojedinca da se prikloni većinskom mišljenju koje ne odražava njegovo vlastito mišljenje i uvjerenje.

Nemuslimani u Njemačkoj smatraju Vijeće konzervativnim i da zbog svojih krutih stavova ne može ići ukorak s vremenom, te da odgovori koje nudi na određena pitanja nisu u skladu sa potrebama muslimana kao što je odgovor na pitanje da li je muslimanu dopušteno da radi u restoranima koji pored ostalog prodaju i svinjsko meso kao što je Mc Donalds.¹⁰ Vijeće je odgovorilo u svojim fetvama da općenito prodaja svinjskog mesa nije dozvoljena i da rad na takvom mjestu kao što je Mc Donalds nije dozvoljen. Međutim, oni koji već tu rade ne moraju napuštati svoje radno mjesto prije nego li nađu drugo adekvatnije zanimanje. U ovom slučaju Vijeće je vagalo između općenite zabrane trgovanja svinjskim mesom (koje je za konzervativne islamske učenjake veoma bitno) i između ekonomske prinuđenosti da se radi na takvom mjestu.¹¹

Evropsko vijeće za fetve i istraživanja je zamišljeno da ga čine istaknuti islamski učenjaci koji žive u Evropi i da jedna trećina mogu biti oni koji žive van Evrope. Međutim kada se razmotri sastav Vijeća uočava se da njime dominiraju islamski učenjaci arapskog porijekla. U Vijeću se nalaze i nearapi, ali predstavljaju manjinu. I ova činjenica nije promakla

9 Jörg Schlabach, *Scharia im Westen-Muslime unter nicht-islamischer Herrschaft und die Entwicklung eines muslimischen Minderheitenrechts für Europa*, (Šerijat na Zapadu – Muslimani pod neislamskom vlašću i razvoj prava muslimanskih manjina u Evropi), izdavačka kuća LIT, Berlin, 2009., str. 75.

10 Jusuf al-Qaradawi, *Al-Qararat wa al-fatawa as-sadira an majlis al-urubijj li-al-ifta wa al-buhut* (Odluke i fetve izdate od Evropskog vijeća za fetve i istraživanja), 2010, str. 226 i 227.

11 Redakcija Ufuqa, *Fatwas für Europa - Dürfen die Muslime bei Mc Donalds arbeiten*, (Fetve za Evropu - Smitu li muslimani u Mc Donaldsu raditi) Ufuq.de, 16. mart, 2010., str. 12.

određenim istraživačima koji tvrde da ECFR želi da „iskoristi nearape kako bi širili svoje radikalno učenje“.¹²

Recepcija fikha muslimanskih manjina i rada Vijeća u muslimanskim zajednicama

U Njemačkoj je 31. decembra 2015. živjelo između 4,4. i 4,7 miliona muslimana. Od ukupno 82,8 miliona stanovnika u Njemačkoj udio muslimana se kreće između 5,4. i 5,7. procenata. Oko 2,3 miliona muslimana potječu iz Turske, što predstavlja oko 50% od ukupnog broja muslimana, oko 800 000 dolaze sa Bliskog istoka dok oko 500 000 dolaze iz Jugoistočne Evrope.¹³

Ovaj kratak demografski prikaz nam govori o multietničkoj strukturi islamskih zajednica u Njemačkoj koje su nastale shodno nacionalnoj ili teritorijalnoj pripadnosti. Danas možemo govoriti o turskim, arapskim, bošnjačkim i albanskim islamskim zajednicama. U svim većim ili manjim gradovima postoje mjesni džemati koji predstavljaju dio krovne organizacije. Na rad i organizaciju džemata utječu krovne organizacije kao i povezanost sa matičnim zemljama čija se mišljenja i fetve uvažavaju.

Analizirajući sastav vijeća možemo konstatovati da većinu članova Vijeća čine islamski učenjaci orijentalnog porijekla i da je jezik komunikacije arapski jezik. Jedini predstavnik iz naše zemlje u ovom vijeću jeste trenutni reisu-l-ulema dr. Husein Kavazović a prije njega je bio dr. Mustafa Cerić, koji je bio član ovog vijeća od njegovog osnivanja. Iz šireg regiona Balkana nema drugih članova u Vijeću. Također, u Vijeću nema članova iz država Istočne Evrope kao ni iz Turske s tim da je član vijeća iz Austrije, Mustafa Mula Oglu, porijeklom iz Turske.¹⁴

Oficijelne internetske stranice Evropskog vijeća za fetve i istraživanja¹⁵ nude informacije na arapskom i engleskom jeziku što onima koji ne

12 Dr. Irfan Al-Alawi, Stephen Suleyman Schwartz, Kamal Hasani, Veli Sirin, Daut Dauti, Qanta Ahmed, *Eine Einführung in die Gesetze der Schariah und in die islamistische Ideologie in Westeuropa, (Uvod u zakone Šerijata i islamističke ideologije na Zapadu)*, Centar za islamski pluralizam, London, 2009, str. 27.

13 <http://www.deutschlandfunk.de/zahl-der-muslime-in-deutschland-wie-viel-millionen-sind-es.886.de>, datum posjete 14.02.2017.

14 Ahmed Purdić, Evropsko vijeće za fetve i istraživanja zasjedalo u Bosni i Hercegovini, *Glasnik*, br. 7-8., 2007. str. 646.

15 <http://www.e-cfr.org/>

poznaju jedan od ova dva jezika uskraćuje uvid u aktivnosti i djelatnost Vijeća. Stranice se ne ažuriraju svakodnevno, nego shodno bitnim događajima koji zaslužuju pažnju. Vijeće je osnovalo tri komisije, u Francuskoj, Engleskoj i Njemačkoj.¹⁶ Internetska stranica komisije Evropskog vijeća za fetve u Njemačkoj je također dvojezička, arapski i njemački.¹⁷ Stranice trenutno ne sadrže mnogo informacija osim nekoliko fetvi te informacije o ciljevima komisije, članovima i mogućnošću kontaktiranja. Djelovanje Vijeća u Njemačkoj je najviše izraženo u arapskim džematima. Od turskih džemata u rad su uključeni Mili Görüş, Diyanet, Centralno vijeće muslimana u Njemačkoj (ZDM), Koordinaciono vijeće muslimana (KRM), kao i Vijeće imama i učenjaka u Njemačkoj (RIGD). Imajući u vidu da je komisija tek 2016. godine započela sa zvaničnim radom očekuje se da u rad budu uključeni i ostali džemati, i to ne samo kao učesnici na simpozijima nego kao i članovi komisije.¹⁸

Komisija ECFR za Njemačku je do sada održala četiri veoma značajna simpozijuma koji su tretirali sljedeće teme: „Evropski musliman između očuvanja identiteta i asimilacije“, (10.03.2016.), „Problematika prisutnosti muslimana na Zapadu, (11.03.2016), “Namaska vremena u Njemačkoj“ (12.03.2016.) i „Prvi fikhski simpozij za ženu muslimanku u Berlinu“, (30.04.2016.).¹⁹

Shodno razlikama koje nastaju u pogledu nastupanja mjeseca ramazana kao i njegovog završetka Evropsko vijeće za fetve i istraživanja je održalo zasjedanje 2009. u Istanbulu, gdje su prihvatili mišljenje koje je Turska usvojila još 1997. godine. Vijeće je donijelo sljedeću odluku: „Mjesec ramazan započinje kada bilo gdje na svijetu bude moguće ugledati mlađak. Ovo viđenje može biti golim okom ili uz pomoć određenih aparata. Viđenje mora pod nadzorom naučnika i pod strogim astronomskim uvjetima koji isključuju bilo kakvu grešku. Vijeće je zaključilo da će

16 Objavljivanje početka zvaničnog rada komisije za fetve u Njemačkoj je bilo 12.03.2016. na simpozijumu koji je organizovan u Njemačkoj u Berlinu na temu: „Proračunavanje namaskih vremena u Njemačkoj i mogućnost njegovog unificiranja za svaki grad.“ <http://ar.fatawa.de/المؤتمرات>, datum posjete: 18.01.2017.

17 <http://ar.fatawa.de/>

18 Trenutni sastav potkomisije za Njemačku izgleda ovako: dr. Khaled Hanafy, predsjednik, Talal Hady, potpredsjednik, Mahmoud Abdelaziz, član, Abdelaziz Elkhodary, član, Mohammed Mansour, član, Muhammad Siddiq Borgfeldt, član, Nihat Abdulquddus Ciftci, član.

19 <http://ar.fatawa.de/المؤتمرات>, datum posjete: 18.01.2017.

izdavati godišnji kalendar sa početkom i završetkom svakog hidžretskog mjeseca.²⁰

Muslimani u Njemačkoj su duboko svjesni nužnosti postojanja fikha muslimanskih manjina i načelno akceptiraju rad Vijeća i uvažavaju njegove fetve, međutim Vijeće nije prva instanca kojoj se obraćaju u potrazi za odgovorima na svoja pitanja. Turske islamske zajednice imaju svoje autoritete koje uvažavaju i pitaju za mišljenje. Najindikativnija u tom pogledu je Diyanet, koja se direktno naslanja na državu i njene autoritete. Bošnjacki džemati odgovore na svoja pitanja traže od imama ili od Rijasetu u BiH, tj. fetva-i-emina.

Benjamin Idriz, imam u džematu Penzberg, ističe da je osnivanje Evropskog vijeća za fetve i istraživanja jedna dobit za evropske muslimane, jer Vijeće tretira teme koje vijeća za fetve u islamskim zemljama nisu tretirali.²¹ Pored toga B. Idriz upućuje i kritike na račun Vijeća zamjerajući što u njega nisu uključeni i reformatorski učenjaci kao što nisu zastupljene ni žene. Iako ima prefiks „evropsko“, Vijeće se sastoji većinskim dijelom od islamskih učenjaka orijentalnog porijekla i njegov predsjedavajući, kako zaključuje B. Idriz, trebao bi da bude evropski musliman, visoko kvalificiran islamski učenjak koji poznaje evropsko okruženje kao i muslimane koji su ovdje odrasli. Muslimani koji žive u Njemačkoj smatraju da bi trebali imati svoje vlastito vijeće za fetve, i to samo jedno kako ne bi došlo do konfuzije. Vijeće bi trebalo da bude iznad ideologija, nacija i organizacija i da u njega budu uključeni kako muškarci tako i žene koji su stručnjaci u raznim islamskim oblastima i koji dobro poznaju specifičnosti života u Njemačkoj.²²

Zaključak

Evropsko vijeće za fetve i istraživanja je osnovano sa ciljem da pomogne muslimanima u Evropi u njihovom svakodnevnom životu, da očuvaju svoju vjeru kao i svoj identitet i da im nakon pomnog istraživanja pro-

20 <https://www.iisev.de/134-0-Stellungnahme-des-Rates-der-Imame-und-Gelehrten-in-Deutschland-RIGD-zur-Bestimmung-des-Ramadans-in-Deutschland-im-Lichte-des-islamischen-Rechts.html>, datum posjete: 18.02.2017.

21 Benjamin Idriz, *Grüß Gott Herr Imam (Pozdrav Bogu gospodine Imame)*, Diederichs, München, 2010.

22 Ibid, str. 51-52.

blema ponudi mišljenje koje će biti zasnovano na validnoj argumentaciji a koje će ujedno ići ukorak sa vremenom i odgovarati potrebama muslimana na Zapadu.

Vijeće također nastoji objediniti različita mišljenja koja su zastupljena u Evropi, te da donese fetve koje će biti akceptirane od strane svih muslimana koji žive u njoj. Na tom polju članovi Vijeća zasigurno ulažu ogroman trud koji zbog nedovoljne promocije kao i jezičke barijere, ostaje ograničen na uži krug recipijenata koji govore arapski jezik. Vijeće bi trebalo poraditi na svojoj prezentaciji u Njemačkoj prije svega adekvatnim predstavljanjem na internetu, prevođenjem fetvi Vijeća na njemački jezik kao i svih odluka i preporuka te izravnim kontaktima sa svim islamskim zajednicama u Njemačkoj.

Vijeće bi trebalo uključiti u svoj sastav islamske učenjake koji su rođeni i odrasli u Evropi kao i da u vijeću budu zastupljeni predstavnici svih etničkih grupa. Iako muslimani iz Turske predstavljaju preko 50% svih muslimana u Njemačkoj nisu shodno svom broju proporcionalno zastupljeni u komisiji za fetve u Njemačkoj. Ovo se može posmatrati ili kao vid nezainteresovanosti dotičnih da budu dio Vijeća, jer se uglavnom pozivaju na svoje domaće autoritete, ili kao vid još uvijek prisutnog rivaliteta između Arapa i Turaka ili zbog činjenice da je i u ovoj komisiji osnovni jezik komunikacije arapski. Također ni Islamska zajednica Bošnjaka u Njemačkoj nema svog predstavnika u Njemačkoj komisiji Evropskog vijeća za fetve.

U njemačkim naučnim krugovima kao i medijima se na Vijeće gleda sa puno skepse, prigovara mu se da je konzervativan, da ne ide ukorak sa vremenom i da ne odgovara na potrebe muslimana na Zapadu. Sve ove tvrdnje potječu od onih koji nemaju dovoljno znanja o islamu ili žele da i samo Vijeće potčine svojim mjerilima vrijednosti ne uvažavajući činjenicu da je svakoj odluci Vijeća prethodilo istraživanje, zatim rasprava i na kraju donošenja mišljenja koje nije uvijek jednoglasno usvajano.

Muslimanske zajednice u Njemačkoj su u duhovnom smislu povezane sa svojim matičnim zemljama iz kojih dolaze imami, vaizi, muf-tije i drugi islamski učenjaci koji prenose ona mišljenja i fetve koje su usvojene u matičnim zemljama. Također putem interneta kao i drugih

medija informacije se prenose enormnom brzinom gdje određene grupacije uvažavaju fetve iz svojih matičnih zemalja odbacujući islamske naučne institucije poput Evropskog vijeća za fetve ili islamske autoritete koji žive u Evropi. Njemačka kao i mnoge druge evropske zemlje su multietničke i pridržavanje fetvi iz matičnih zemalja je stvaralo konfuziju na terenu koje je bilo najizrazitije kod nastupanja mjeseca ramazana, gdje su zbog različitih mišljenja oko viđenja mlađaka jedni započinjali sa postom dok drugi nisu, ili jedni su klanjali bajram-namaz dok su drugi taj dan i dalje postili. Ovi slučajevi ukazuju na nužnost postojanja jedinstva muslimana u Evropi i prihvatanja mišljenja evropskih islamskih institucija kao što je Evropsko vijeće za fetve i istraživanja kako bi ostvarili jedinstvo u ovim bitnim pitanjima kojima ujedno pokazujemo svoju zrelost, solidarnost i otvorenost.

Islamska zajednica Bošnjaka u Njemačkoj (IZBNJ), koja trenutno broji 79 džemata je veoma malo upoznata sa djelovanjem Evropskog vijeća za fetve i istraživanja. Mnogi su upoznati sa radom dr. al-Qaradawija, čija su djela prevedena na bosanski jezik, iako ne poznaju činjenicu da je predsjednik Vijeća upravo dr. al-Qaradawi. Da bi se ovo stanje nadišlo, Vijeće, tj. u ovom slučaju komisija vijeća za Njemačku, trebala bi da se poveže sa IZBNJ, pozove njihove predstavnike da uzmu učešća u radu komisije, održi seminare za imame, upozna ih sa svojim djelatnostima i da ostvari saradnju na naučnom planu.

Literatura

- Al-Qaradawi, Jusuf, *Al-Qararat wa al-fatawa as-sadira an majlis al-urubijj li-al-ifta wa al-buhut (Odluke i fetve izdate od Evropskog vijeća za fetve i istraživanja)*, 2010.
- Al-Alawi, Irfan, Schwartz Stephen Suleyman, Hasani, Kamal, Sirin Veli, Dauti Daut, Qanta Ahmed, *Eine Einführung in die Gesetze der Schariah und in die islamistische Ideologie in Westeuropa (Uvod u zakone Šerijata i islamističke ideologije na Zapadu)*, Centar za islamski pluralizam, London, 2009.
- Begović, Nedim, *Vjerska sloboda i muslimanske manjine u Evropi*, El-Kalem, Sarajevo, 2015.

- Bruner, Rainer, *Zwischen Laizismus und Scharia: Muslime in Europa, (Između laizizma i Šerijata: Muslimani u Evropi)* u časopisu *Aus Politik und Zeitgeschichte (Iz politike i povijesti vremena)*, Bonn, br. 21., 2005.
- El-Kardavi, Jusuf, *Fikh muslimanskih manjina: Kako biti musliman na Zapadu?*, preveo: Bilal Merdan, Libris, Sarajevo, 2004.
- Frauenrath, Ralf, *Yusuf al-Qaradawi und das Konzept der Wasatiya (Jusuf al-Qaradawi i koncept vesatije)*, Akademija za zaštitu države, Heimerzheim, 2015.
- Idriz, Benjamin, *Grüß Gott Herr Imam (Pozdrav Bogu gospodine Imame)*, Diederichs, München, 2010.
- Purdić, Ahmed, Evropsko vijeće za fetve i istraživanja zasjedalo u Bosni i Hercegovini, *Glasnik*, br. 7-8. 2007.
- Redakcija Ufuqa, *Fatwas für Europa - Dürfen die Muslime bei Mc Donalds arbeiten (Fetve za Evropu - Smiju li muslimani u Mc Donaldsu raditi)*, 16. mart, 2010.
- Schlabach, Jörg, *Scharia im Westen-Muslime unter nicht-islamischer Herrschaft und die Entwicklung eines muslimischen Minderheitenrechts für Europa (Šerijat na Zapadu – Muslimani pod neislamskom vlašću i razvoj prava muslimanskih manjina u Evropi)*, izdavačka kuća LIT, Berlin, 2009.
- <https://www.iisev.de>
- <http://www.deutschlandfunk.de>
- www.e-cfr.org/
- <http://ar.fatawa.de/>
- www.bmi.bund.de

بلال هوجيتش

استقبال فقه الأقليات المسلمة وعمل المجلس الأوروبي للإفتاء والبحوث في ألمانيا

تتناول هذه المقالة البحث في فقه الأقليات المسلمة المتواجدة في ألمانيا وما هو على اتصال بين به المجلس الأوروبي للإفتاء والبحوث (ECFR) والذي يعمل في أوروبا منذ عام 1997م. كيف يبدو فقه الأقليات المسلمة في ألمانيا؟ ما هي درجة الاعتراف بفتاوى المجلس الأوروبي للإفتاء والبحوث؟ كيف يستقبل عمل المجلس في الدوائر الألمانية العلمية ووسائل الإعلام؟ هل تقبل الفتاوى التي يصدرها المجلس وما هو المدى الحقيقي لعمله؟ هذا بعض من الأسئلة التي حاول المؤلف أن يقدم الإجابة عنها في مقالته.

Mr. Bilal Hodzic

Reception of the Fiqh of Muslim Minorities and Work of the European Council for the Faith and Research in Germany

Summary

This paper deals with the research of Fiqh of Muslim minorities living in Germany. A close connection with the Fiqh of Muslim minorities is certainly the European Council for Faith and Research (ECFR), which has been operating in Europe since 1997. What is the Fiqh of Muslim minorities in Germany, how much they respect ECFR's fatwas, what reception does the Council's work have in German scientific circles as well as the media, are the fatwas issued by the Council accepted and what is the actual scope of its work, are just some of the questions that this paper tries to offer an answer to.

Saradnjom do adekvatnog medijskog izvještavanja o islamu i muslimanima

dr. Ekrem Tucaković

ekremtucakovic@rijaset.ba

glavni urednik islamskih informativnih novina preporod

Sažetak

Međunarodni standardi i demokratska praksa osiguravaju muslimanima i Islamskoj zajednici slobodu iskazivanja vjere, izražavanja svoga uvjerenja i pravo da se u medijima informacije o njima šire na način koji neće biti uvredljiv i za njih ponižavajući. Mediji će snažno doprinosti afirmaciji slobode vjere u javnom prostoru, a time će na najbolji način ispunjavati svoju ulogu u društvu, tako što će biti predani profesionalnom radu, poštovati etičke kodekse i međunarodne standarde kojima se štite temeljna ljudska prava. Mediji u Bosni i Hercegovini u pitanjima koja se tiču islama i muslimana, pored saradnje vjerskih i medijskih subjekata, trebaju uvažiti lokalni kontekst i povijesno iskustvo i njegovati precizan i adekvatan jezik. Puko oponašanje i slijedeće obrazaca koji se pojavljuju na globalnoj medijskoj sceni nije primjereno i profesionalno i može biti destabilizirajuće za društvenu koheziju. Također, nema stvarnog utemeljenja i logičnog objašnjenja da se postupci agresivnih i nasilnih pojedinaca i grupa poistovjećuju s vjerom i vjernicima ili interpretiraju doktrinarnim ili obrednim jezikom islama.

Muslimanska inteligencija ima obavezu da pomogne medijima u objašnjavanju vjerskih procesa i pojava, prije svega u njihovom pojmovnom preciziranju kako bi upotreba termina bila jasna i strateška. Saradnja vjerskih autoriteta i medija u tim pitanjima je neophodna. Za početak prvi važan i konkretan korak mogao bi biti izrada liste ili mini rječnika medijski najfrekventnijih termina doktrinarnog i obrednog jezika isla-

ma, gdje bi se objasnilo denotativno i konotativno značenje i njihova upotreba u muslimanskoj tradiciji.

Ključne riječi: mediji, islam, Islamska zajednica

Uloga i moć medija

Prema slovenačkom teoretičaru komunikacija i medija Francu Vregu, mediji imaju moć da odlučuju koje probleme će ispostaviti javnosti, na koji način će ih predstaviti, te ko i pod kojim uvjetima će sudjelovati kod predstavljanja problema. Mediji kažu javnosti šta da misle o stvarima i događajima i na taj način u velikoj mjeri smanjuju sposobnost građana da presuđuju u vlastitom interesu.¹

S druge strane, masovni mediji imaju moć nagovaranja i uvjeravanja, u stanju su širiti vlastito tumačenje stvarnosti, utječu na odluke i akcije političkih i društvenih subjekata. Temeljno je pitanje da li mediji djeluju kao ogledalo stvarnosti ili njen oblikovatelj i koji su faktori i subjekti koji dominantno utječu na njihov rad? Mnogi teoretičari tvrde da medijske obavijesti nisu preslika stvarnosti, nego su obavijesti o njenim različitim slikama, odnosno da je to što oni donose medijska interpretacija stvarnosti. Komunikolog Davis tvrdi da mediji ne djeluju kao ogledalo stvarnosti nego kao prizma, s tim kada skupljaju zrake informacija s različitih strana lome ih i povezuju, prije nego ih opet pošalju van.²

Na medijski diskurs utječu vlasnici medija, koji su inače i suvlasnici različitih industrijskih i trgovačkih korporacija i koji, usto, prate svoje poslovne interese. Utjecaj države ostvaruje se, prvenstveno, preko medija koje nadzire u ime zaštite državnog ili javnog interesa, tj. javnih servisa i, s druge strane, u kreiranju ukupnog društvenog i zakonskog ambijenta. Ogroman utjecaj ima transnacionalna medijska industrija, koja producira globalnu informaciju u interesu ekspanzije kapitala i dominantne politike.

Noam Chomsky je identificirao pet filtera kroz koje vijest, da bi to uopće postala, mora proći: filter korporativnog vlasništva nad mediji-

1 France Vreg, „Medijske teorije i stvarnost“, u: Znanstveno-stručni časopis Hrvatskog komunikološkog društva *Informatologia*, 40, 2007, 3, 173-179, preuzeto: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=33837, 07. 10. 2014.

2 Richard Davis, *The Press and American Politics - The New Mediator*, Longman, New York, 1992., str. 21-27; navedeno prema: France Vreg „Medijske teorije i stvarnost“, u: *Informatologia...*, str. 174.

ma, filter reklamiranja i oglašavanja, filter „stručnih“ izvora koji pružaju samo „prave informacije“, filter privilegiranih demanata i filter autocenzure ili pragmatičnog usvajanja službenoga diskursa. Država je tek jedan segment moći, dok, prema Chomskom, kontrolu nad bitnim aspektima socijalne politike u kapitalističkoj demokratiji ima privatna moć.³ Također Chomsky je ukazao na ključnu ulogu svjetskih mainstream medija, ili elitnih medija poput CNN, CBS, New York Timesa i drugih, koji određuju program rada i okvir unutar kojega svi ostali mediji djeluju. Elitni mediji, raspoložujući sa dovoljno sredstava, ispostavljaju teme i okvire u medijskom svijetu koje onda preuzimaju drugi mediji i dalje obrađuju. Istodobno, elitni mediji su vrlo probitačne korporacije ili su povezani sa privatnom strukturom moći.⁴

Također, utjecaj na kreiranje stava javnosti prema određenim pitanjima imaju pojedinci ili organizacije, takozvani proizvođači mišljenja (opinion makers/leaders). Oni su vođe mišljenja, prepoznaju se kao utjecajni i poštovani u dijelu društva, ljudi slušaju šta kažu i obično se prepoznaju kao stručnjaci u određenim oblastima.

Stvarni izvori moći često se skrivaju iza formalnih političkih procedura: u upravnim uredima velikih preduzeća, u višim razinama javnih usluga i sigurnosnih službi - u skrivenim, neizabranim institucijama, pojašnjava Brian McNair, dodajući kako je demokratski proces samo fasada iza koje vladaju istinski izvori političke i ekonomske snage, oni za koje glasači nemaju nikad priliku glasati.⁵ Međutim, skriveni kreatori javne scene imaju potrebu da za svoje odluke i postupke dobiju podršku šire javnosti i javnog mnjenja. Stoga javno mišljenje modeliraju na način koji će im osigurati tu podršku. „Moć javnosti i javnog mišljenja je u tome da javno mišljenje često daje privid legitimnosti: zakoni, politike,

3 Andrej Grubačić, „Noam Chomsky i kritika kapitalističke demokracije“ u: Noam Chomsky, *Mediji, propaganda i sistem*, http://www.elektronickeknjige.com/chomsky_noam/mediji_propaganda_i_sistem/index_page_000.htm, preuzeto 10. 08. 2014.

4 Noam Chomsky, „Što mainstream medije čini mainstream“, Iz govora na Z Media Institutu, lipanj 1997.; u: *Mediji, propaganda i sistem*, http://www.elektronickeknjige.com/chomsky_noam/mediji_propaganda_i_sistem/index_page_000.htm, preuzeto 10. 08. 2014.

5 Brian McNair, *An Introduction to Political Communication*, peto izdanje, Routledge, New York, London, 2011., str. 23.

odluke, pa čak i optužbe i ratovi čine se kao utemeljeni i pravedni, ako su u skladu sa javnim mišljenjem.“⁶

S druge strane, u analizi djelatnosti i utjecaja medija veoma je bitno razumijevanje na koji se način formiraju medijske poruke, ko ih šalje i koji su im ciljevi. Naime, istraživanja pokazuju da danas u medijima imamo situaciju u kojoj oko 70% vijesti u SAD izvire iz službenih priopćenja ureda za odnose s javnošću, dok je više od pola svih članaka objavljenih u australskim medijima potaknuto od strane ureda za odnose s javnošću.⁷ Te činjenice navode pojedine teoretičare medija na uvjerenje kako veći dio djelovanja novinara predstavlja pasivna obrada informacija pri čemu novinari prerađuju priopćenja za javnost ili rutinski prate određeni događaj, a odgovaraju isključivo na poticaj izvora informacija.

Islam i Islamska zajednica u medijskom prostoru BiH

Bez sumnje, karakter medijske scene u Bosni i Hercegovini i njene suštinske odlike određuju vlasnici medija, koji su nerijetko i suvlasnici različitih kompanija, država kao osnivač javnih medijskih servisa, transnacionalna medijska industrija ili elitni globalni mainstream mediji, koji produciraju globalnu informaciju. Dakako, zanimljivo bi bilo istražiti koliko se u ovdašnjim medijskim sadržajima odražavaju stvarna i životna pitanja najšire javnosti, a ne samo interes vlasnika, odnosno kolika je sposobnost medija da razvijaju mehanizme otpornosti na dirigitirane i usmjeravane teme od strane vidljivih ili nevidljivih izvanmedijskih aspiranata na uređivanje medijske scene.

Islamska zajednica i muslimani, uvjeren sam, ne mogu biti zadovoljni ni mirni na koji način se u medijskom prostoru Bosne i Hercegovine tretira islam, islamska doktrina i praksa, koji jezik se koristi, kako se objašnjavaju politički i društveni procesi povezani, stvarno ili imaginarno, sa islamom. Medijsko generaliziranje i neadekvatna interpretacija

6 Jelenka Voćkić-Avdagić, *Suvremene komunikacije: ne/sigurna igra svijeta*, Fakultet političkih nauka Sarajevo, Sarajevo, 2002., str. 82.

7 Istraživanje je proveo Pew Center, <http://people-press.org> (21.05.2010.) i Australian Centre for Independent Journalism, University of Technology, Sydney. Navedeno prema: Renata Demeterffy Lančić „Novi mediji i odnosi s javnošću“, u: *Medijske studije*, sv. 1, br. 1-2, prosinac 2010., str. 164., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=113921, preuzeto 10. 07. 2014.

prijestupa ili problematičnog ponašanja pojedinaca i grupa, koje se, nerijetko bez puno razmišljanja i direktno, stavlja na teret islamu i muslimanima općenito, postavljaju Islamsku zajednicu i muslimane u nepovoljniji položaj u odnosu na druge vjerske grupacije, pa čak i u odnosu na nevladine organizacije. To krši njihova zaštićena prava.⁸

Muslimani i Islamska zajednica, pored slobode izražavanja svoga uvjerenja i vrijednosti, imaju pravo tražiti da se informacije i medijski sadržaji koji se tiču njih šire na način koji neće biti uvredljiv i za njih ponižavajući.⁹ „Međunarodni pakt o državnim i političkim pravima iz 1966. izražava uvjerenje da je priznavanje dostojanstva koje pripada svim članovima ljudskog društva, te priznavanje njihovih jednakih i neotuđivih prava temelj slobode, prava i mira u svijetu. Na toj i takvoj osnovi bi i temelj novinarske etike nalagao da se čovjeku treba obraćati kao osobi.“¹⁰

Novinarska etika i profesionalni standardi, međunarodni dokumenti o temeljnim slobodama i ljudskim pravima nalažu da se s punim uvažavanjem i objektivnošću izvještava o vjeri i vjernicima. To podrazumijeva da se izvještaji o njima moraju bazirati na istinitosti i razvijati u skladu sa istinom i činjenicama, da se poštuje integritet vjere i dostojanstvo svake osobe. Kako bi se išlo ka takvim medijskim praksama potrebno je uspostavljati saradnju između relevantnih medijskih i vjerskih autoriteta, voditi ozbiljne razgovore i diskusije o važnim, spornim i intrigantnim pitanjima s ciljem kreiranja pretpostavki za ispunjavanje profesionalne

8 Znakovita su istraživanja koja ukazuju da se vjerske grupe u Evropskoj uniji nalaze „u jednakom položaju kao i druge volonterske ili posredničke organizacije; drugim riječima, pokrivene su zakonom u smislu prava na širenje informacija o sebi. I obratno, postoji određena zaštita vjerskih skupina od napada ili predrasuda medija, ali - opet - ta je zaštita izražena u okviru zaštite ljudskih prava, a ne nečega specifično vjerskog“. Vidjeti: Grace Davie, *Religija u suvremenoj Europi: mutacija sjećanja*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 138.

9 Postoji više međunarodnih dokumenata kojima se garantira i promovira sloboda savjesti i poštivanje ljudskog dostojanstva: „Sva ljudska bića radaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima.“ (Član 1 Opće deklaracije o ljudskim pravima UN, 1948.); „Svako ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjere; to pravo uključuje slobodu da se mijenja vjera ili uvjerenje i slobodu da se, bilo pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoja vjera ili uvjerenje poučavanjem, praktičnim vršenjem, bogoslužjem i obredima.“ (Član 18 Opće deklaracije o ljudskim pravima UN, 1948.); „Niko ne smije biti predmet diskriminacije od strane bilo koje države, institucije, grupe osoba ili osobe na temelju vjere ili drugog uvjerenja.“ (Član 2.1 Deklaracije o eliminaciji svih oblika netolerancije i diskriminacije na temelju religije ili uvjerenja, UN, 1981.); „Svako ima pravo na slobodu izražavanja.“ (Član 10 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda).

10 Jelenka Vočkić-Avdagić, *Savremene komunikacije: ne/sigurna igra svijeta...*, str. 38-39.

funkcije medija i postizanja zadovoljstva muslimana njihovim medijskim tretmanom.

S pozicije Islamske zajednice, prema mome ličnom uvjerenju, pored međusobne otvorenosti i jače saradnje vjerskih i medijskih subjekata u cilju jačanja profesionalnih medijskih standarda u izvještavanju o islamu i muslimanima, za ostvarenje ovoga cilja čini mi se ključnim prihvatanje dva principa. Prvi se odnosi na uvažavanje odlika i specifičnosti lokalnog religijskog i kulturnog konteksta u izvještavanju o lokalnim ili globalnim temama koje se tiču islama i muslimana. Puko preuzimanje medijskih tema i termina od globalnih medijskih kuća, bez adaptacije za bosanskohercegovački kontekst, nije adekvatan ni profesionalan medijski odnos. Štaviše, može imati destabilizirajuće efekte i u BiH poticati društvene tenzije, marginalizaciju pojedinaca i grupa.

Na negativne efekte pukog preuzimanja medijskih obrazaca iz različitih kulturoloških i ekonomskih sredina ukazano je kroz istraživanje uloge masovnih medija u kontekstu razvoja manje razvijenih i nerazvijenih zemalja koje je po nalogu UNESCO-a vodio Wilbur Schramm i objavio u svojoj knjizi *Mass Media and National Development, The Role of Information in the Developing Countries* (1964.). Ovo istraživanje ističe da nije moguće preuzeti samo mehaničke aspekte zapadne kulture a zadržati tradicionalne vrijednosti, upozorava na opasnost od nepromišljene upotrebe medija, jer su mediji nedjelotvorni ako se koriste bez primjerenog poznavanja lokalnih kultura. Mediji moraju voditi računa o lokalnoj kulturi i kontekstu, jer sadržaji koji u industrijskim, odnosno postindustrijskim društvima stabiliziraju sistem, u manje razvijenim zemljama mogu ugroziti stabilnost. Medijski sadržaji koji se proizvode u razvijenim zemljama stvaraju nove potrebe (raskoš, luksuzan život, dostupnost tehničkih sredstava i sl.), ali u manje razvijenim zemljama ne stavljaju se na raspolaganje sredstva koja te potrebe zadovoljavaju na društveno prihvatljiv način. Usljed toga, mediji mijenjaju razine zahtjeva recipijenata, te pošto u stvarnom životu ne mogu zadovoljiti te potrebe i očekivanja mediji postaju izvor frustracija. Filmovi iz SAD-a i Zapadne Evrope i uvođenje televizije doveli su u manje razvijenim zemljama do “revolucije povećanih očekivanja”, jer je s time bilo povezano

povećanje znanja o mogućnostima boljeg života, novim ideologijama i drugim političkim sistemima.¹¹

Drugi aspekt, koji se također treba uzeti u obzir jeste da masovni mediji uopće ne dovode do povećanja razine zahtjeva, već umjesto toga omogućuju bijeg od stvarnosti, tj. okretanje od briga za egzistenciju i prisile svakodnevnice.

Nalaz istraživanja da se uloga medija u različitim društvima i kulturnim sredinama, s obzirom na njihov ekonomski i ukupni razvoj, ne ostvaruje na identičan način, korisno je analizirati u okviru medijskog izvještavanja o islamu i muslimanima. Naime, izneseni zaključak podupire stav da se mediji u Bosni i Hercegovini u tretiranju pitanja islama i muslimana ne bi trebali, oлакho, povoditi za globalnim medijima, preuzimati njihove teme, jezik, uklon i način izvještavanja. Takav pristup može biti destabilizirajući i destruktivan za bh. društvo. Mediji u BiH se obraćaju, prvenstveno, građanima ove države, pa je, stoga, nužno da se vodi računa o odlikama bh. društva, povijesti i tradiciji, kulturi i mentalitetu ovdašnjih ljudi i naroda. Ovi prostori imaju stvarno i živo, te za razliku od najvećeg dijela publike mnogih globalnih medija, potpuno drugačije iskustvo življenja islama i efekata prisustva islamske civilizacije. Ne može se od ovdašnjih muslimana i Islamske zajednice očekivati da ignoriraju šest stoljeća plodonosnog građenja muslimanske civilizacije na ovim prostorima, kako bi bila uvjerljiva i prihvaćena, negdje projicirana, slika o agresivnom i netrpeljivom islamu. Ne može se ovdašnjim muslimanima nametati i opravdavati stav o agresivnoj i militantnoj ideji islama i muslimana¹², očekujući da ti isti muslimani zaborave mu-

11 Michael Kunczik, Astrid Zipfel, *Uvod u publicističku znanost i komunikologiju*, Zaklada Friedrich Ebert, Ured u Zagrebu, Zagreb, prosinac 1998., str. 46-47. Sažeta verzija knjige Wilbura Schramma je dostupna na linku: <http://unesdoc.unesco.org/images/0008/000872/087299eb.pdf>

12 Takvi stavovi dominiraju u govoru radikalne nacionalističke evropske desnice kao što su: holandska desničarska Partija slobode (PVV), Danska narodna stranka (DFP) ili francuski Nacionalni front (FN), te političara kao što su Holanđanin Geert Wilders, Francuskinja Marine Le Pen i mnogi drugi. Komentirajući za Glas Amerike namjeru pastora Terryja Jonesa, vođe lokalne crkve s Floride, da organizira javno spaljivanje Kur'ana, pravdajući to stavom: „Islam je religija sotone“, američki rabin David Saperstein je rekao: „Mi Židovi znamo kako izgleda kad vas napadnu, prvo verbalno pa fizički, a drugi šute. To se ne smije dogoditi ovdje u Americi, 2010. godine.“ <http://ba.voanews.com/content/islamofobija--fenomen-s-margine-amerikog-drutva-102624524/1150597.html>, pristupljeno, 03. 11. 2014. Na ovim prostorima bez presedana je izjava Biljane Plavšić, nekadašnje predsjednice entiteta Republika srpska, da su „muslimani genetski kvaran materijal prešao u islam... iz generacije u generaciju se taj gen jednostavno kondenzuje... postaje sve gori i gori“ (*Svet*, 06. 09. 1993., Novi Sad).

slimanski doprinos humanizmu i prosperitetu, svoju tradiciju suživota i vlastita teška iskustva preživljavanja zločina i nasilja, te izvanrednog civilizacijskog odgovora muslimana na zločine koji su nad njima u kontinuitetu činjeni.¹³

Kako pripisivati nasilnost islamu i muslimanima i takav javni diskurs zastupati u BiH, nakon Srebrenice i genocida? Na dušu koje vjere treba staviti genocid u Srebrenici i čijim religijskim jezikom ga opisivati? Nakon etničkog čišćenja muslimana tokom agresije na BiH 1992-1995. godine, sistematskog uništavanja tragova njihovog postojanja, brutalnih egzekucija zarobljenih civila metkom u potiljak, kao što su to činili pripadnici jedinice „Škorpion“ iz Srbije, da li za bh. javnost može biti uvjerljiva priča da je muslimanima svojstven progon drugog i drugačijeg, etničko čišćenje, masovne i brutalne egzekucije, ilustrirajući to groznim slikama koje dolaze iz Iraka i Sirije?

Mediji u BiH imaju izuzetnu prednost to što su u prilici imati vlastiti uvid i iskustvo svjedočenja plodotvornog doprinosa islama i muslimana. Stoga ne bi smjeli dozvoliti profesionalni pad koji se ogleda u negativnoj generalizaciji jedne religije i njenih pripadnika, kako to u nekim slučajevima čine mediji u svijetu koji nemaju „dubinsko“ iskustvo islama i muslimanske civilizacije. Mediji u BiH ne bi se smjeli povoditi za takvim primjerima i ne bi im oni trebali biti uzori u struci. Prema tome, ukoliko kreatori medijskih politika u Bosni i Hercegovini ne uvažavaju lokalno iskustvo i tradiciju plodne koegzistencije islama i muslimana sa drugima, kako u periodima muslimanske dominacije tako i stagnacije, i kada su vladali i kada su stradavali, nego se pridružuju aktuelnoj globalnoj medijskoj hajci, generalizaciji muslimanske krivnje i sumnjičenja same suštine islama, postaju sudionici i podstrekači ozbiljnih destabiliziraju-

13 Ilustracije radi, jedan od muslimanskih odgovora na zločine u II svjetskom ratu bile su rezolucije El-Hidaje. Bosanska ulema i bošnjački intelektualci su tokom 1941. godine potpisali i objavili više rezolucija kojima su oštro osudili progon stanovništva i ubijanje Jevreja, Srba, Roma i svih drugih antifašista od strane Hitlerovog nacističkog režima i Nezavisne države Hrvatske, kao i sistematsko ubijanje i progon Bošnjaka od strane četničkih jedinica, istovremeno se ogradujući od pojedinaca iz svog etničkog korpusa koji su sa fašistima činili zločine. Muslimani tog vremena pokazali su jedinstvenu hrabrost i čovjekoljublje u okupiranoj Evropi i javno se suprotstavili nacističkim zločinima i progonima. Rezolucije su proizašle iz skupštinskog zaključka Udruženja ilmije „El-Hidaje“ 14. augusta 1941. g. u Sarajevu. Prva rezolucija donesena je u Sarajevu 18. oktobra 1941. g., sastoji se od sedam tačaka sa 108 potpisa najuglednijih muslimana tog vremena i bila je začetak ostalim rezolucijama koje su objavili muslimani u Banjoj Luci, Mostaru, Prijedoru, Bijeljini, Trebinju i Tuzli.

ćih procesa, nanose štetu muslimanima i ukupnoj ovdašnjoj društvenoj harmoniji. No, svi će se složiti da uloga medija nije da razgrađuju i destabiliziraju odnose među ljudima, krše vjerske slobode i prava ili stigmatiziraju po osnovu vjerskog opredjeljenja.

Drugi bitan princip za profesionalan medijski odnos i afirmaciju slobode vjere u javnom prostoru tiče se upotrebe adekvatne terminologije i jezika. Jezik ima ključni značaj u razumijevanju među ljudima i prenošenju poruka. Jezik postoji radi komunikacije. „Jezik nam je potreban prije za komunikacijske negoli za čisto kognitivne svrhe. Jezik nije ogleđalo svijeta nego nam otvara pristup svijetu. Pri tome on na određeni način uvijek već upravlja naše poglede na svijet.“¹⁴

Jasno je, dakle, da jezik i terminologija kojima mediji opisuju muslimane i karakteriziraju islam određuje i usmjerava razumijevanje mnogih ljudi. Stoga upotreba neprikladnih termina nije nimalo bezazlena, a ozbiljnu zabrinutost i uznemirenost mora izazvati činjenica da je medijski prostor u BiH, naročito posljednjih godina, krcat jezičkim kovanicama, terminima i konstrukcijama koje u sebi imaju islamski ili muslimanski atribut sa krajnje negativnim konotacijama: „islamisti“, „džihadisti“, „otišao u džihad u Siriju“, „islamski hilafet“, „militantni/radikalni islamisti“, „islamski ekstremisti“, „islamski teroristi“, „islamska država“, „fetva“. Dakle, imamo jedan potpuno religijski jezik s krajnje negativnim konotacijama, koji čak implicira i brutalni teror.

Sa stanovišta muslimana upotreba ovakvog jezika i termina nije samo neprihvatljiva zato što je neosnovana, nego je to jezičko nasilje nad njima i predstavlja neprihvatljiv i nesnošljiv mentalni pritisak sa mogućim dalekosežnim štetnim posljedicama. Ko može objasniti koja je krivica nekog muslimana u bilo kojem bosanskom gradu ili selu pa se najintimniji dio njegovog identiteta i duhovnosti brutalno stigmatizira i drži pod stalnom „opsadom“, unatoč tome što, kao i bilo koji građanin bilo koje druge države i vjere, s velikim marom nastoji pošteno živjeti i raditi te poštuje državu i njene zakone?

¹⁴ Jürgen Habermas, *Između naturalizma i religije: filozofski članci*, s njemačkog preveo dr. Sulejman Bosto, Tugra, 2009., Sarajevo, str. 24.

Temeljno polazište za muslimane i Islamsku zajednicu u BiH, koje nužno treba naći odraz u medijskim izvještajima, je razumijevanje i življenje islama prema kojem: *Islam je vjera mira, sreće za ljude na ovom i spasa na budućem svijetu*. Bez ikakve dileme to je univerzalni duh islamske poruke i ima potpuno povijesno utemeljenje i praktičnu primjenu u životu muslimana na ovim prostorima. Dakle, za Islamsku zajednicu u BiH razumijevanje i praksa koja ne može stati u ovakav okvir i ne podržava ovaj princip na putu je izvitoperenja intencije islama i islamskih načela. Stoga, muslimani ili nemuslimani koji opisuju islam u drugačijim kategorijama, dajući mu suštinski drugačije odrednice, nisu razumjeli osnovni duh islama, pa se time lišavaju kompetencije da ga tumače i legitimiteta da iznose meritorne stavove o islamu ili u ime njega. Zbog toga, kao takvi, ne mogu spadati u krug vjerskih autoriteta koje treba slijediti, na koje se treba referirati u suštinskim pitanjima i čiji postupci se mogu opisivati jezikom islama. Ako trebaju uopće biti vrijedni pažnje, oni trebaju prebivati i ostati na margini mišljenja muslimanske zajednice.

Ovakav okvir i načelan stav, uvjeren sam, može pomoći u razrješenju mnogih dilema i u traganju za preciznim pojmovnim određenjem savremenih političkih, vjerskih i kulturoloških procesa koji se povezuju sa islamom. Također, ovaj princip može biti od suštinske pomoći medijima, ekspertima i intelektualnoj zajednici u promišljanju i tumačenju ovih i sličnih religijskih i širih društvenih tokova. Jer on u startu odbacuje nasilje i teror kao legitimna sredstva u ostvarenju cilja bilo kojeg muslimana. Prema tome, terminološki korpus koji eksplicitno ili implicitno prikazuje islam kao nasilnu i militantnu vjeru razobličava se kao neosnovan, tendenciozan i treba ga odbaciti i korigirati.

Načelo: *Islam je vjera mira, sreće za ljude na ovom i spasa na budućem svijetu* je differentia specifica temeljnog i legitimnog toka od marginalnih i nelegitimnih tokova, od manipulativne i sebične (zlo)upotrebe imena i duha islama. Nadalje, ovo načelo obesmišljava najveći dio jezičkog inventara koji se susreće u medijskim izvještajima.

Mediji u Bosni i Hercegovini do sukoba u Iraku i Siriji, uglavnom, nisu koristili termin „džihadist“, međutim posljednjih godina ovaj termin se,

nekako tek tako, „ušetao“ i postao uobičajen u većini medija, čak i dio naslova u tekstovima medija čije je sjedište u Sarajevu.¹⁵ Šta je „džihadist“? Otkuda uopće potreba za ovakvim terminom? Etimološki je to onaj pojedinac koji se jako trudi i radi, ulaže napor.¹⁶ Shodno tome, zašto „džihadist“ ne bi bio vrijedni radnik u tvornici, pregalac na polju riže, marljivi zemljoradnik ili dobar stočar? Zašto najveći džihadist u BiH i regionu ne bi bio Alija Sirotanović, heroj rada?¹⁷ Naime, po čijem autoritetu i tumačenju se jedan termin, koji ima nesumnjivu religijsku dimenziju, izmješta iz svog religijskog staništa i dodjeljuje mu se novo značensko polje sa potpuno negativnim i kompromitirajućim sadržajem, a ne dodjeljuje mu se ono što je bliže njegovoj etimologiji? Koji je ovdje kriterij poštovan, koja logika korištena? Ovakva nestrateska upotreba religijskog jezika ide naruku zagovornicima nasilja i može ostavljati dojam da teroristi imaju religijske ovlasti koje, u suštini, nemaju niti mogu imati.

Isto tako, koji je stvarni značenski sadržaj sintagme „otišao u džihad u Siriju“?¹⁸ Da li je u bosanskom jeziku „džihad“ sinonim za rat i oružani sukob pa se ne koristi leksika bosanskog jezika: „otišao u rat, u borbu, u oružane sukobe u Siriju“? Da li su u Siriji onemogućena vjerska ili politička prava ljudi, pa se koristi religijski umjesto politički i vojni jezik?

U islamskim izvorima i klasičnoj literaturi ne postoji termin „islamist“. No, posljednjih godina termin „islamist“, te „militantni/radikalni islamist“ postao je planetarno raširen i upotrebljiv među muslimanima i

15 Primjera radi, navodim neke od nadnaslova i naslova iz dnevnih novina Oslobođenje, Dnevni avaz i naslova objavljenih na web portalu Federalne televizije: „Novi zločini džihadista u Siriji“ (Oslobođenje, 30. 10. 2014., str. 18); „Džihadisti napravili fatalnu grešku“ (Oslobođenje, 20. 10. 2014., str. 16); „Borba protiv Islamske države: Amerikanci greškom naoružali džihadiste“ (Oslobođenje, 23. 10. 2014., str. 16); „Kurdi zaustavili džihadiste“ (Oslobođenje, 13. 10. 2014., str. 17); „Džihadisti Islamske države napreduju uprkos zračnim udarima“ (Dnevni avaz, 10. 10. 2014., str. 30-31); „Zaustavljeno napredovanje džihadista Islamske države“ (Dnevni avaz, 17. 10. 2014., str. 30); „Džihadisti pogubili 85 pripadnika iračkog plemena Albu Nimr“; „Džihadisti Islamske države zaprijetili da će osvojiti Rim“; „Kršćani bježe iz Mosula zbog džihadista“ (web portal Federalne televizije www.federalna.ba, pristupljeno 03. 11. 2014.).

16 Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, III izdanje, Sarajevo, 2004., str. 245.

17 Alija Sirotanović (Breza, 1914.-1990.), najpoznatiji rudar u bivšoj Jugoslaviji i dobitnik Ordena junaka socijalističkog rada, postavio je 1949. godine svjetski rekord u kopanju uglja.

18 Televizija Federacije BiH (FTV) u Dnevniku 2, objavila je u dva dijela, 03. i 04. 09. 2014. godine, spisak više desetina osoba iz BiH koje su otišle na ratište u Siriji. Za većinu njih je korištena sintagma „otišao u džihad u Siriju“. Kada u kontekstu ratnih strahota i brutalnih sukoba novinar više desetina puta ponovi konstrukciju „otišao u džihad u Siriju“, na publiku se ostavlja snažan negativan dojam i negativna asocijativnost pojma „džihad“.

nemuslimanima. Ko je „islamist“?¹⁹ Je li to neki poseban musliman, bolji vjernik od drugih? Naime, ako je kur'anski tekst nazvao ljude koji slijede islam muslimanima, zašto nekim ljudima i organizacijama to nije dovoljno, nego sebi priskrbljuju islamski prefiks. Zašto bi se, recimo, zvali „islamijuni“ (islamisti), a ne muslimani? Da je Bog htio, one koji slijede islam nazvao bi islamistima, a ne muslimanima. Upravo u ovoj činjenici se ogleda potpuna apsurdnost prihvatanja termina „islamist“ od strane muslimana i njihov doprinos terminološkoj zbrci i anarhiji.

Onaj koji je oplemenjen i sljedbenik *vjere mira, sreće za ljude na ovom i spasa na budućem svijetu*, dakle musliman, ne može biti „islamski terorist“ ili „islamski ekstremist“. Naime, negativno semantičko polje terorizma i ekstremizma nije moguće dovesti u korelaciju sa mirotvornim i usrećiteljskim duhom islama. Ako je neko terorista, po automatizmu isključuje se pridjev „islamski“, te je sintagma „islamski terorist“ značenjski nemoguća, jer njeni dijelovi jedan drugog isključuju. Također, ostaje nejasno otkuda potreba da se nešto proglašava „islamskom državom“, jer se takav jezički obrazac ne može naći u primarnim izvorima islama. Više je nego indikativno zašto Božija objava uzornu muslimansku zajednicu u Medini, koja je bila organizirana sa značajnim odlikama državne strukture i na čijem je čelu bio Božiji miljenik i posljednji poslanik Muhammed, a.s., nije nazvala islamskom državom ili islamskim društvom.²⁰ Također, Muhammed, a.s., tu zajednicu nije nazvao islamskom državom. Stoga je krajnje apsurdno da se moderni samozvani „čitači“ Božijeg nauka, pokazuju boljim muslimanima od Muhammeda, a.s., te djela svojih, nerijetko krvavih i zločinačkih, ruku proglašavaju islamskom državom.

19 Primjeri nekih nadnaslova i naslova iz medija: „Međunarodna koalicija u borbi protiv Islamske države“ (Dnevni avaz, 14. 10. 2014., str. 23); „Islamisti nastavljaju ubijati civile“ (Dnevni avaz, 03. 11. 2014., str. 22); „Islamska država poziva na ubijanje građana zapadnih zemalja“; „Islamisti ubili 17 ljudi u selu u Nigeriji“; „Islamisti s ruskog Kavkaza najavljuju napad u Sočiju“; „Sukobi provladinih snaga i islamista u Libiji“; „Islamska država odrubila glavu još jednom novinaru SAD“; „SAD: Islamska država se finansira kriminalom“; „Islamska država pogubila šest iračkih vojnika u provinciji Anbar“ (web-portal Federalne televizije, www.federalna.ba, pristupljeno 03. 11.2014.).

20 I ova činjenica obavezuje da se u medijskim izvještajima, kada se registrira kao činjenica da je negdje neka grupa proglasila „islamsku državu“ - koja se kao činjenica ne može i ne treba ignorirati - istakne da se radi o neformalnoj grupi ili izrazito manjinskom stavu, sebičnoj uzurpaciji zajedničkog dobra svih muslimana. Stoga je nužno da konstrukciju kao što je „islamska država“ u medijskom diskursu prate dvije vrste epiteta: prvi iz kojeg se vidi da je to grupa ili sekta, ili, možda, frakcija neke grupe, a drugi da je samoproglašena, uzurpatorska i bez legitimiteta, što se postiže dodavanjem riječi „navodna“, „samo-proglašena grupa“ i sl.

Zadaća uleme

Terminološki problemi i medijske prakse o kojima je riječ, jednim dijelom, nekad presudnijim, uvjetovani su statusom i ponašanjem samih muslimana, napose njihove inteligencije (uleme), a drugim dijelom tiču se medijskih politika i njihovih kreatora. Naime, činjenica da postoje mnoge osobe (samozvani pravi muslimani) u BiH i svijetu koje svoje ekstravagantne i nasilne postupke nastoje obrazložiti jezikom islama i inspirirane vjerom, a svojim organizacijama i institucijama dati islamsko nazivlje i prefiks, čime daju povod i dobro opravdanje za njihovo opisivanje u vjerskim kategorijama, nije i ne može biti nikakva olakšavajuća okolnost da ulema i muslimanska inteligencija pristaje na njihovu logiku i korištenje izrazito islamske terminologije kojom oni sami sebe, u znanju ili neznanju, opisuju. Ako takvi pojedinci i grupe svojim postupcima krše temeljne principe islama i proizvode anarhiju i nered – a očito je da to čine - jasno je da nije ispravno njihovo opisivanje u terminima vjere. Ako takvi ljudi nisu svjesni da islam izvrgavaju javnom sramoćenju i ruglu, onda moraju toga biti svjesne ostale muslimanske institucije. One imaju obavezu ukazati da nasilne grupe izvrću i iskorištavaju islamska načela radi opravdavanja nasilja i ispunjavanja svojih sebičnih političkih ili drugih prizemnih ciljeva.

Ubojica i nasilnik, čak i kada sam sebi daje neki islamski predznak, suštinski nema nikakve veze sa islamom, a ulema i kreatori javne scene, posebno politički subjekti i mediji, ne mogu se povoditi za njegovom logikom. Onaj koji negira i potkopava same temelje islama ne može nositi islamski epitet. Možda može sve drugo, samo ne to.

Iako ne može presudno utjecati na širi globalni plan, bosanska ulema treba uložiti napor da se, makar za ovdašnje prostore, terminološki razjasne politički i vjerski procesi, a potom u javnom prostoru BiH zamijene pogrešne i neprihvatljive upotrebe islamskih termina za pojave i procese koji su protuislamski, pojmovima koji opisuju stvarni sadržaj tih pojava i događaja. Oči muslimana su uprte u njihovu pamet i znanje.

Pored nedvosmislene osude i odbacivanja nasilja, muslimanima i dobronamjernoj javnosti trebaju jasna razgraničenja i definicije. Neke stvari su jasne: Kur'an i Tradicija su tu, poznato je ko i s kakvim kompe-

tencijama ih može tumačiti, a sve mimo toga je mimo islama i ne može se njime zaograti. Ne može se pristati da neuke osobe kreiraju termine i objašnjavaju islamske principe i procese. Suprotstavljanje profanizaciji učenja i obrednog jezika islama je nužnost.

Saznanje da su muslimani u svijetu već duži period samo objekti bitnih procesa, odnosno igrači u timovima čiji selektori negdje drugo sjede i otuda postavljaju taktike i ciljeve, pa tako i mnoga ova terminologija i jezičko nasilje dolazi od tih selektora i taktika, nije i ne može biti prihvatljiv izgovor za nečinjenje i ravnodušnost. Bez obzira na sve, nema opravdanja za intelektualnu tromost i konformizam uleme. Štaviše, pristajanje na trenutni terminološki korpus bio bi pokazatelj nemoći i poraza muslimanske inteligencije i uleme.

Više nego očita je nužnost za novom terminologijom i uspostavljanjem nove medijske jezičke kulture u vezi izvještavanja o islamu koja će se oslanjati na precizna i autentična tumačenja islamskih načela i vrijednosti. Time bi se olakšalo medijima da ispune svoju funkciju na valjan i primjeren način. S druge strane, kad ulema bude imala rješenja može se odlučno i snažno, sa puno više kredibiliteta, tražiti od medija i političkih aktera da muslimane, makar na ovim prostorima, oslobode terminološkog nasilja. U tom slučaju ulema i muslimanska inteligencija ispunit će svoju ulogu, a mediji biti pošteđeni da se sami snalaze i dovijaju kako znaju i umiju na veoma kompleksnom i osjetljivom terenu.

Pozicija i zadaća medija

Muslimani u BiH bivaju žrtve neprofesionalnih i tendencioznih medijskih izvještaja.²¹ Ključnu odgovornost za to imaju vlasnici medijskih

21 Nerijetko su simboli i znamenja islama stavljeni u kompromitirajući kontekst bez ikakve razumne veze sa sadržajem medijskog izvještaja. Kao ilustracija može poslužiti postupak javnih televizijskih servisa (BHT i FTV) iz jula mjeseca 2009. godine, kada su u centralnoj informativnoj emisiji Dnevnik slikom Careve džamije u Sarajevu ilustrirali prilog o nepovratku u zenički zatvor jednog zatvorenika s dopusta. Careva džamija spada u red najstarijih džamija u BiH, ima poseban značaj u historiji Sarajeva, a u njenom ambijentalnom kompleksu je smješten Kabinet reisu-l-uleme. Krivično djelo za koje je osuđen zatvorenik ni u kakvu korelaciju se ne može dovesti sa Carevom džamijom. Međutim televizijski prilog o osuđeniku ilustriran Carevom džamijom ostavio je mogućnost gledaocima za različite vrste asocijacija i potencijalnih predodžbi. Musliman se, s pravom, može zapitati da li se prilozima o osuđenim drugima vjeroispovijesti ilustriraju slikom crkve ili bogomolje u koju je nekada odlazio.

kuća i stvarni kreatori ukupnih politika i javne medijske scene, a mnogo manju krivicu snose novinari pojedinačno.

Zanemarivanje profesionalnih standarda, ignoriranje lokalnog iskustva i tradicije te upotreba neadekvatne terminologije i nestručnog tumačenja događaja i pojava povezanih sa muslimanima za posljedicu ima kršenje garantiranih prava na slobodu vjere.²² Na taj način, umjesto afirmacije ljudskih prava i sloboda, borbe protiv diskriminacije i netolerancije, promocije međureligijskog razumijevanja, mediji se pojavljuju kao instrumenti održavanja neslobode i širenja pogrešne i predrasudne slike. Stoga je nužno založiti se za širu društvenu debatu i razgovore kako bi se išlo ka prihvatanju i uspostavljanju općih načela u medijskom tretmanu islama i muslimana. U tom kontekstu potrebno je raditi da javni prostor ne bude prostor javne represije i progona islamskih ili nećijih drugih legitimnih vrijednosti, ili poprište „zločina iz mržnje“, koji se iskazuje kroz djela prikrivene i neprikrivene mržnje prema učenju ili osobi zbog njenih vjerskih uvjerenja.²³

Profesionalnost i odgovornost pojedinaca i medija u sferi izvještavanja o islamu i muslimanima treba se prepoznavati po tome što predano tragaju za preciznom i jasnom terminologijom i koriste je u formi iz koje se može vidjeti poštovanje prema legitimnoj obrednoj praksi i postulati- ma islamskog učenja. Zbog toga što služe potrebama svih ljudi, naročito bi to trebala biti zadaća javnih servisa, koje Vijeće Evrope smatra bitnim faktorom promocije demokratskih vrijednosti i tolerancije u društvu. „Vijeće Evrope već dugo naglašava vrijednost javnih emitera, pružajući podršku njihovoj ulozi u unošenju raznovrsnosti informacija, njegova- nju participacije u demokratiji te promoviranju društvene kohezije.“²⁴

22 Štaviše, poštovanje slobode i jednakosti je temelj pravde i mira u svijetu, kako se to ističe u preambuli Opće deklaracije UN o ljudskim pravima (1948.), gdje se naglašava da je „priznavanje urođenog dostojanstva i jednakih i neotuđivih prava svih članova ljudske porodice temelj slobode, pravde i mira u svijetu“.

23 „Iako mediji mogu doprinijeti dijalogu i razumijevanju, oni, također, mogu biti faktor u stvaranju društvenih tenzija kroz kreiranje stereotipa i netačno izvještavanje. A što je još gore, mediji mogu širiti 'govor mržnje' ili komentare zasnovane na rasnoj i etničkoj diskriminaciji.“ Živjeti zajedno – Priručnik o standardima Vijeća Evrope o doprinosu medija društvenoj koheziji, interkulturalnom dijalogu, razumijevanju, toleranciji i demokratskoj participaciji, Vijeće Evrope, april, 2009., str. 26. Priručnik je dostupan na linku: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/themes/LIVING%20TOGETHER%20CRO- ATIAN.pdf>

24 Živjeti zajedno – Priručnik o standardima Vijeća Evrope..., str. 31.

Mediji, zato što teroristi koriste teološke i religijske pojmove u svrhu opravdavanja svojih sredstava i ciljeva, moraju uložiti napor da izbjegnu demoniziranje muslimana i islama tako što će pojmovi koje koriste biti tačni i deskriptivni, a njihova upotreba strateška, vodeći računa o historiji, kulturi i kontekstu. U vremenu u kojem jedna izjava u nekoliko trenutaka može dobiti globalnu raširenost i publicitet, potreban je naročit oprez i promišljanje kako će odjeknuti među različitim publikama i općenito u javnosti. Stoga, nije razumno prihvatati jezičku praksu problematičnih pojedinaca i grupa nauštrb dominantnog religijskog toka.

Kada je riječ o nasilnim pojedincima i grupama, od posebne je važnosti da mediji vode računa da takvim osobama ili potencijalnim teroristima ne daju olahko medijski publicitet i legitimitet koji oni očajnički traže. Teroristima treba publika, treba im javnost i popularnost. Oni sebe, pomoću medija, nastoje proizvesti u javne ličnosti i autoritativne osobe. Znakovito je da osobe koje se prepoznaju po radikalnoj retorici same sebe snimaju u svojim kućama, u kojima improviziraju ambijent mesdžida i minbera i te svoje govore pod imenom hutbe postavljaju na društvene mreže. Sa šerijatskog stanovišta poznato je ko može klanjati džumu i držati hutbu i koji su uvjeti za to. Smatram da se govor samome sebi u svojoj kući ne može nazvati hutba. Upotrebom vjerskog termina hutba, a ne govora, očito je, nastoji se sebi dati vjerski značaj.²⁵

U vezi sa sigurnosnim prijetnjama i potencijalnim opasnostima od ljudi koji se snažno samopokazuju kao muslimani, mediji trebaju koristiti terminologiju koja će biti precizna u odnosu na realno stanje stvari i potencijalnu prijetnju, a, u isto vrijeme, adekvatno izbalansirano da se ne bi umanjivale taktike regrutiranja ekstremista, i stratešku, tj. njome

25 Ilustrativne su navodne hutbe Bilala Bosnića, koji sebe snima kako na improviziranom minberu drži govor, koji se naziva hutba i postavlja na društvene mreže. Odatle ga, kao hutbu, mnogi mediji, neki sa posebnom slašću, dalje šire i afirmiraju kao vjerski govor, a samoproglašenog „hatiba“ Bosnića tretiraju kao osobu koja ima vjersku legitimaciju i obredni značaj, mada je ona lišena svega toga. Na ovaj način mediji učestvuju u proizvodnji lažnih muslimanskih autoriteta, proizvode anonimne i marginalne osobe u popularne ličnosti i daju im značaj kakav objektivno nemaju. Također, ljudi poput Bilala Bosnića svojim postupcima jasno pokazuju potrebu za javnim publicitetom, za svojim minutama slave. Posmatrajući s ove pozicije, čini se umjesnim promišljati o tome kakva postoji razlika između ovih samozvanih internet-hatiba, odnosno ekstravagantnih i publiciteta željnih osoba kojima je vjera sredstvo za postizanje sebičnih ciljeva i svakovrsnih egzibicionista, onih koji nagi utrče na pun fudbalski stadion i pred tv publiku kako bi ih cijeli svijet vidio, ili, pak, moderne pomame za selfijem, fotografiranjem samog sebe, svoga tijela i postavljanje slika cijelom svijetu na pogled. Čini se da su samo sredstva različita.

se ne bi trebalo pomagati teroristima time što se predimenzionira religijska osnovanost. Također, država bi trebala biti zainteresirana da podstiče da se kroz adekvatan jezik informira o veličini prijetnje s kojom se društvo suočava, ali se mora izbjegavati preuveličavanje i napuhivanje religijske zasnovanosti i odavanje dojma ogromne privlačnosti ekstremističke ideologije.

Isto tako, državne strukture ne bi trebale biti nemarne i zapostavljati svoje dužnosti kako bi osigurale primjenu zakonskih normi i profesionalnih novinarskih standarda u cilju jačanja društvene i profesionalne odgovornosti medija i poštivanja ljudskog dostojanstva u javnom prostoru. Korisno je podsjetiti na *Preporuku 97 (21) Vijeća Evrope o mediji- ma i promoviranju kulture tolerancije*, prema kojoj se mediji obavezuju na tačno i nepristrano izvještavanje, vodeći računa o postojanju tenzija među zajednicama. Od medija se traži da izbjegavaju stereotipe i tretiraju pojedince na ravnopravan način, „ne dovodeći njihovo ponašanje u vezu sa određenom zajednicom u slučajevima kada je to irelevantno“.²⁶ Prema tome, ukoliko nečiji postupci, ili, pak, krivična djela, nisu tipični za porijeklo te osobe ili druge zaštićene karakteristike, nema potrebe da se spominju.²⁷

Zaključak

Mediji i društvo u cjelini trebaju uvažiti i razumjeti naročitu zabrinutost muslimana i Islamske zajednice da se pitanjima islama i njegove interpretacije, određivanja „dobrih“ i „loših“, „poželjnih“ i „nepoželjnih“, „umjerenih“ i „radikalnih“ muslimana površno i tendenciozno bave mediji, političari ili pripadnici drugih vjerskih zajednica. Oni nisu pozvani da vrše klasifikaciju muslimana i karakterizaciju islama, jer za to nemaju kredibilitet i stručnu kompetenciju. Miješanje nekompetentnih i nepozvanih osoba u unutarnja doktrinarna i obredna pitanja muslimana i

26 Živjeti zajedno – Priručnik o standardima Vijeća Evrope..., str. 54., cjelokupan tekst Preporuke je dostupan na linku: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec\(1997\)021&expmem_EN.asp](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec(1997)021&expmem_EN.asp).

27 Zaštićena karakteristika je temeljna ili glavna karakteristika koju dijele članovi grupe, kao što je rasa, religija, nacionalna pripadnost ili jezik. *Razumijevanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Priručnik za Bosnu i Hercegovinu*, Ured OSCE-a za demokratske institucije i ljudska prava (OSCE/ODIHR), Varšava, 2010., str. 7.

Islamske zajednice nije u skladu sa demokratskom praksom i nije prihvatljivo.

أكرم توتساكوفيتش

تعاوننا نحو الإعلام المناسب عن الإسلام والمسلمين

إن المقاييس الدولية والسلوكيات الديمقراطية هي كفيلة للمسلمين والمشيخة الإسلامية بحرية إظهار دينهم والتعبير عن معتقداتهم وبالحق على أن تكون الأخبار التي توافي بها وسائل الإعلام عنهم غير مهينة وغير مسيئة لهم. إن على وسائل الإعلام أن تشارك مشاركة قوية في إثبات حرية الدين في الحيز العام مما تستوفي به وسائل الإعلام بدورها في المجتمع بوجه أفضل، وستحقق ذلك بالإخلاص في العمل واحترام الأحكام والقوانين الأخلاقية والمقاييس الدولية الموضوعة لحماية الحقوق الإنسانية العامة. ومما يمكن أن يمثل خطوة هامة أولى في هذا السبيل وضع قاموس صغير خاص بما هو الأكثر تداولاً في وسائل الإعلام من المصطلحات الإسلامية في مجال العقائد والعبادات حيث يكون موصوفاً فيه معانيها واستعمالها في التقاليد الإسلامية.

Dr. Ekrem Tucakovic

Through Co-Operation to Adequate Media Coverage of Islam and Muslims

Summary

International standards and democratic practice provide the Muslims and the Islamic community with the freedom to express their faith, express their conviction and the right to have information about them spread in the media in a way that will not be offensive and degrading for them. The media will make a strong contribution to affirming the freedom of religion in the public space, and thus will best fulfill its role in society, by dedicating itself to professional work, respecting the ethical codes and international standards that protect fundamental human rights.

To begin with, the important and concrete step might be to create a list or mini-dictionary of the media's most frequent terms of the doctrinal and ritual language of Islam, where their meaning and use in the Muslim tradition would be explained.

Islamske obrazovne institucije za vrijeme Osmanlija u BiH

Mirzet i Meliha Ibrić

vjeroučitelj, brčko
mirza.ibric@gmail.com

Sažetak

Rad seže u XV stoljeće kada Osmanlije dolaze na ove prostore. Kroz rad će prije svega biti tretirane sve odgojno-obrazovne institucije iz tog perioda koje se spominju ili navode u pisanim tragovima. To su prije svega mektebi, ruždije, medrese, hanikasi i sl.

Cjelokupan život muslimana na ovim prostorima prije svega vjerski, društveni i kulturni se vezao za navedene institucije, ali svakako jednim dijelom i život ostalih naroda. Kroz rad se posebno ističe uloga mekteba i medresa jer se smatra da su te dvije odgojno-obrazovne institucije okosnica odgoja i obrazovanja.

Pored navedene dvije institucije na početku rada je istaknuta i uloga i važnost džamije kroz islamsku povijest. Još dvije bitne institucije za muslimane iz perioda Osmanlija, ali, svakako, i do današnjih dana jesu privatne kuće i hanikasi u kojima se također učilo i podučavalo osnovnim učenjima vjere islama.

Cilj ovog rada je da vjerodostojno predstavi islamske obrazovne institucije iz osmanskog perioda, a također i da pojasni određene specifičnosti tih institucija.

Ključne riječi: odgoj, obrazovanje, institucija, Osmanlije, mekteb, medresa, škola.

Uvod

Dolaskom u naše krajeve, tokom prve polovine XV stoljeća, Osmanlije su u naše krajeve donijeli brojne tekovine, među kojima i muslimanske vjerske škole. Od XV do druge polovine XIX stoljeća, u Bosni i Hercegovini

ni se uspostavlja čitav sistem obrazovnih objekata vjersko-prosvjetnog i općenito kulturnog karaktera, što je dovelo do širenja islama i kreiranja jedinstvene muslimanske kulture.

Sve obrazovne institucije su nastajale po uzoru na ranije osnovane škole u Turskoj. Osmanski sistem obrazovanja bio je jedinstven na cijelom prostoru Carstva, a takav sistem i sami su preuzeli iz islamskog kulturnog svijeta još prije osnivanja Osmanske države.

Prva i najstarija učilišta u islamu su bile džamije. Džamije nisu podrazumijevale samo objekte u kojima se obavlja namaz, nego su služile i kao učionice, sudnice, musafirhane. Vremenom je džamija gubila tu svoju ulogu i postala ustanova samo za izvršenje vjerskih obreda.

Opisujući stanje Arapa prije islama, M. Hamidullah u svojoj knjizi *Muhammed, a.s.*, život i djelo, ističe da su Arapi bili "društvo nepismenih koji ne znaju ni pisati ni računati", te da samo dva stoljeća kasnije, arapski jezik postaje međunarodni jezik nauke svih tadašnjih struka.¹ Ovakav procvat, ne samo jezika i književnosti nego i mnogih drugih naučnih disciplina pokrenule su prve riječi Objave: "Ikre!" (Čitaj! Uči!). Prema riječima Muhameda Asada, istaknutog evropskog intelektualca, Kur'an je, svojim insistiranjem na svijesti i znanju, među svojim sljedbenicima podstakao duh intelektualne radoznalosti i nezavisnog istraživanja, što je, konačno, dovelo do veličanstvene ere učenja i znanstvenog istraživanja kojim se odlikovao islamski svijet na vrhuncu svoje kulturne moći. Kultura podstaknuta Kur'anom prodrla je bezbrojnim putevima i prečacima u duh srednjovjekovne evropske kulture koju nazivamo *renesansom*, pa tako, tokom vremena, postala odlučujući faktor u rađanju onoga što se naziva "vijek znanosti", u kojem sada živimo.²

Postoje i brojni primjeri iz sunneta, gdje Poslanik, a.s., upućuje na stjecanje znanja i obrazovanja, pa makar to podrazumijevalo i putovanje u daleku Kinu, što je za to vrijeme i uvjete podrazumijevalo izuzetno veliki poduhvat. Poznat je slučaj kada je Poslanik, a.s., nakon Bitke na Bedru oslobodio pismene zarobljenike koji su podučili po deset muslimana i muslimanki čitanju i pisanju. Ističući vrijednost učenja, Poslanik, a.s.,

¹ M.Hamidullah, *Muhammed, a.s., život i djelo*, II, Zagreb, 1997., str. 77.

² Muhammed Asad, *Poruka Kur'ana*, El-Kalem, Sarajevo, 2004., str. 23.

išao je tako daleko da je jednom prilikom rekao: “Na Kijametskom danu mjerit će se i vrednovati tinta učenjaka sa krvlju šehida.”³ Zato je stjecanje znanja postala prvorazredna obaveza svakog muslimana, a posebno su na tome insistirale prve halife. Omer ibn Hattab, r.a., obraćajući se pismom namjesnicima novoosvojenih pokrajina, ističe da je potrebno da podučavaju svoju djecu plivanju, jahanju, mudrostima i poeziji.⁴

Prve odgojno-obrazovne institucije u islamskoj državi

Budući da je Poslanik, a.s., najprije pozivao tajno u islam, to je zahtijevalo oprez prilikom okupljanja prvih muslimana. Kao najpogodnije mjesto za tajne sastanke i učenje o islamu izabrana je kuća mladića koji se zvao El-Erkam ibn Ebu-l-Erkam. Ta kuća je u islamskoj literaturi poznata kao Daru-l-Erkam.⁵ U toj kući, Poslanik, a.s., odgojio je generaciju istinskih vjernika, koji nisu pokleknuli ni u najtežim situacijama. Okupljanje u Erkamovoj kući potrajalo je sve do Omerovog, r.a., prihvaćanja islama, kada su muslimani ojačali, te su mogli otpočeti sa javnim pozivanjem u islam.

Kada je u pitanju poučavanje u kućama, poznato je da je Ibn Sina u svojoj kući okupljao ljubitelje filozofije i medicine, a Muhammed Gazali je po napuštanju nastavničkog poziva u Nišapuru, primao učenike i održavao im predavanja u svojoj kući.⁶

Po svom dolasku u Medinu, Poslanik, a.s., odlučio je napraviti džamiju. U toj džamiji koja je i danas poznata kao Poslanikova džamija, postojala su tri odvojena dijela i to veliki prostor za obavljanje namaza, Suffa (zaklonjeni prostor) za školu⁷ i nekoliko malih sobica za Poslanikovu porodicu. Džamija je postala centrom u kojem se i oko kojeg se odvijao vjerski, odgojni, obrazovni, kulturni i ukupni društveni život. *Suffa* je bila prvo islamsko “sveučilište”. U njoj je poučavao sam Poslanik, a.s.,

3 Imam El-Gazali, *Ihjaw-ulumid-din, Knjiga o znanju*, Sarajevo, 2004., str. 73.

4 Bilal Hasanović, *Islamske obrazovne institucije u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1941.*, Islamski pedagoški fakultet, Zenica, 2008., str. 14.

5 Safvet Halilović, *Sira – životopis posljednjeg Allahovog poslanika*, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2007., str. 117.

6 Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Islamski kulturni centar, Mostar, 1999., str.23.

7 M. Hamidullah, *Muhammed, a.s., život i djelo*, II, str. 83.

ali imao je i pomoćnike, koji su početnike poučavali umijeću čitanja i pisanja, Kur'anu, a neki od njih su:

Ubade ibn es-Samit, podučavao je pisanje i Kur'an, i *Abdullah ibn Seid ibn el-As*, kaligraf, imenovan od Poslanika, a.s., za "učitelja mudrosti".⁸ Suffa je noću služila kao spavaonica onim učenicima koji nisu imali kuću u Medini. Pored redovnih učenika, tu su svoje prenočište nalazili i putnici namjernici i siromasi. Uskoro Suffa nije mogla zadovoljiti potrebe, te je Poslanik, a.s., organizirao osnovne škole u raznim dijelovima grada. Tako je poznata *Dar el-Kurra'*, smještena u kući Mahrema ibn Neufela u Medini, kao i škola u džamiji Kube, gdje je Poslanik, a.s., redovno odlazio i nadgledao podučavanje.⁹

Širenjem islama rastao je i broj džamija. Džamije se podižu u svim novoosvojenim zemljama. Poznato je da je Omer ibn Hattab, r.a., naredio vojnim komandantima da podižu džamije na svim novoosvojenima mjestima. Pridržavajući se te naredbe, komandant armije 'Amr ibn el-As je podigao prvu džamiju-školu 21. h. godine u osvojenom Fustatu, u današnjem Kairu. U toj školi je dnevno radilo četrdeset halki u kojima su se zainteresovani okupljali radi obrazovanja ili učestvovanja u diskusijama.¹⁰

Druga poznata džamija – škola je *džamija Ahmeda ibn Tuluna* u Kairu, izgrađena 257. h. godine. Predmeti koji su bili zastupljeni u ovoj školi, kako navodi Sujuti, jesu: egzegeza Kur'ana, hadis, islamsko pravo na principima sve četiri pravne škole, učenje Kur'ana, nauka o vremenu i medicina.¹¹ Jedna od najpoznatijih džamija – škola na svijetu je *Al-Azhar* u Kairu, izgrađena 361. h. godine. Uz ovu džamiju je podignut i mekteb za djecu bez roditelja, gdje im je osiguran smještaj i hrana. Vremenom se Al-Azhar razvijao tako da je u njemu 1875. g. predavalo 325 profesora, a predavanja je slušalo 10.780 slušalaca.¹²

U tom periodu je izgrađeno više poznatih džamija, kao što je Al-Mensurova džamija u Bagdadu, Emevijska džamija u Damasku. Prvi mektebi

8 Isto.

9 M. Hamidullah, *Muhammed, a.s., život i djelo*, II, str. 85.

10 Omer Nakičević, *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od XV do XVII vijeka*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 1999., str. 24.

11 Isto.

12 Isto, str. 25.

su osnovani u vrijeme halife Omera ibn Hattaba, r.a. Te prve početne vjerske škole su nazivane *kuttab*¹³. U ovim mektebima-školama djeca su učila čitanje, pisanje, recitiranje Kur'ana, osnove jezika, osnovne temelje vjere, islamske propise i račun. Kuttabi su obično bili smješteni u kući učitelja ili u nekoj drugoj zgradi u blizini škole. Razvojem islamske države, a posebno u vrijeme Abasija, dolazi do susreta raznih naroda i kultura, što je bilo povod za skupljanje i prevođenje mnogih djela i formiranje obrazovnih institucija pod nazivom *daru-l-ilm* (kuća znanja) i *daru-l-hikme* (kuća mudrosti). Osnivanje medresa počinje u XI stoljeću. Osnovni cilj medrese je bio da osigura sposobne teologe, muderrise, muftije, kadije, imame... i sl.

Prvu medresu je osnovao Nizamul-mulk, u Bagdadu 1067. godine, koja se po njemu i prozvala Nizamijja. U prvoj fazi, medrese su se najčešće podizale uz džamije. Među najpoznatije medrese spadaju: Nizamija u Bagdadu u XI stoljeću, Mustansirija u Bagdadu u XIII stoljeću, Nasirija u Kairu u XIV stoljeću i Nurija u Kairu u XII stoljeću.

Islamske obrazovne institucije u našim krajevima

Širenjem i razvojem muslimanskih mahala u BiH se javlja potreba za vjerskim obrazovnim institucijama, te su Osmanlije u naše prostore prenijeli islamske i znanstvene kulturne tekovine, među kojima su mektebi, medrese, džamije, tekije i biblioteke. Tako da je osnovno, srednje i više obrazovanje u Bosni poprimilo iste forme i sadržaje koje je imalo u cijeloj Osmanskoj carevini. Tome je doprinijela i okolnost da se nastavni kadar iz naših krajeva u tom periodu školovao, uglavnom, u Istanbulu.¹⁴ U vrijeme osmanske uprave, mektebi su bile najčešće škole koje su bile raširene u skoro svim naseljenim mjestima. Riječ mekteb (od arapske riječi "ketebe" – pisati) jeste opći naziv za početnu školu. U početku su mektebi bili u sklopu džamije, a kasnije su građeni pokraj džamije, u sklopu jednog vakufa kao zadužbine pojedinca, jer nije bilo državnih škola. Ti vakifi nisu bili samo ugledni i bogati ljudi, nego i obični građani, muderrisi, zanatlije, imami, žene, vođeni jednom mišlju a to je "osigurati

¹³ Bilal Hasanović, *Islamske obrazovne institucije u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1941.*, str. 16.

¹⁴ Omer Nakičević, *Arapsko-islamske znanosti*, str. 71.

se na ovom svijetu za ugodan život na budućem, jer ovaj je kratkotrajan a budući vječan”.¹⁵

U mektebima se stjecalo osnovno vjersko obrazovanje, a nastavu je izvodio mjesni imam ili muallim – vjeroučitelj. U mjestima u kojima nije bilo stalno vjeroučitelja, tu dužnost je obavljao putujući vjeroučitelj, koji je putovao od sela do sela i tako podučavao osnovama islama. Mektebe su pohađala djeca od 6 do 7 godina, a bilo je i starijih. Obrazovanje u tim školama nije bilo ograničeno. Trajalo je sve dok učenik ne ovlada potrebnim znanjem Kur’ana, čitanjem i pisanjem arapskog pisma, i dok ne stekne osnovno vjersko obrazovanje. Metode izvođenja nastave u mektebima bile su uglavnom tradicionalne, s mnogo vježbi koje je nametala priroda nastave. Budući da nastava nije izvođena u posebnim odjeljenjima i razredima, nego kolektivno, svaki je učenik imao poseban individualni program, tzv. “sabah”, koji je savlađivao u skladu sa svojim individualnim sposobnostima i uložnim trudom. Time je bilo omogućeno da oni učenici koji su inteligentniji i vredniji brže savladaju nastavni plan i program uz istovremeno ponavljanje ranijeg gradiva slušajući drugu djecu u toku nastave. Učitelj (muallim) imao je pri tome posebnu ulogu i sam je kreirao način izvođenja nastave.¹⁶

Prvi vjeronaučni udžbenik na bosanskom jeziku, pisan arebicom, objavio se pod nazivom *Od vjerovanja kitab*, kojeg je napisao Zaim Agić iz Bosanskog Broda, a štampan je u Carigradu 1868. godine.¹⁷ Muallimhana je objekat koji je predstavljao posebnu vrstu višeg mekteba, odnosno niže srednje škole. U muallimhanama se obrazovao kadar za potrebe novootvorenih mekteba. To su bile ustanove uglavnom internatskog tipa, namijenjene za siromašniju djecu. Polaznicima muallimhane bile su osigurane besplatna hrana i odjeća. Prva muallimhana izgrađena je u Sarajevu 1477. godine i bila je poznata kao Ajjas-begova muallimhana. U ovoj se obrazovnoj instituciji, po svemu sudeći, obrazovao prvi imamski i učiteljski kadar u Bosni. U nedostatku medresa, koje se počinju otvarati početkom XVI stoljeća, ovo su bile niže srednje škole. Uz mektebe i muallimhane podižu se medrese i derslane, prve ustanove srednjeg i višeg

¹⁵ Isto, str.75.

¹⁶ Ismet Kasumović: *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, str. 87.

¹⁷ Bilal Hasanović, *Islamske obrazovne institucije u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1941.*, str. 47.

obrazovanja. Kao i ostale obrazovne institucije, i medrese su podizane na inicijativu pojedinaca kao vakufski objekti.

Na osnovu uvida u sačuvane deftere i vakufname iz ovog perioda vidi se da su prvi osnivači ovog tipa škola u Bosni i Hercegovini bili uglavnom državni velikodostojnici, sandžak-bezi, valije, njihove vojvode i drugi visoki državni funkcioneri. Medrese su uglavnom bile velike i lijepe zgrade sa velikim salama za predavanja, bibliotekama, odjelima za smještaj učenika i nastavnika, kupatilima, trpezarijama... U medresama je predavao jedan ili više nastavnika, zavisno od potrebe. Što se tiče nastavnih metoda, one su bile različite zavisno od nastavnika, njihove stručnosti i pedagoške inventivnosti. Kur'an i hadis su se, najčešće učili napamet, dok su druge znanosti muderrisi, uglavnom, diktirali. Za postignutu spremu, muderris je izdavao *idžazetnamu* - diplomu. Ne postoji pouzdan podatak kada je tačno i gdje podignuta prva medresa, ali se zasigurno zna da je Nizamu-l-mulk, vezir Melikšaha, seldžučkog sultana, osnovao 1067.g. prvu veliku medresu u Bagdadu, koja se po njemu i prozvala Nizamijja.¹⁸

U pogledu arhitektonskih rješenja, medrese u Osmanskom carstvu nastavljaju tradiciju ranijih seldžučkih medresa s otvorenim dvorištem, ali i originalnim rješenjima zavisno od ambijenta u kojem su građene. Nastava u medresama Bosanskog ejaleta izvođena je na tradicionalni način, kao i u ostalim dijelovima Carstva. Učenici u medresama nisu bili posebno raspoređeni po godištima ili u određene razrede, nego su radili u halkama (kružocima), što je omogućavalo brže i efikasnije obrazovanje talentiranim i vrednijim učenicima, te je uspjeh zavisio od vlastitog zalaganja. Iz halke u halku prelazilo se neposredno po savladavanju određenog gradiva.¹⁹

Medrese su se dijelile na harič i dahlil medrese od kojih svaka ima tri stepena:

1. Harič medrese

- a. Šerhi Miftah, najniži stepen (iz stilistike), po djelu *Šerhu-l-Miftah* od Es-Sejjida eš-Šerifa el-Guranija.

¹⁸ Isto, str.20.

¹⁹ Ismet Kasumović: *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, str. 152.

- b. Šerhi Mevakif, srednji stepen (iz apologetike), po djelu *Šarhu-l-Mevakif* od Es-Sejjida eš-Šerifa el-Guranija.
- c. Hidaje, viši stepen (iz islamskog prava), po djelu *El-Hidaja* od Burhanuddina el-Marginanija.
1. **Dahil medrese** (škole od 50 akči dnevno, koje su podizali prinčevi, valije i kćerke sultana)
 - a. Hidaje, šerijatsko pravo, niži kurs, po djelu *El-Hidaje* od Burhanuddina el-Marginanija.
 - b. Telvih – osnovi islamskog prava, srednji kurs, po djelu *Et-Telvih*, od Sa'aduddina et-Taftazanija.
 - c. Keššafi Zemahšeri, egzegeza Kur'ana.²⁰

Pored ovih postojala su još dva tipa medresa, i to :

- **Tetime medrese** ili **musile sahn** su medrese koje su služile kao priprema za Semanije medrese.
- **Semanije** ili **Sahni semani** - Specijalizirane medrese za fikh, kalam, tefsir ili retoriku.

Broj podignutih medresa u Bosni i Hercegovini za vrijeme Osmanske uprave teško je utvrditi s obzirom na to da je značajan broj dokumenata izgubljen. Međutim na osnovu raspoloživog materijala može se konstatovati da je postojao impozantan broj ovih ustanova, prema nekim procjenama, čak više od stotinu.²¹ Dok su mektebi i medrese bili isključivo vjerskog karaktera, Rušdije su bile prve državne svjetovne škole u BiH čije je otvorenje imalo za cilj školovanje pripadnika svih konfesija u Turskoj carevini. Rušdije su bile niže srednje škole, a pohađala su ih djeca koja su završila sibjan-mekteb, odnosno znala čitati i pisati. Školovanje je trajalo četiri godine, a svršeni su osposobljavani za niže administrativne poslove, najčešće za kancelarijske pisare. Nakon završene Rušdije, učenici su mogli nastaviti školovanje u srednjim školama. Iako su ove škole bile namijenjene učenicima svih konfesija, uglavnom su je pohađala muslimanska djeca, zbog nastave na turskom jeziku ali i zbog izučavanja arapskog jezika.

²⁰ Omer Nakičević, *Arapsko-islamske znanosti*, str. 87.

²¹ Ismet Kasumović: *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, str. 156.

Budući da su muslimani bili vrlo nepovjerljivi prema školama u kojima su se izučavali svjetovni predmeti, to i broj muslimanske djece nije bio veliki. Pored orijentalnih jezika – arapskog, turskog i perzijskog, te vjeronauke, etike i krasnopisa, u Rušdijama su se učili i neki svjetovni predmeti kao što je Historija, Zemljopis, Račun, Geometrija i Logika. Nastavni kadar u Rušdijama činili su ljudi iz Bosne, ili stranci. Kako se broj Rušdija povećavao, tako je rastao i broj nastavnika, među kojima je bilo svršenika Učiteljske škole u Carigradu, administrativnih radnika, mektepskih vjeroučitelja itd.²²

Pred austrougarsku okupaciju jedan broj svršenika je nastavio školovanje i Istanbulu na medicinskim naukama.²³ Prije austrougarske okupacije u BiH je bilo oko 30 rušdija. Godine 1913. vlada pretvara Rušdije u osnovne škole, mada je posjedovala isti nastavni program kao državne niže gimnazije. Radi potrebe obrazovanja učiteljskog kadra, u Carigradu je 1868.g. otvorena specijalna škola u tu svrhu, sa ciljem slanja učiteljskog kadra u glavna vilajetska mjesta, gdje bi se, također, otvorila po jedna takva učiteljska škola.²⁴ Tako je u Sarajevu otvorena učiteljska škola za vrijeme Safvet-paše (1869 – 1871). U prvu generaciju ove škoje je upisano 20 učenika. Uvjet za upis je bio da učenici poznaju osnovne elemente arapske gramatike po udžbeniku *Metni Izhar*, da su iz perzijskog jezika učili *Pendi Attar*, te da su “učtivi i dobro odgojeni”, što podrazumijeva da su završili neku nižu medresu ili Rušdiju.²⁵

Dolaskom austrougarske vlasti, škola je prestala sa radom, a kasnije je ponovo obnovljena pod istim nazivom, ali sa novim, savremenijim programom. Uz mnoge odgojno-obrazovne institucije u osmanskom periodu, u našim krajevima se osnivaju i hanikasi ili tekije. Sufizam se javio jako rano i razvio se u sve tri centra, međutim iako je u Sarajevu podignuto više tekija nego u druga dva, ipak je sufizam bio najomiljeniji i najviše njegovan u Mostaru. Gazi Husrev-beg je osnovao hanikah sa 15 soba uz samu džamiju i definisao ga kao instituciju u kojoj se njeni stanari – mutasawwifa predaju meditaciji i zikru. Pored ovog, postojala-

22 Bilal Hasanović, *Islamske obrazovne institucije u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1941.*, str. 103.

23 Isto.

24 Isto, str. 110.

25 Isto.

li su i mnogi drugi hanikasi, među kojima su poznatiji: Mevlevijski hanikah Ishak-bega Ishakovića u Sarajevu, Nakšibendijski hanikah Koski Mehmed-paše u Mostaru (1612), Hanikah Elči Ibrahim-paše u Travniku. Brojnost tarikata doprinosila je da hanikah izgubi svoje osnovno obilježje, te se hanikah postepeno transformira iz sufijske ustanove u prosvjetnu instituciju.

Ostale vjerskoprosvjetne ustanove

Značajno mjesto u obrazovnom sistemu bosanskih muslimana imale su i *biblioteke*, koje su u vrijeme turske uprave podizane uz džamije, mektebe, medrese i tekije. Znan broj tih biblioteka je bio u privatnom vlasništvu, što govori da su knjiga i nauka bile poštovane kod bosanskih muslimana. Među tim bibliotekama se ističe Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, osnovana 1537.g. Ova biblioteka je, zahvaljujući svome rukopisnom i štampanom fondu, postala poznata u mnogim dijelovima svijeta i spada među najpoznatije biblioteke te vrste u Evropi.²⁶ Pored biblioteka, u većim mjestima su bile i čitaonice ili kiraethane, u kojima su se čitali i komentirali događaji iz dnevnih i periodičnih listova i časopisa. Tu je, također, i prva štamparija u BiH koja je osnovana upravo u ovom periodu (1886. godine).

Zaključak

Ovo je kratak osvrt na obrazovne institucije u BiH za vrijeme vladavine Osmanlija, koja je trajala preko četiri stoljeća. Islamska kultura i edukacija se razvijala, mijenjala, nadograđivala, u skladu sa vremenom i potrebama države, pa su tako i obrazovne ustanove poprimale takva obilježja. Budući da se islamska kultura življenja temelji na Božijoj objavi, Kur'anu i na sunnetu Poslanika, a.s., tada su i islamske obrazovne institucije, zasnovane na temeljnim principima islama predstavljale specifične i jedinstvene škole. Da bi se bolje razumio značaj obrazovanja u islamu te doprinos Poslanika, a.s., na tom polju, kao i kasnijih generacija, neop-

²⁶ Bilal Hasanović, *Islamske obrazovne institucije u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1941.*, str. 112.

hodno je osvrnuti se na vrijeme Poslanika, a.s., i rasvijetliti ulogu prve škole – džamije u Medini, u VII stoljeću.

U radu je, također, istaknuto koje se obrazovne institucije javljaju u BiH u Osmanskom periodu, odakle vuku svoje korijene, te njihovo rangiranje, od početnih (mekteba) preko nižih srednjih (muallimhana), do viših srednjih škola (medresa), Rušdijja, učiteljskih škola i tekija.

Također je navedeno, pored predmeta i materije koji su se izučavali, na koji se način izvodila nastava, ko su bili nosioci nastavnog procesa i kakav je morao biti profil ličnosti nastavnog osoblja.

Iako je obrazovni sistem pred kraj Turske uprave u BiH, vadio za reformama, koje je Osmanska vlast uspijevala i omogućiti, nailazilo se na otpor konzervativnih snaga, koje su imale dominantan utjecaj u cjelokupnoj sferi života bosanskih muslimana. Međutim, i pored tih manjkavosti, islamske odgojno-obrazovne ustanove su imale blagotvoran utjecaj na razvoj kulturno-prosvjetnog i moralnog bića muslimana na ovim prostorima tokom proteklog vremena, što je omogućilo Bošnjacima da uspiju očuvati svoju vjersku, kulturnu i nacionalnu supstancu i da zauzmu svoje mjesto među narodima i kulturama Evrope.

Literatura

- Asad, M., *Poruka Kur'ana*, El-Kalem, Sarajevo, 2004.
- El-Gazali, *Ihjau-ulumid-din*, Knjiga o znanju, Sarajevo, 2004.
- Hasanović, B., *Islamske obrazovne institucije u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1941.*, Islamski pedagoški fakultet, Zenica, 2008
- Halilović, S., *Sira – životopis posljednjeg Allahovog poslanika*, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2007.
- Hamidullah, M., *Muhammed, a.s., život i djelo*, II, Zagreb, 1997.
- Kreševljaković, H., *Gazi Husrev-begov vakuf*, Sarajevo
- Kasumović, I., *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Islamski kulturni centar, Mostar, 1999.
- Nakičević, O., *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od XV do XVII vijeka*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 1999.
- Papić, M., *Školstvo u BiH za vrijeme Austro-Ugarske*, Sarajevo, 1972.

المؤسسات الإسلامية التعليمية في البوسنة والهرسك في عهد العثمانيين

تتناول المقالة جميع ما هو مذكور في المصادر المكتوبة من المؤسسات الإسلامية التعليمية في البوسنة والهرسك في الفترة ما بعد وصول العثمانيين إليها، ومن أهمها الكتاتيب وما هو معروف باسم كل من الرشديات والمدارس والخانقاهات. والغرض من هذه المقالة التعريف المحقق بالمؤسسات الإسلامية التعليمية في عهد العثمانيين وتوضيح بعض ما لتلك المؤسسات من الخصائص.

Mirzet and Meliha Ibric

Islamic Educational Institutions at Ottoman Time in Bosnia

Summary

This work dates back to the 15th century when the Ottomans came to these areas. It deals with all educational institutions from that period, which are mentioned in written sources. Among these institutions are, primarily, maktebs, ruzdias, maddrasas, hani-kahs, etc. The aim of this paper is to faithfully present Islamic educational institutions from the Ottoman period, as well as to clarify certain specifics of these institutions.

Ibn Mevdud el-Mevsili i proučavanje njegovih djela na našim prostorima

Jusuf Džafić

muallim u školi kur'ana; medžlis tuzla
jusuf-dz91@hotmail.com

Sažetak

U ovome radu govorimo o jednom iračkom hanefijskom pravniku iz seldžučkog perioda koji je djelovao u 13. stoljeću - o njegovoj biografiji, bibliografiji i izučavanju njegovih djela na bosanskim prostorima. Mevsili je bio priznati autoritet u hanefijskom fikhu i hadisu. Autor je najmanje 8 djela, uglavnom iz oblasti fikha. Za naše prostore je značajan po tome što su njegova knjiga *El-Muhtar li-l-fetva* (*Odabrana mišljenja za fetve*), skraćeno *Muhtar*, te komentar na tu knjigu *El-Ihtijar li ta'lili-l-Muhtar* (*Izbor za obrazlaganje Muhtara*), skraćeno *Ihtijar*, nekada bili popularna i čitana hanefijska djela na našim prostorima. Izučavala su se u bosanskim medresama (Sarajevo, Mostar, Prusac...) i krasila rafe naših privatnih biblioteka (Sarajevo, Mostar, Prusac, Sanski Most, Živinice, Ulog kod Foče...) sve do kraja Prvog svjetskog rata. Time je Mevsili doprinio razvoju hanefijske pravne misli posebno, i pravne misli uopće u Bosni i Hercegovini i na Balkanu. Stoga ne treba da čudi da Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu čuva, možda, najstariji sačuvani rukopis djela *El-Ihtijar li ta'lil el-Muhtar* na svijetu.

Ključne riječi: Irak, hanefijski fikh, Bošnjaci, biblioteke, rukopisi, Gazi Husrev-begova biblioteka.

Biografija

Šejhu-l-islam Ebu el-Fadl Medžduddin Abdullah ibn Mahmud ibn Mevdud ibn Mahmud ibn Beldidži el-Mevsili el-Hanefi, poznat skraćeno kao Ibn Mevdud el-Mevsili, hanefijski fakih (pravnik), muhaddis, mufessir, lingvističar i autor poznatih hanefijskih pravnih djela, rođen je u petak 29. ševvala 599. godine po Hidžri (17. juli 1203. godine) u Mosulu, današnji sjeverni Irak.¹ Tako je i dobio relativno ime - El-Mevsili - Mosuljanin, Mosulija.

Ibn Mevdud el-Mevsili je porijeklom Turčin Seldžuk. Njegov čukundjed Beldidži je bio emir u Seldžučkoj državi.

Bibliografija

Koliko je Ibn Mevdud el-Mevsili napisao djela teško je utvrditi, pogotovo ako uzmemo u obzir činjenicu da dobar dio bogate pisane zaostavštine muslimanskih intelektualaca nije još ni indeksiran ni digitaliziran, a kamoli štampan. Stoga ne treba da čudi da, kako procesi indeksiranja i digitaliziranja knjiške građe biblioteka i arhiva širom muslimanskog svijeta napreduju, tako i raste nama poznati dio Mevsilijevog opusa.

Većina bibliografa spominje da je Ibn Mevdud el-Mevsili napisao brojna djela. No, nama je danas poznato svega nekoliko. Stoga je vrlo moguće da je veliki broj Mevsilijevih djela zauvijek izgubljen, pogotovo u razdoblju mongolske invazije.

Inače, veliki dio muslimanske pisane baštine uništen je u katastrofama, poglavito ratovima i požarima, tokom burne povijesti. Kao najsvježije primjere zatiranja muslimanskog knjiškog blaga dovoljno je navesti

1 Vidi o Mevsiliju: Ibn el-Futi, *Medžme' el-adab fi mu'džem el-elkab*, Ministarstvo islamske kulture i skrbi, Teheran, 1995/96, sv. 4, str. 440-441; Ez-Zehebi, *Tarih el-islam ve vefejat el-mešahir ve el-e'lam*, Dar El-Garb el-islamijj, Bejrut, 2003., sv. 15, str. 496; El-Kureši, *El-Dževahir el-mudijje*, Mir Muhammed Kutubhane, Karači, sv. 1, str. 291; Jusuf ibn Tagribirdi, *El-Menhel es-safi ve el-mustevfa ba'de el-vafi*, El-He'je el-misrije el-amme li el-kutub, Kairo, sv. 7, str. 122-124; Ibn Kutlubuga, *Tadž et-teradžim*, Dar El-Kalem, Damask, 1992., str. 176; Katib Čelebi, *Kešf ez-zunun an esamijj el-kutub ve el-funun*, Mektebe El-Mesenna, Bagdad, 1941., reprint Dar Ihja' et-turas el-arebi, Bejrut, sv. 1, str. 569, sv. 2, str. 1622; Rijadzade, *Esma' el-kutub*, Dar El-Fikr, Damask, 1983., str. 26, 266; Ismail-paša el-Bagdadi, *Hedijje el-arifin*, Tab'e bi inaje Vekale el-mearif el-dželele fi metbeatihā El-Behijje, Istanbul, 1951., reprint Dar Ihja' et-Turas el-arebijj, Bejrut, sv. 1, str. 462; El-Leknevi, *El-Fevaid el-behijje fi teradžim el-hanefijje*, Dar Es-Seade, Kairo, 1906., str. 106-107; Hajruddin Ez-Zirikli, *El-E'alam*, Dar El-Ilm li el-melajin, Bejrut, 2002., sv. 4, str. 135-136; *El-Mevsua el-fikhijje el-kuvejtijje*, Dar Es-Selasil, Kuvajt, 1983/4, sv. 2, 423.

ciljano uništavanje Nacionalne biblioteke BiH u Vijećnici i Orijentalnog instituta u Sarajevu 1992. godine, nedjela Vojske republike srpske (VRS), te uništavanje sirijskih i iračkih biblioteka (posebice biblioteka u Mosulu), koje još uvijek sistematski sprovodi tzv. Islamska država Iraka i Šama (IDIS).

Zbirno, nama je poznato osam Mevsilijevih djela. To su:

1 - *El-Muhtar li el-fetva (Odabrana mišljenja za fetve)*, hanefijsko pravno djelo koje obrađuje sva fikhska poglavlja: ibadat (obredno pravo), muamelat (imovinsko pravo), munakehat (bračno pravo), ukubat (kazneno pravo), džihad (ratno pravo), sijer (međunarodno pravo), feraiz (nasljedno pravo). Mevsili ga je napisao u mladosti na molbu nekih svojih učenika. Djelo je još za života autora postalo popularno među hanefijskim pravnicima i steklo ugled kao nezaobilazno štivo prilikom izučavanja hanefijskog prava.

Muhtar spada u četiri meritorna teksta (metna) kasnijih generacija hanefijskih pravnikâ, u koja spadaju još i *El-Vikaje*, *El-Mahbubija*, *Kenz ed-Dekaik*, *En-Nesefija*, i *Medžme' el-bahrejn*, *Ibn es-Saatija*. *Muhtar* ni danas nije izgubio na svojoj vrijednosti.

El-Muhtar li-l-fetva su komentarisali, između ostalih, sljedeći pisci:

- gorespomenuti Džemaluddin Ebu Ishak Ibrahim ibn Ibrahim ibn Ahmed el-Mevsili, nazvavši komentar *Tevdžih el-Muhtar*,
- Fahrudin Osman ibn Alija ez-Zejlei (?-1342/43),
- Šejhu-l-islam Šemsuddin Muhammed ibn Hasan ibn Alija eš-Šebirisi eš-Šazili (?-1443/44),
- Ibn Emir Hadždž Muhammed ibn Muhammed el-Halebi (?-1474/75),
- Kasim ibn Mahmud el-Karahisari er-Rumi (?-1486) i dr.
- Ebu el-Feth Muhammed ibn Ibrahim ibn Ahmed el-Bersiki el-Kahiri (1449-1516), nazvavši komentar *Fejd el-Gaffar*,
- Muhjiddin Muhammed ibn Iljas er-Rumi Dževizade (?-1547), nazvavši komentar *El-Isar li-hall el-Muhtar*.

Ebu el-Abbas Ahmed ibn Alija ed-Dimeški (?-1380) je sažeo *Muhtar* i nazvao svoj sažetak *Et-Tahrir*. Potom je počeo da piše komentar na svoj sažetak, ali ga je smrt u tome pretekla.

Tadžuddin Ebu Abdullah Abdullah ibn Alija el-Buhari (?-1396) je pretočio *Muhtar* u stihove, tj. ispjevao *Muhtar* u obliku poučne poeme (menzume).

Zejnuddin Ebu Muhamed Abdurrahman ibn Ebu Bekr el-Ajni (?-1488) je prokomentarisao poglavlja iz *Muhtara* koja govore o nasljednom pravu.

Hadise spomenute u *Muhtaru* i *Ihtijaru*, komentaru *Muhtara*, interpretirao je (uradio tahridž) Kasim ibn Kutlubuga (1399-1474). Također, Ibn Kutlubuga je napisao i svoj komentar na *Muhtar*.

2 - *El-Ihtijar li ta'lil el-Muhtar (Izbor za obrazlaganje Muhtara)*, komentar u četiri sveska na spomenuto djelo *El-Muhtar li el-fetva*. Mevsili je napisao komentar u svojoj zreloj dobi na molbu svojih kolega pravnika. *Ihtijar* je, možda, nakon *El-Hidaje*, najcjelovitiji komentar (šerh) u hanefijskom pravu.

3 - *Šerh El-Džami' el-kebir (Komentar El-Džami' el-kebir - Velikog zbornika)*, komentar na poznato pravno-hadisko djelo Ebu Hanifinog učenika Muhammeda ibn Hasana eš-Šejbanije, jednu od 6 knjiga *Zahiru-r-rivajeta* u kojima je Šejbani skupio svu fikhsku zaostavštinu Ebu Hanife.

4 - *Kitab el-Fevaid (Knjiga korisnih stvari)*.

5 - *El-Muštemel ala mesail el-muhtesar (Zbirka sažetih pitanja)*.

6 - *Mesele gasl er-ridžlejn (Pitanje pranja nogu)*, poslanica (traktat) koja obrađuje utemeljenost pranja nogu pri uzimanju abdesta.

7 - *Risale fi vusul sevab el-kirae ila ehl el-kubur (Poslanica o stizanju nagrade učenja mrtvima)*, poslanica koja govori o učenju Kur'ana mrtvima.

8 - *Risale fi istihkak veled imree iddeijahu redžulani (Poslanica o polaganju prava na dijete žene kojeg svojataju dvojica ljudi)*, poslanica koja pojašnjava sudski proces utvrđivanja očinstva u slučaju da dvije muške stranke tvrde da je dijete njihovo.

Samo su *El-Muhtar* i *El-Ihtijar* štampani. Ostala Mevsilijeva djela se nalaze u rukopisu. Rukopisi Mevsilijevih djela se čuvaju pohranjeni u sljedećim bibliotekama i arhivama: Biblioteka Univerziteta Kralj Saud u Rijadu, Centar Kralja Fejsala za islamska istraživanja i studije u Rijadu, Biblioteka Poslanikove džamije u Medini, Centralna biblioteka u Mekki, Centar za naučno istraživanje i preporod islamske baštine u

Mekki, Biblioteka Mekkanskog Harema u Mekki, Biblioteka Mahmudija u Medini, Centralna biblioteka u Džeddi, Biblioteka Visokog instituta za islamske studije u Bejrutu, Azharova biblioteka u Kairu, Institut za arapske rukopise u Kairu, Katarska biblioteka u Dohi, Biblioteka Fakulteta književnosti i rukopisa u Kuvajtu, Centar za rukopise, baštinu i dokumente u Kuvajtu, Biblioteka Zahirija u Damasku, Biblioteka Halidija u Jerusalemu, Biblioteka Univerziteta En-Nedžah u Nablusu, Biblioteka Svetog Duha u Kasiliku u Libanu, Hazna Ibn Jusufa u Marakešu, Centar Džuma el-Medžid za kulturu i baštinu u Dubaiju, Biblioteka Velike džamije u San'i, Biblioteka Sulejmanija u Istanbulu, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Arhiv Hercegovine u Mostaru, Biblioteka Instituta El-Biruni za orijentalne studije u Taškentu, Vatikanska biblioteka u Vatikanu, Biblioteka Univerziteta Princeton (Prinston) u Prinstonu, Biblioteka Univerziteta Michigan (Mičigen) u Ann Arboru (En Arboru) Kongresna biblioteka u Washingtonu (Vašingtonu), Biblioteka Harolda B. Lee (Lija) pri Univerzitetu Brigham Young (Brigam Jang) u Provu, Biblioteka Državnog univerziteta Pennsylvania (Pensilvanija), Biblioteka Univerziteta Chicago (Čikago) u Čikagu, Biblioteka Fakulteta za orijentalne studije u Petrogradu, Univerzitetska biblioteka u Bratislavi, Državna biblioteka u Berlinu, Univerzitetska biblioteka u Leidenu (Lajdenu), Biblioteka Chester Beatty (Čester Biti) u Dublinu (Dablinu), Univerzitet Oxford (Oksford) u Oksfordu itd.

Izučavanje *Muhtara* i drugih Mevsilijevih djela na našim prostorima

El-Muhtar li-l-fetva, skraćeno *Muhtar*, te njegov komentar *El-Ihtijar li ta'lili-l-Muhtar*, skraćeno *Ihtijar*, nekada su bili popularna i čitana hanefijska djela na našim prostorima.

Djela su bila jedna od omiljenih štiva za drugostepeni nivo izučavanja hanefijske pravne nauke (fikha). Obrađivana su u višim razredima u bosanskim medresama na časovima fikha. Na osnovu sačuvanih domaćih rukopisa u Gazi Husrev-begovoj biblioteci i Arhivu Hercegovine, možemo zasigurno utvrditi da su *Muhtar* i *Ihtijar* korišteni u medresama u Sarajevu, Mostaru i Pruscu. *Muhtar* i *Ihtijar* su bili dio nastavnog plana

i programa bosanskih medresa od XVII do početka XX stoljeća, kada se, kao i druga tradicionalna djela na arapskom i turskom jeziku, povlače iz nastavnog kurikuluma.

Rukopisi *Muhtara* i *Ihtijara* su, također, bili naslovi koji su krasili police hiljada privatnih bosanskih biblioteka (primjera radi sam Mostar je imao više od 150 biblioteka).

Na osnovu sačuvanih rukopisa, koji su pohranjeni u Gazi Husrev-begovoj biblioteci i Arhivu Hercegovine, pouzdano znamo da su *Muhtar* i *Ihtijar* bili dio privatnih biblioteka u sljedećim gradovima: Sarajevo, Mostar, Prusac, Sanski Most, Živinice, Ulog kod Foče.

Izučavanje *Muhtara* i *Ihtijara*, kako je već spomenuto, naglo je splasnulo na našim prostorima nakon Prvog svjetskog rata. Još lošije su prošla ostala Mevsilijeva djela. Štaviše, ne nalazimo ni neki spomen Mevsilija i njegovih djela u modernoj literaturi, a posebnih radova na temu Mevsilijeve biografije ili njegovog opusa nema. Izuzetak su jedino radovi i katalozi koji obrađuju građu starih bosanskih orijentalnih biblioteka i pohranu modernih orijentalnih biblioteka, budući da Mevsilijeva djela zauzimaju značajno mjesto i u jednim i u drugim. U nastavku ćemo predstaviti 23, odnosno 21 rukopis *Muhtara*, *Ihtijara* i drugih Mevsilijevih djela koji su se sačuvali na našim prostorima, a danas se nalaze u Gazi Husrev-begovoj biblioteci i Arhivu Hercegovine.

Rukopisi El-Muhtar li el-fetva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci:

1 - Rukopis pod rednim brojem 2079. Prepisivač je fakih (pravnik) Mahmud, sin Jusufov. Prepis je završen 1. rebiu-l-ahira 864. godine po Hidžri (2. februar 1460. godine). Mjesto prijepisa nije poznato. Rukopis je bio dio Osman-Šehdijine biblioteke u Sarajevu. Najvjerovatnije spada u 180 vrijednih rukopisa koje je sam vakif biblioteke Osman Šehdi, sin Mehmed-efendije iz Bijelog Polja (Akova), dobio iz Istanbula 1773. godine za bibliotečki fond. Na skoro svakom listu rukopisa, izuzev prvih nekoliko listova, stoji napisano na arapskom jeziku riječ vakuf (arap. vakf).²

2 *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, obrada Kasim Dobrača, Al-Furqan-Rijaset IZ u BiH, London-Sarajevo, 2002., sv. 2, str. 281-282, br. 1118.

2 - Rukopis pod rednim brojem 565. Rukopis je prepisao Jusuf, sin Abdullahov, sin Hidrov. Prepisivanje je okončano u nedjelju u rebiu-l-ahiru 893. godine po Hidžri (februar 1488. godine). Moguće da je prepis načinjen u Istanbulu.³

3 - Rukopis pod rednim brojem 4088. Rukopis je prepis Mustafa, sina Hasana Balija. Prepis je završen 15. ševvala 959. godine po Hidžri (13. maj 1551. godine). Mjesto prepisa nije poznato. Na početku rukopisa se nalazi ime, zanimanje i pečat ranijeg vlasnika - Muhammed, imam i hatib. Pred sami kraj rukopisa stoji ime još jednog bivšeg vlasnika – Alija, sin Hasanov, sin šejha Omera Džabića Mostarca (Ali ibn Hasan ibn eš-Šejh Omer Džabi el-Mustari) iz Mostara. Rukopis je nekad bio dio Karađoz-begove biblioteke u Mostaru. Najvjerovatnije je rukopis služio kao udžbenik fikha u Karađoz-begovoj medresi.⁴

4 - Prvo djelo u rukopisu pod rednim brojem 2560. Prepisivač je Ismail, sin Alijev Pruščak (El-Akhisari), kadija i učenjak iz Prusca i jedan od značajnijih učenika Hasana Kafije Pruščaka (1544-1615). Rukopis je prepisan 1017. godine po Hidžri (1608/9. godine). Mjesto prepisa je Prusac. Rukopis je najvjerovatnije služio kao udžbenik fikha u medresi Hasana Kafije Pruščaka u Pruscu. Hamdija Kreševljaković (1888-1959) je uvakučio rukopis Gazi Husrev-begovoj biblioteci.⁵

5 - Rukopis pod rednim brojem 4051. Prepis je dovršen 19. safera 1063. godine po Hidžri (18. januara 1653. godine). Mjesto i ime prepisivača nisu poznati, iako je moguće da je prepisivač Mostarac, te da je rukopis ispisan u Mostaru, budući da je prije dolaska u Gazi Husrev-begovu biblioteku bio dio Karađoz-begove biblioteke. Rukopis je najvjerovatnije jedno vrijeme korišten kao udžbenik fikha u Karađoz-begovoj medresi. Na početku rukopisa se nalazi ime i osobni pečat ranijeg vlasnika softe Alije, sina Salihovog. Potom slijede bilješke iz oblasti fikha. Ispod jedne od tih bilješki stoji potpis: Ahmed, kadija u gradu Mostaru. Moguće da se radi o jednom od prijašnjih vlasnika.⁶

3 *Ibid.*, sv. 2, str. 282-283, br. 1119.

4 *Ibid.*, sv. 2, str. 283, br. 1120.

5 *Ibid.*, sv. 2, str. 284-285, br. 1121.

6 *Ibid.*, sv. 2, str. 285, br. 1122.

6 - Prvo djelo u rukopisu pod rednim brojem 4087. Djelo u rukopisu nije potpuno niti je dovršeno. Na početku nedostaje jedan list, dok se na kraju vidi da prepis djela nije dovršen. Prepis je obavio Behlul, sin Selima Nevesinjac (Nevesinli) iz Nevesinja u petak 15. redžepa 1142. godine (2. februar 1730. godine). Prijepis je najvjerovatnije načinjen u Mostaru. Na zadnjoj, neispisanoj strani djela stoji da je vlasnik rukopisa Mustafa, sin Behlula - sin prepisivača. Rukopis je kasnije završio u Karađoz-begovoj biblioteci u Mostaru, te je, vjerovatno, korišten kao fikhski udžbenik u Karađoz-begovoj medresi.⁷

7 - Rukopis pod rednim brojem 2261. Prijepis je završen u petak 3. ramazana 1168. godine (12. jun 1755. godine). Mjesto i ime prepisivača nisu znani. Na unutrašnjoj strani prve korice nalazi se slabo napisana bilješka na turskom jeziku u kojoj stoji da je ovaj rukopis poklonio neki Fadil-efendija nekom Munla (Mula) Mustafi.⁸

8 - Rukopis pod rednim brojem 3293. Rukopis je nepotpun. Na kraju nedostaje nekoliko poglavlja. Datum i mjesto prijepisa, kao i ime prepisivača nisu poznati. Sudeći na osnovu pisma, papira i poveza, prijepis je najvjerovatnije sačinjen u XVII ili početkom XVIII stoljeća.⁹

9 - Rukopis pod rednim brojem 1396. Nema podataka o prepisivaču, kao ni o datumu i mjestu prepisa. No, na osnovu papira, poveza i pisma, saznajemo da je rukopis iz prve polovine XVIII stoljeća. Na naslovnoj strani se nalazi ime, zanimanje i osobni pečat ranijeg vlasnika - hafiz Husejn-efendija, imam. Rukopis je kasnije završio u Osman-Šehdijinoj biblioteci u Sarajevu.¹⁰

10 - Rukopis pod rednim brojem 1091. Rukopis je kompletan, izuzev uvoda koji je pri prepisivanju izostavljen. Ime prepisivača, te datum i mjesto prepisivanja su nepoznati. Samo se na kraju nalazi slabo i nečitko napisana bilješka iz koje se da zaključiti da je prepis načinjen iz rukopisa kojeg je prepisao neki Hasan ili Muhammed, sin Hasanov, 924. godine po Hidžri (1518. godine). Sudeći po pismu, papiru i povezu, naš prepis potječe iz XVIII stoljeća. Na početku prepisa se nalazi, između

7 *Ibid.*, sv. 2, str. 286-287, br. 1123.

8 *Ibid.*, sv. 2, str. 287, br. 1124.

9 *Ibid.*, sv. 2, str. 287-288, br. 1125.

10 *Ibid.*, sv. 2, str. 288, br. 1126.

ostalog, bilješka na turskom jeziku koja govori da Mustafa-beg (Mustaj-beg) Dženetić (1807-1874) uvakufljuje ovaj rukopis kao evladijet-vakuf (porodična fondacija). Dakle, rukopis je bio dio biblioteke od 35 knjiga koju je Mustaj-beg Dženetić u Sarajevu, 23. ševvala 1289. godine po Hidžri (23. decembar 1872. godine), uvakufio kao evladijet-vakuf. Knjige su se čuvale u kući Dženetića i nisu se smjele iznijeti dok živi i posljednji muški član porodice Dženetića. Tako su knjige bile u kući do smrti posljednjeg Dženetića 1928. godine, kada su prenijete u Gazi Husrev-begovu biblioteku.¹¹

11 - Rukopis pod rednim brojem R-8125. Nedostaje kraj rukopisa. Prepis je završen 963. godine po Hidžri (1556. godine). Ime prepisivača je namjerno izbrisano. Mjesto prepisa nije poznato. Na početku rukopisa stoji da je bivši vlasnik rukopisa bio Alija, sin Husejnov. Rukopis je došao iz Sanskog Mosta u Gazi Husrev-begovu biblioteku.¹²

12 - Rukopis pod rednim brojem R-5408. Nedostaje početak rukopisa. Prepisivač je Jakub, sin Jusufov. Rukopis je prepisan 865. godine po Hidžri (1460/61. godine). Mjesto prepisa je nepoznato. Rukopis je bio dio kolekcije Osmana Asafa Sokolovića iz Sarajeva.¹³

13 - Rukopis pod rednim brojem R-6052. Nedostaje početak rukopisa. Ime prepisivača, mjesto i datum prepisivanja nisu poznati. No, sudeći prema papiru, pismu i mastilu prepis je, najvjerojatnije, iz XV stoljeća. Rukopis je bio dio kolekcije Osmana Asafa Sokolovića iz Sarajeva.¹⁴

14 - Rukopis pod rednim brojem R-8131. Nedostaje početak rukopisa. Rukopis je prepisao Alija, sin Alije, sin Nasima. Prepis je završen 13. safe-
ra 1113. godine po Hidžri (19. juli 1701. godine). Mjesto prepisa je nepoznato. Rukopis je bio dio kolekcije Rame Omerkića iz Priluka kod Živinica.¹⁵

15 - Rukopis pod rednim brojem R-8177. Nedostaje veći dio rukopisa na kraju. Nema podataka o imenu prepisivača, niti mjestu i datumu prepisivanja. No, na osnovu papira, pisma i mastila može se zaključiti da je prepis najvjerojatnije iz XVII stoljeća.¹⁶

11 *Ibid.*, sv. 2, str. 288-289, br. 1127.

12 *Ibid.*, obrada Haso Popara, 2001. sv. 9, str. 174-175, br. 5440.

13 *Ibid.*, sv. 9, str. 175-176, br. 5441.

14 *Ibid.*, sv. 9, str. 176-177, br. 5442.

15 *Ibid.*, sv. 9, str. 177, br. 5443.

16 *Ibid.*, sv. 9, str. 177-178, br. 5444.

16 - Rukopis pod rednim brojem R-9662. Rukopis je nepotpun na početku. Prepisao ga je nepoznati prepisivač 10. zu-l-hidždžeta 1249. godine po Hidžri (19. april 1834. godine). Mjesto prepisa je nepoznato. Rukopis je bio dio kolekcije Osmana Asafa Sokolovića (1882-1972) iz Sarajeva.¹⁷

Rukopisi El-Ihtijar li-ta'lil el-Muhtar u Gazi Husrev-begovoj biblioteci:

17 - Rukopis pod rednim brojem 263. Prepisivač je Osman, sin Ibrahimov, Tripolićanin (et-Tarabulusi) iz Tripolija u Libanu. Mjesto prepisa nepoznato. Djelo je prepisano u dva dijela. Prijepis prvog dijela je završen u subotu 26. safera 843. godine po Hidžri (16. august 1439. godine), a drugog dijela u petak 19. redžeba iste godine po Hidžri (3. januar 1440. godine). Na početku prvog dijela rukopisa stoje imena i pečati prijašnjih vlasnika: Salih 1074. h.g. (1663/64); Omer, sin Alije, sin Ahmeda, 1193. h.g. (1779); Alija, sin Muhammeda (Mehmeda), sin Mahmuda?... (namjerno obrisani dio), bivši kadija u Pljevljima. Na početku drugog dijela je ime jednog prijašnjeg vlasnika – Mustafa, sin Kasima, sin Muhammeda (Mehmeda) Begpazarac (el-Begbazari) iz Begpazara (Beypazari) kod Ankare u Anadoliji.¹⁸

18 - Rukopis pod rednim brojem 252. Rukopis je prepisao Ebu el-Jusr Muhammed, sin Ahmeda, sin Nagib-hodže. Prepis je okončan u ponedjeljak 11. ramazana 965. godine po Hidžri (6. jul 1558. godine). Mjesto prepisa nije znano. Na prvom zaštitnom listu zabilježena su imena ranijih vlasnika: Muhammed (Mehmed) Seid-efendija Hajrizade i Abdurrahim Seid, sin muftije hadži-šejha Muhammed (Mehmed)-efendije, sin muftije hadži Muhammeda (Mehmeda), sin šehida šejha Emrullah-efendije, sina Emrullaha Šamizadea. U bilješci stoji i da je Muhammed Seid-efendija prvo poklonio knjigu Abdurrahimu Seidu, a onda je od Abdurrahima otkupio.¹⁹

19 - Rukopis pod rednim brojem 3774. Rukopis je prepisao Husejn-efendija, sin Beširov, hatib džamije u kasabi Ulog kod Foče. Djelo je prepisano u dva dijela. Prijepis je upotpunjen 7. šabana 1044. godine po

¹⁷ *Ibid.*, obrada Osman Lavić, 2005, sv. 14, str. 34, br. 7849.

¹⁸ *Ibid.*, sv. 2, str. 289-291, br. 1128.

¹⁹ *Ibid.*, sv. 2, str. 543, br. 1129.

Hidžri (25. januar 1634. godine) u Ulogu. Husejn-efendija je imao privatnu biblioteku i ovaj rukopis je bio dio te biblioteke.²⁰

20 - Rukopis pod rednim brojem R-8166. Rukopis je polovičan, budući da nedostaje prva polovina rukopisa. Prijepis rukopisa je završio Burhan Semerkandanin (es-Semerkandi) u trećoj dekadi rebiu-l-ahira 691. godine po Hidžri (17-25. april 1292. godine). Mjesto prepisa je nepoznato.²¹ Rukopis je prepisan svega osam godina poslije smrti autora Mevslija, što ga čini, možda, najstarijim sačuvanim rukopisom *Ihtijara* u svijetu. Primjera radi, rukopis iz dablinske biblioteke Chester Beatty, kojim su se, između ostalih rukopisa, služili Šuajb Arnaut, Ahmed Muhammed Berhum i Abdullatif Hirzullah prilikom obrade i valorizacije *Ihtijara*²², prepisao je Muhammed ibn Ibrahim er-Rumi 693. godine po Hidžri, tačnije završio prepis 17. džumade-l-ahira te godine (21. maj 1294. godine), znači 10 godina poslije smrti autora²³.

Rukopisi ostalih Mevsilijevih djela u Gazi Husrev-begovoj biblioteci:

21 - *Risale fi vusul sevab el-kirae ila ehl el-kubur*. Rukopis pod rednim brojem 263.

22 - *Risale fi istihkak veled imree iddeijahu redžulani*. Rukopis pod rednim brojem 263.²⁴

Rukopis Muhtar li el-fetva u Arhivu Hercegovine:

23 - Rukopis pod rednim brojem 356. Datum i mjesto prepisa nepoznati. Moguće da je rukopis prepisan u Mostaru. Ime prepisivača, također, nepoznato.²⁵

Zaključak

Na koncu, vrijedi spomenuti da se izučavanje Mevsilijevog lika i djela, nakon stotinjak godina, pomjerilo sa mrtve tačke, upravo objavljivanjem ovog prvog stručnog rada na našim prostorima o Mevsiliju i njegovom djelu. Uskoro bi se trebao pojaviti prijevod i komentar *Muhtara* na na-

20 *Ibid.*, sv. 2, str. 543, br. 1130.

21 *Ibid.*, obrada Haso Popara, sv. 9, str. 178-179, br. 5445.

22 El-Mevsili, *El-Ihtijar li ta'lil el-Muhtar*, Dar Er-Risale el-alemijje, Damask, 2009., 4 sv.

23 *Ibid.*, sv. 1, str. 23-24.

24 *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, sv. 2, str. 290-291, br. 1128.

25 *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, obrada Hivzija Hasandedić, Arhiv Hercegovine, Mostar, 1977., sv. 2, str. 155, br. 356.

šem jeziku, tačnije knjiga koja se sastoji iz prijevoda prve polovine *Muhtara* na bosanski jezik, kratkog komentara prevedenog dijela te uvoda u kojem se obrađuje biografija i i bibliografija Mevsilija, kao i izučavanje *Muhtara* i drugih njegovih djela na našim bosanskim prostorima.

يوسف جافيتش

ابن مودود الموصلية ودراسة مؤلفاته في أبحاثنا

تتناول المقالة فقيها عراقيا حنفيا من فترة السلاجقة عاش وعمل في القرن الثالث عشر مع التركيز على سيرته ومؤلفاته ودراسة كتبه في أنحاء البوسنة والهرسك. وكان الموصلية حجة في الفقه الحنفي والحديث النبوي حيث صنف ما لا يقل عن ثمانية كتب ومعظمها في مجال الفقه. ومما يجعل الموصلية هاما لأبناء هذه الأنداء أن كتابه «المختار للفتوى» وشرح ذلك الكتاب بعنوان «الاختيار لتعليق المختار» كانا في فترة من الفترات السابقة من مؤلفات حنفية محبوبة ومقروءة في أبحاثنا.

Jusuf Džafić

Ibn Mawdud Al-Mawsili and Study of His Works in Our Region

Summary

In this paper we talk about an Iraqi Hanafi lawyer from the Seljuk period, who worked in the 13th century - about his biography, bibliography and his work on Bosnian territories. Mawsil was a recognized authority in Hanafi fiqh and hadith. He is the author of at least eight books, mostly in the field of fiqh. He is significant for us because his books *El-Muhtar li-l-fatwa* (Selected Opinions for Fatwa) and a commentary on that book *El-Ihtijar ta'lili-l-Muhtar* (Selection for explanation of Muhtar) sometime were popular and widely read Hanafi works in our region.

Medijska slika islama u Njemačkoj od 2001. do 2016.

Mr. sci Adis Sultanović

imam u miz sarajevo; doktorski studij na fin, sarajevo
sultanadis@gmail.com

Sažetak

Mediji u životu savremenog čovjeka zauzimaju važno mjesto i uveliko utječu na način njegova mišljenja, a posebno na njegov odnos prema svijetu koji ga okružuje. Mediji formiraju mišljenje pojedinaca, grupe, zajednice, društva u cjelini, utječu na prosuđivanje, vrednovanje i kontinuirano stvaranje i održavanje potreba za informacijama iz različitih područja. U posljednjih nekoliko godina islam je tema brojnih rasprava u njemačkim medijima. I to najčešće u tačno određenom kontekstu, primjerice, kada se govori o vezi islama i terorizma, ili o izbjegličkoj krizi i sl. Pogrešna shvatanja, stereotipi i klišeji u zapadnim medijima, kulturi i politici značajno su utjecali u formiranju slike islama i muslimana u svijetu. Iako se izbor tema može učiniti jednostranim, vrlo su brojni načini na koje njemački mediji te teme obrađuju. Izvještavanje o njima varira od medija do medija – od temeljitih analiza i background informacija pa sve do posve nediferenciranog ophođenja određenim pojmovima i na koncu do predrasuda. U ovom radu fokus našeg zanimanja je medijska slika islama u Njemačkoj od 2001. do 2016. godine. Mediji su imali i imaju značajnu ulogu u širenju i doprinošenju islamofobiji. Nakon terorističkih napada 11.09.2001. njemački mediji su počeli na nov način pisati o islamu. Prije spomenutih terorističkih napada, na Zapadu su muslimani i islam bili najvećim dijelom ili ignorirani ili doživljavani kao neka egzotična i pomalo strana, ali uglavnom marginalna pojava. Uglavnom su se njemački muslimani našli na udaru zapadne ideologije koja se temelji na netačnoj interpretaciji islama. Ono što ohrabruje u procesu rješavanja ovog problema jeste da je njemačka medijska organizacija “Me-

diendienst Integration” u 2016. godini objavila priručnik o islamu za medije od kojeg se dosta očekuje.

Ključne riječi: *mediji, islamofobija, terorizam, izbjeglička kriza*

Medijska¹ slika islama na Zapadu (i)relevantna?

Još od prvih masovnih novina industrijske ere, mediji se pozicioniraju kao ključni posrednik između sve većeg broja udaljenih pojedinaca. U kontekstu informacionog društva i ekonomije znanja, u drugoj polovini 20. stoljeća mediji - masovni, utjecajni i moćni - sa televizijom na čelu postaju ključni “čuvari kapija”. Kako je sve veći dio realnosti oposredovan medijima tako je sve više realnost, zapravo, medijski konstruisana, a to sugerise ogromnu moć i odgovornost medija. Upravo na tome se zasnivala rana kritika medija koja tokom uspona televizijske kulture postaje sve glasnjija i snažnija. U svjetlu ovakvog diskursa, medijima se zamjera otuđenost od svakodnevnih, građanima relevantnih tema i fokusiranost na teme čije plasiranje je u interesu političkih i ekonomskih elita. Zarad “podgrijavanja” javnog mnjenja, mediji u prvi plan stavljaju vijesti koje svojim sadržajem nastoje prije svega da uznemire publiku i kreiraju skandal ili aferu. Izvještavanje o globalnim tragedijama ili detaljima iz života javnih ličnosti ide nauštrb informisanosti građana o bitnim dešavanjima iz njihovog najbližeg okruženja. Na taj način mediji banalizuju društveni život u cilju povećanja gledanosti. Posljedica takve medijske prakse su “nepovjerljivi i skeptični građani koji su sve manje spremni aktivno se uključiti u političke aktivnosti”². Upravo zbog toga, zagovornici promjena u medijasferi ukazuju na to da, ukoliko mediji žele da ispune svoju demokratsku ulogu, moraju napustiti institucionalni model “čuvara kapija” i omogućiti veću inkluziju.³

1 *Mediji* su institucije koje zadovoljavaju potrebu društva za javnom komunikacijom u kojoj mogu sudjelovati svi pripadnici društva. Mediji su istovremeno komunikacijski oblici, institucije i kulturne formacije. Termin *medij* se koristi da bi se označile one strukture u društvu koje postoje da bi komunicirale sa širom javnošću. Termin mediji se počeo koristiti 1920-tih godina sa proširenjem prisustva radija i novina koje su te decenije počele da dostižu daleko veću javnost (na državnim nivoima). Negativne konotacije medija se vezuju uglavnom za stvaranje kulture društvenog istomišljeništva u kojima grupe u društvu postaju više podložne medijskim manipulacijama. Vidi više: Zrinjka Peruško, *Uvod u medije*, Zagreb, 2011.

2 Grbeša, M., “Kriza javnog komuniciranja i ideja građanskog novinarstva”, *Političko obrazovanje*, br.3(1), Zagreb, 2005., str. 186.

3 Vidi više: Singer, J., Hermida, A., Domingo, D., Heinonen, A., Paulussen, S., Quandt, T., Reich, Z., Vujno-

Međutim masovni mediji danas, kako ističe univerzitetski profesor i medijski stručnjak iz Hrvatske Stjepan Malović, „nisu samo vijesti i informacije, a nisu ni puka zabava, niti moćno edukativno sredstvo. Masovni nam mediji u kuću, obitelj, radnu sredinu, unose jedan svjetonazor kojeg baš i ne želimo uvijek prihvatiti, ali ga ne možemo odbaciti“.⁴

Ono što želimo istaknuti je koncept medija “kao moći, iskaza kulturne superiornosti, produžetka političke prepirke, zapravo, glavnog igrača. Putem medija ne samo da se može pobijediti oprečan stav već ga se, uskraćujući mu pristup, može dovesti do nestanka. Prema tome mediji su jedno od najvažnijih oružja u arsenalu svake države. Ovo je najveća pouka našeg vremena – akcentirao je veliki muslimanski mislilac Akbar S. Ahmed.“⁵

Poznato je da se događaji u svijetu medija vrednuju kroz četiri svojstva: novost, brzina, dramatika i relevantnost. Onda ne treba čuditi što religija i vjerske zajednice u medijima dobiju prostor samo kada se povezuju sa skandalom što kod vjerskih zajednica stvara osjećaj da su mediji neprijateljski nastrojeni prema njima i da biraju samo kompromitirajuće sadržaje. Povijest je pokazala da je povezanost društvenih problema s navodnom prijetnjom koju predstavlja jedna vjerska manjina, konstrukcija koja se često primjenjuje.

Već četrnaest godina mediji intenzivnije tretiraju islam i muslimane, i to posebno poslije terorističkih napada 11. septembra 2001. godine, izvedenih od strane jedne ekstremne grupe u ime islama. Pošto su muslimani i nemuslimani žrtve terorizma i nasilja od strane tzv. militantata koji se pozivaju na religiju, predstavljanje islama u zapadnim medijima nije baš fer i ispravno, zaključuje ekspert za medije u Njemačkoj *Hakim Khatib u svome tekstu na internetskoj stranici koja tretira sigurnosnu politiku.*⁶ Hakim Khatib u svojoj analizi medijske slike islama u Njemačkoj⁷ ističe

vic, M., *Participatory Journalism: Guarding Open Gates At Online Newspapers*, Wiley-Blackwell, USA , 2011.

4 Stjepan Malović, *Mediji i društvo*, Zagreb, 2007., str. 9.

5 Vidi više u: Akbar S. Ahmed, *Na kraju stoljeća*, „Medijski Mongoli na kapijama Bagdada“, Zagreb, 1999.

6 <http://www.sicherheitspolitik-blog.de/2015/07/15/wir-und-die-anderen-die-beeinflussung-der-oeffentlichen-meinung-ueber-muslime-und-den-islam-durch-die-westlichen-medien/>, konsultirano dana: 11.01.2017.

7 U Njemačkoj islam nije priznat kao religija, a njezini sljedbenici se mogu udruživati i formirati kao udruženja građana, kao što to rade sportski klubovi i razna druga udruženja.

da se mnogi mediji sistemski uvijek pozivaju na 11. septembar, kako bi utjecali na javno mišljenje o ratu protiv terorizma. Cilj medija nije eksplicitno bio da se degradira slika islama ili muslimana, nego da bi se opravdao i prikazao potrebnim rat SAD i saveznika u Afganistanu od 2001. godine, zatim invazija na Irak 2003. godine, te napadi dronovima u Jemenu i Pakistanu od 2004. godine. Ovi pristupi, međutim, pretpostavljaju da mediji mogu implicitno ili eksplicitno povezati muslimane i teror. Stoga su mediji muslimane prikazali kao fundamentaliste, radikale, fanatike ili ekstremiste. U posljednjih nekoliko godina, ovakvi paušalni procesi su, nažalost, doveli do pojave islamofobije. Očiti primjer je Marwa al-Sherbini, koja je ubijena 2009. u Dresdenu iz rasne mržnje, isprovociran, kako je sam napadač priznao, njezinom mahramom.⁸

Islamofobija kroz njemačke medije, stvarnost ili laž?

Zašto je islamofobija⁹ u Njemačkoj porasla i zašto mediji i političari radikalno kritikuju islam? Možda su muslimani u Njemačkoj ponudili i ponajviše smislen odgovor smatrajući da je to zbog toga što su u njemačkim medijima, kako oni sami tako i njihova religija, uglavnom negativno zastupljeni.¹⁰ Predrasude prema islamu i muslimanima postale su još intenzivnije povećanim prisustvom muslimana na Zapadu u drugoj polovini 20. vijeka, kao i postojanjem određenih tendencija među samim muslimanima, koje, nažalost, tumače islam ne uvažavajući savremena društvena, misaona, kulturna i ekonomska kretanja.

U jednom predavanju o medijskoj predstavi islama, medijski pedagog, Sabina Šifer posebno je skrenula pažnju na naslovne stranice njemačke štampe. Naslovi poput "Prikrivena islamizacija Njemačke" zajedno sa sugestivnim fotografijama u najčitanijim listovima doprinose iskrivljavanju slike društva o islamu. Na meti kritike su nedjeljnici *Spie-*

8 Ibid.

9 Islamofobija je osjećanje „bezrazložnog straha od islama i muslimana“. Zimmerman (2008), A Review of: „Hillel Schenker and Ziad Abu-Zayyad. Islamophobia and Anti-Semitism“, *Terrorism and Political Violence*, 20 (3), 454-456. „To je noviji pojam, nastao potkraj 20. stoljeća kao odgovor na geopolitičke promjene i rastuću imigraciju muslimana u evropskim zemljama.“ Bunzl (2005), „Between Anti-Semitism and islamophobia: Some thoughts on the New Europe“, *American Ethnologist* (32:4), 499-508.

10 <http://www.dw.com/hr/bad-news-is-good-news-islam-u-njemačkim-medijima/a-15433491>, konsultirano dana: 11.01.2017.

gel, Focus i Stern, ali i utjecajni dnevnik *Frankfurter allgemeine Zeitung*, kao i nedjeljnik *Zeit*. U kontekstu kazanog Sabina Šifer posebno ističe: "Islam kao religija se često pakuje u negativne okvire. Povezuje se sa terorizmom i ugnjetavanjem žena. Realni problemi kao što je ugnjetavanje žena u Saudijskoj Arabiji medijski se preuveličavaju i preslikavaju na muslimane koji žive u Njemačkoj."¹¹

Islamofobija u njemačkim medijima je svestrano prisutna. Pod generalnu sumnju muslimane, kada se radi o temama kao što ubojstva iz časti, prisilna vjenčanja i teroristički napadi, često ne stavlja samo žuta štampa poput lista *Bild*. I poznati njemački sedmičnik *Der Spiegel* se pokazao neprijateljski nastrojen prema islamu, smatra književnik Kay Sokalowsky. Tako su urednici ovog lista jedno izdanje u 2007. godini naslovili sa „Meka u Njemačkoj - tiha islamizacija.” „To nije uradio bilo koji list, već *Spiegel* (...) i danas čekam na tu "tihu islamizaciju Njemačke", da moja supruga mora nositi mahramu i da mogu jesti samo halal meso, ali to se nije desilo." Ovaj književnik iz Hamburga je napisao knjigu „Musliman neprijatelj”, u kojoj kritizira to što muslimani u Njemačkoj često vrlo brzo budu pod generalnom sumnjom. „To se pokazuje na taj način da se prebrzo, kada se u muslimanskoj zajednici desi neki zločin, izvlači zaključak da su svi muslimani zločinci. Kada se, naprimjer, desi ubojstvo iz časti ili se otkrije slučaj prisilnog vjenčanja, onda se kaže: "Da, to je kod muslimana normalno i nije iznimka." U tome otkrivam neprijateljski stav prema islamu.”

I predsjednik Stranke Zelenih Cem Özdemir, koji je i sam musliman, prigovara da se, npr., teme kao što je nasilje u turskim porodicama, često gleda kroz prizmu neprijateljske nastrojenosti prema islamu. Muslimani u Njemačkoj se često gledaju samo kroz religiju: „Identitet jedne osobe se ne sastoji samo od njegove religiozne pripadnosti nego i iz toga kojem sloju, spolu, stupnju obrazovanja pripada..., dakle od mnogih faktora. Kada je riječ o muslimanima, onda se oni često definiraju samo kao 'muslimani'”¹²

11 <http://www.dw.com/hr/bad-news-is-good-news-islam-u-njemačkim-medijima/a-15433491>, konsultirano dana: 11.01.2017.

12 http://www.missio.ba/news.asp?nws_id=3664, konsultirano dana: 11.01.2017.

Forumi njemačkih medija pokazuju da među građanima postoje vrlo različita shvaćanja vjerske problematike, posebno kada je u pitanju islam, kao što je pokazala anketa instituta Alensbach. Na pitanje: "Pripada li islam Njemačkoj?", dvije trećine ispitanih (63 posto) je odgovorilo sa "ne". Dvadeset dva posto ispitanih smatra da islam pripada Njemačkoj, dok je 15 posto neodlučno. Nešto više od polovice Nijemaca (51%) doživljava islam kao prijatnu.¹³

Međutim ono što djeluje ohrabrujuće u cijeloj ovoj priči jesu rezultati ankete¹⁴ koja bilježi tvrdnju da se "potpuno" ili "više od" 85 posto Nijemaca slaže da prema svim religijama treba biti otvoren. "Većinu religija njemačko stanovništvo doživljava kao obogaćenje. To vrijedi, uz kršćanstvo, osobito za židovstvo i budizam. Detlef Pollack, sociolog religije, drži da je za takvu sliku islama odgovoran nedostatak osobnih kontakata muslimana i kršćana. U istočnom dijelu Njemačke islam kao prijatnu doživljava još veći postotak stanovnika nego u zapadnom, iako u istočnom dijelu živi samo dva posto svih muslimana u Njemačkoj. Budući da se židovstvo, budizam i hinduizam doživljavaju osjetno pozitivnije nego islam, iako s tim religijama zacijelo ima manje izravnih kontakata, Pollack za takvu sliku smatra suodgovornima i medije: 'Slika koju mediji daju o budizmu ili hinduizmu je slika više miroljubive religije, dok je za sliku islama karakterističan fanatizam i agresivnost.'¹⁵

Nakon napada na satirični magazin Charlie Hebdo u Parizu, u kojem je ubijeno 17 ljudi, svjedočili smo da je grupa "Patriotski Evropljani protiv islamizacije Zapada" (PEGIDA), započela sa sedmičnim skupovima protiv islama i muslimanskih emigranata što su mediji popratili vrlo ažurno. No u drugim gradovima u Njemačkoj na ulice je izašlo mnogo više ljudi na kontraprotestima, što potvrđuje činjenicu da i dalje većina njemačkog stanovništva prihvaća i podržavaju svoje muslimane komšije što je medijski bilo zabilježeno, ali ne u obimu kao ona prva vijest.

13 <http://www.dw.com/hr/islam-i-nijemci-proces-prilagodbe/a-18789385>, konsultirano dana: 11.01.2017.

14 Pomenuta spoznaja je rezultat istraživanja Zaklade Bertelsmann. O značenju religije i vrijednostima ispitano je u Njemačkoj i još 12 zemalja ukupno 14.000 ljudi. <https://www.welt.de/politik/deutschland/article136137605/Ablehnung-des-Islam-in-Deutschland-waechst.html>, konsultirano: (11.01.2017.)

15 <http://www.dw.com/de/jeder-zweite-empfindet-den-islam-als-bedrohlich/a-16779813>, konsultirano: (11.01.2017.)

Slične razloge za strah od islama navodi i predsjednik Središnjeg vijeća muslimana u Njemačkoj Aiman Mazyek: "U medijima često vidimo vrlo iskrivljenu sliku islama. Uvijek se iznova prikazuju ekstremističke skupine te se i jezički ne pravi dovoljno razlika između religije i ekstremizma." Primjerice, nakon terorističkih napada na bostonski maraton govorilo se o "islamskoj mreži". Ali, on vidi razloga i za samokritiku: "Muslimani bi sad trebali još više zasukati rukave, više se uključiti u ovo društvo i jasno pokazati da prihvaćaju ovu zemlju."¹⁶

Islamofobična informacija koja je podigla dosta prašine u Njemačkoj je bila studija, čije je rezultate predstavio *Frankfurter Rundschau* i to da su mnogi muslimani koji žive u Njemačkoj skloni nasilju prema ljudima druge vjere. Studiju je dao napraviti savezni ministar unutarnjih poslova Wolfgang Schäuble. Međutim antropolog Werner Schiffauer ukazuje upravo na taj aspekt studije koji navodi na zaključak da se ne može paušalno reći kako islam potiče neprijateljstvo prema demokraciji. On pojačanu islamizaciju muslimanskih doseljenika u Njemačkoj vidi kao posljedicu njihove izolacije i nedovoljne integriranosti u društvo. Savezni ministar unutarnjih poslova Schäuble vidi u njezinim rezultatima - citiramo navode iz lista *Frankfurter Rundschau* - "potencijal islamističkog radikalizma koji treba shvatiti ozbiljno".¹⁷ U ovom diskursu, problem je sam islam, ne pojedini ekstremisti i njihove specifične „interpretacije“ islama u političkim, društvenim i historijskim kontekstima u kojima se nalaze. Sve bolesti tzv. muslimanskog svijeta su direktna posljedica islama, i one se uzimaju kao samosvojna kategorija, koja ima nepromjenjivu suštinu, kao nešto što je izvan historije, izvan prostora i vremena, te kao takvo neovisno od stvarnog života muslimana.

Medijske teme islama u Njemačkoj u periodu od 2001. do 2016.

Prilikom analiza tema o islamu i muslimanima izdvojili smo one najfrekventnije koje smo u nastavku dodatno elaborirali sa navođenjem više

¹⁶ Svaki drugi Nijemac smatra islam opasnim, <http://www.dw.de/svaki-drugi-nijemac-smatra-islam-opasnim/a-16780661>, konsultirano: 11.01.2017.

¹⁷ <http://www.dw.com/hr/na-ratnoj-nozi-s-demokratskom-drzavom/a-3013654>, konsultirano: 11.01.2017.

izvora u svrhu dobijanja objektivne spoznaje kada je u pitanju naša tema. Tako u vodećim njemačkim medijima zapažaju se među frekventnijim sljedeće teme: *islamski terorizam*, *islamski fundamentalizam*, *Islamska država (ISIL)*, *Arapsko proljeće*, *karikature Poslanika Muhammeda*, *izbjeglička kriza* i sl. Sve ove, ali i mnoge druge teme u njemačkim online medijima čine okosnicu generalne slike islama.

Werner Schiffauer, profesor antropologije iz Frankfurta, vjeruje kako kada se radi o temama vezanim uz islam u njemačkim medijima zaista nešto ne štima. Kaže kako se u medijima često pojavljuju slike koje s realnošću često imaju jako malo ili nimalo veze, a pojedine pojave, koje zapravo uopće nisu problematične, predimenzioniraju i daje im se predznak opasnoga. Najviše kritizira pojavu histerije u pisanju o islamskim temama: „Ako pogledamo situaciju unazad nekoliko godina, u Njemačkoj smo imali prave medijske kampanje. Najprije 2003. diskusija o mahramama muslimanskih žena, zatim kampanja koja je uslijedila nakon ubojstva nizozemskog redatelja Thea Van Gogha te konačno ove godine val članaka o takozvanom paralelnom društvu, odnosno etničko-religijskim getima u njemačkim velikim gradovima. Ove tri medijske kampanje pokazuju da se u Njemačkoj zapravo vrlo malo lošega dogodilo, ali da se i na te male pojave vrlo histerično reagiralo, a što je najgore, u optičaju je bilo vrlo malo pravih informacija. No, odjednom se pojavio ogroman broj članaka koji su oblikovali javno mnjenje i preko noći se pojavio strah od prijetnji i opasnosti što ih predstavljala islam.¹⁸

Teroristički napad 11.9.2001. - okidač medijske harange

Nakon terorističkih napada 11. 9. 2001. njemački mediji su počeli na novi način pisati o islamu. Prije terorističkih napada u New Yorku 11.09.2001. su na Zapadu muslimani i islam bili najvećim dijelom ili ignorirani ili doživljavani kao neka egzotična i pomalo strana, ali uglavnom marginalna pojava. U Njemačkoj kao i u većem dijelu zapadne Evrope muslimani su bili više-manje „nevidljivi“, njihove su džamije bile sakrivene u stranjnim dvorištima zgrada ili na periferiji, žene s mahramom na glavi su

¹⁸ <http://www.dw.com/hr/tko-je-kriv-za-loš-imidž-islama-u-njemačkim-medijima/a-2280483>, konsultirano dana: 11.01.2017.

uglavnom bile sažaljivo promatrane kao „zaostale“ ili „potlačene“. Čak je primjetno da se umjesto islamski terorizam u medijima koristi termin islamski fundamentalizam. Interesantan je intervju indijskog ministra odbrane koji je za *Der Spiegel* rekao: „Borbu protiv islamskog fundamentalizma se ne može pobijediti pojedinačno kao nacija, već samo na globalnom nivou.“¹⁹ Primjetno je da se prije 11.09.2001. u njemačkim online medijima piše o zbivanjima na Bliskom istoku, o Palestini i Izraelu, o bombašima samoubicama i sl.²⁰

Nakon samoubilačkih napada Al-Kaidinih islamističkih terorista na Twin Towers u New Yorku i zgradu Pentagona u Washingtonu ta se percepcija preko noći promijenila. Odjednom je zapadna javnost islam počela doživljavati kao prijatnju. Muslimani su identificirani kao pritajeni ili barem mogući teroristi, a duga brada kod muškaraca i mahrama na glavi žena, od danas na sutra, „prepoznati“ su kao politički simboli i izraz sasvim određenog, zapadnim demokratskim društvima neprijateljski nastrojenog svjetonazora.²¹ Kao potvrda kazanome mogu nam poslužiti naslovi tekstova iz vodećih medija u Njemačkoj: „Evropi je objavljen rat“, „Crni petak u Parizu“, „Prijeti li nam sada lov na vještice?“. Već 12.09.2001. njemački novinari pišu o strahu među američkim muslimanima zbog eventualne odmazde: „Osam miliona muslimana živi u SAD. Do sada oni nisu bili homogena etnička grupa. Od jučer su oni postali `peta kolona` koju bi neki najradije zatjerali u more.“²² Također mediji ističu da su se sve velike islamske zajednice u SAD odmah distancirale od terorističkog napada i to Islamic Assembly of North America IANA, i Council on American Islamic-Relations CAIR kao i Islamic Circle of North America ICNA.²³

Međutim mediji izvještavaju da se strah javio i kod muslimana u Njemačkoj koji samo na osnovu svoga izgleda doživljavaju neprijatnosti na poslu, ulici, školi i sl. Budući da su neki počinioci terorističkih napada

19 <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-17649321.html>, konsultirano dana: 11.01.2017.

20 Vidi više: <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-19815937.html>, konsultirano 13.01.2017.

21 <http://www.spiegel.de/netzwelt/web/angst-unter-amerikas-muslimen-droht-nun-die-hexenjagd-a-156720.html>, konsultirano 13.01.2017.

22 <http://www.spiegel.de/netzwelt/web/angst-unter-amerikas-muslimen-droht-nun-die-hexenjagd-a-156720.html>, konsultirano 13.01.2017.

23 Ibid

u Njujorku prije toga boravili u Njemačkoj, gdje su se pripremali za te napade, na Njemačku je stavljena posebna sumnja i mnogi muslimani i islamska udruženja su bili izloženi pretresima, racijama, informativnim razgovorima te je stvorena veoma mučna situacija za iste. Zanimljiv je medijski izvještaj u kojem se spominje da je predsjednik Udruženja Palestinaca u Njemačkoj, Sami Hussein upozorio javnost na uznemiravanje Palestinaca na javnim mjestima od strane prolaznika.²⁴ Mediji poslije terorističkih napada u New Yorku donose informacije da su Arapi kolektivno pod sumnjom u njemačkom društvu za nešto što nisu uradili.²⁵ Njemački ministar unutarnjih poslova Otto Schily je najavio da će oštrije postupiti prema ekstremnim islamskim organizacijama.²⁶

U ovoj situaciji straha, islamofobije, vrijedni pažnje su istupi pojedinih njemačkih političara koji, kako će to vrijeme pokazati, rade na smirivanju strasti kod stanovništva. Predsjednik Arapsko-njemačkog Udruženja Jürgen Möllemann je upozorio da se muslimani i Arapi ne mogu paušalno stavljati zajedno u koš sa teroristima.²⁷ Zatim iz kabineta kancelara Njemačke Schröder je poslat signal na religijsku toleranciju, što su mediji pohvalili.²⁸ Bilo je i kritičkih tonova prema medijima, koje se optuživalo da su neargumentovano i površno optuživali muslimane za zbivanja u SAD i u svijetu kada je posrijedi terorizam.²⁹ Nakon 11. septembra 2001., njemački elektronski mediji nastavljaju pratiti zbivanja u svijetu povodom terorizma, posebno na dešavanja oko SAD, Bin Ladena, ratova u Afganistanu, Iraku, Libiji, teroristički napadi u Pakistanu itd.³⁰

Neki od stavova koji su se provlačili kroz medije poslije 13.11.2015. kada je, kako se navodi u jednom tekstu, „kritički savršeno koordiniran niz terorističkih napada u različitim dijelovima Pariza“. Dalje se veli: „Ovo je dan kada otvorena, liberalna društva Starog kontinenta moraju s po-

24 <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/warnung-vor-hysterie-neue-welle-von-islam-feindlichkeit-befurchtet-a-156965.html>, konsultirano 13.01.2017.

25 Ibid

26 <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/nach-den-terroranschlaegen-schily-will-extremistische-moslemgruppen-verbieten-a-157551.html>, konsultirano 13.01.2017.

27 Ibid

28 <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/treffen-im-kanzleramt-schroeder-setzt-signal-fuer-religioese-toleranz-a-158371.html>, konsultirano 13.01.2017.

29 <http://www.manager-magazin.de/unternehmen/it/a-157838.html>, konsultirano 13.01.2017.

30 Vidi više: www.spiegel.de, www.sueddeutsche.de, [Frankfurter Allgemeine Zeitung: www.faz.de](http://www.frankfurter-allgemeine-zeitung.de), www.bild.de, www.welt.de i dr.

nosom reći da neće mijenjati svoj način života, ali da će se boriti i protiv Asada i protiv `Islamske države`.“

Današnje grupacije poput „Islamske države” ili „Al-Kaide“, djeluju navodno iz vjerskih razloga i napadima se služe kako bi šokirale javnost. „Terorizam se sada kroz društvene mreže još dublje uvlači u svijest građana”, kaže Tophoven. Tome treba još pridodati i činjenicu da su teroristi u sedamdesetima ciljano birali svoje žrtve. Danas žrtva može biti bilo ko, što dodatno povećava psihozu. „Rečenica: na krivom mjestu u krivo vrijeme je dobila novu dimenziju”, zaključuje Rolf Tophoven stručnjak za terorizam. No iako je prije bilo više napada, stručnjaci se slažu da je Europa ponovno pojačano na nišanu međunarodnog terorizma.³¹

Frankfurter Allgemeine Zeitung je komentirao nakon berlinskog terorističkog napada krajem 2016. godine da terorističko sjeme, koje je izraslo iz sporova i podjela, uspijeva i raste u međuvremenu po cijelom Zapadu. Njemačka koalicija, sastavljena od demokršćana i socijaldemokrata, može prisebno da gleda na dolazak “svetog rata” na njemačke božićne sajmove.³² *Frankfurter Rundschau* istim povodom dodaje da su u Berlinu ljudi izginuli i povrijeđeni jer je jedan terorista u svojoj mržnji, sljepilu i neshvatljivoj brutalnosti želio poslati poruku, svojevrsan signal. Ali taj signal on je poslao oduzimajući živote drugim ljudima koji niti su krivi, niti involvirani u sve to. On je život drugih, nevinih ljudi zloupotrijebio i žrtvovao za taj signal. To je suština terora i terorista: slijediti ono što su naumili, i to bezgraničnim omalovažavanjem i nepoštovanjem svih ljudskih vrijednosti. Može se reći da su teroristi u tome uspješni. Oni mnoge ljude dovode u stanje straha i panike, ali neke i u stanje mržnje, ludila, nasilničkih fantazija i slijepog bijesa prema svemu što je na bilo koji način različito i drugačije.³³

Karikature Poslanika Muhammeda

Njemački mediji redovno su izvještavali o ovom fenomenu, sa vrlo upečatljivim naslovima: „Nove karikature o Muhammedu naljutile musli-

31 <http://www.dw.com/hr/terorizam-u-europi-mijenja-formu/a-36848201>, konsultirano 13.01.2017.

32 Ibid

33 <http://www.fr-online.de/leitartikel/anschlag-in-berlin-der-erfolg-der-terroristen,29607566,35026862.html>, konsultirano 13.01.2017.

mane“, „Opet protesti, opet nasilje“, „Muhamedov karikaturista napadnut“, „Napad na dansku ambasadu u Teheranu“, „Medijska nagrada za Muhamedovog karikaturistu“. Njemački online, ali i printani mediji su se ustručavali objaviti karikature. Prvi koji su ipak objavili su ljevičarske dnevne novine *Süddeutsche*, *Frankfurter Rundschau*, a desničarski *Bild* ih nije objavio. U tom kontekstu su prisutna dva stajališta. Prvo stajalište ide u smjeru da se odobravaju karikature o Poslaniku Muhammedu. Na web portalu <https://www.perlentaucher.de>³⁴, u tekstu „Wie albern waren die Mohammed-Karikaturen? (Koliko su glupe bile karikature o Muhammedu?) sa odobrenjem se gleda na fenomen karikatura ohrabrujući čitatelje da se upoznaju sa istima u ime kulture i sloboda koje im garantira država.

U tekstu „Nažalost nije smiješno“, navodi se da je prije deset godina danska dnevna novina *Jyllands-Posten* objavila dvanaest karikatura o Poslaniku Muhammedu. U nastavku se iznosi zanimljiva konstatacija u smjeru da svako omalovažavanje religija šteti liberalnom društvu. Iz sumnjive akcije jednog jedinog dnevnog lista izrodio se opasan konflikt, piše *Lausitzer Rundschau* iz Cottbusa i dodaje: „Sada se radi o načelima. Zapad se sukobljava sa Istokom, sloboda štampe sa strahom od Boga, srednji vijek sa prosvjetiteljstvom. I uz to se ulje kantama dolijeva na vatru. Od Islamabada do Gaze mobilizirana je mržnja i osjećaj da se Zapad prema muslimanima ponaša nepravедno. A u Evropi takozvani borci za slobodu štampe izjavljuju da je štampanje karikatura sa likom Božijeg poslanika Muhammeda novinarska obaveza. Onaj ko tako misli, zaboravlja da u slobodu štampe spada i sloboda da se, ako postoje dobri razlozi, odustane od štampanja karikatura.“³⁵

List *Nuernberger Nachrichten* zastupa drugačije mišljenje: „U slobodu štampe spada i satira. Svejedno u formi teksta ili slike. To znači da karikature Muhammeda, i pored toga što ih muslimani smatraju sknavljenjem Boga, ne predstavljaju niti kažnjiv niti moralno neopravdan

34 https://www.perlentaucher.de/blog/16_wie_albern_waren_die_mohammed-karikaturen%3F.html, konsultirano 13.01.2017.

35 <http://www.dw.com/bs/njemačka-štampa-o-danskim-karikaturama/a-2504859>, konsultirano 13.01.2017.

čin. Nikome ne smeta što muslimani reaguju. Ali oni su otišli predaleko, kada traže da se u budućnosti ovakve karikature zabrane.”³⁶

Stuttgarter Nachrichten donosi konfuzan zaključak u kojem uznemirujućim tonom ističe da dok se na Zapadu već desetinama godina niko više ne uzbuđuje zbog podsmješljivih karikatura Isusa Krista, prikazanih između ostalog i u podsmješljivoj seriji Monty-Python, tamo na Orijentu nervi popuštaju i nakon male provokacije. Zato što se tamo ljudi osjećaju principijelno poniženi. Moglo bi se desiti da i u budućnosti njihov bijes pronađe ventil, kojim će oni biti u stanju da izraze svoje ogromno nepovjerenje prema Zapadu.³⁷

Islamska država (ISIS ili IS)

O islamskoj državi se dosta pisalo u Njemačkim medijima, od dana njenog formiranja pa do dan-danas. Interesantno je prenijeti njeno definiranje i pojašnjenje za njemačku javnost: “Islamska država” (IS) je sunijska ekstremistička skupina koja je nastala iz ostataka Al-Qaide u Iraku (AQI). Ta teroristička skupina želi silom stvoriti jednu sunijsku Božiju državu koja bi obuhvaćala Siriju i Irak, ali i Libanon, Izrael i Jordan. To bi značilo svladavanje, odnosno brisanje dijelom od kolonijalnih sila proizvoljno povučenih nacionalnih granica u toj regiji. IS kontrolira veće dijelove Sirije i Iraka. Izvorno je “Islamska država” nastala kao skupina otpora protiv američke intervencije u Iraku 2003. godine. Tada je s vlasti svrgnut Sadam Husein, zabranjena njegova nacionalistička stranka Baath i raspuštena vojska. Ekstremisti, međutim, nisu napadali samo američke vojnike, već su vršili i samoubilačke napade na šiije i kršćane.³⁸

Dalje, pitanje “Islamske države” (ISIS ili kasnije IS) je veoma zastupljeno na web portalima pod raznim naslovima i od različitih autora. Neki od najfrekventnijih naslova možemo svrstati u negativnijem kontekstu: *Islamska država je spremna na napad, Islamskom državom upravljaju užasni džihadisti, Islamska država, teroristička organizacija se širi*, pa do

³⁶ Ibid

³⁷ Ibid

³⁸ <http://www.dw.com/bs/što-je-to-islamska-država/a-17844327>, konsultirano 13.01.2017.

onih u pozitivnijem tonu iako ih ima veoma malo: *Islamska država ne predstavlja islam* i sl.

Njemački vodeći web magazin *Der Spiegel*, za svoje čitatelje je omogućio veoma iscrpne tekstove o ISIS-u, od terminoloških pojašnjenja do složenijih političkih tekstova što smatramo vrlo korisnim za onaj dio čitateljstva koji želi da se kompaktnije upozna sa ovim fenomenom. Ono što se može izvući kao zaključak jeste da mnogi „Islamsku državu“ uspoređuju s Al-Kaidom, navodeći da je „Islamska država“ po mnogo čemu opasnija jer ne preže ni od masovne borbe protiv muslimana drugačijih vjerskih usmjerenja od sunijskog. I metode su mnogo šire. „Osim pojedinačnih ciljanih terorističkih napada, navodi se dalje u pojašnjenju, „Islamska država“ je uvela i sistemsko teroriziranje stanovništva na teritoriju kojeg je osvojila uključujući i porobljavanje i masovna silovanja. Upozoravaju njemački mediji da ISIL ima dobro organizirani propagandni sistem koji privlači mnoge fanatike iz cijelog svijeta i da se ne treba brinuti kada je riječ o novim. Također ukazuju na činjenicu da su na teritoriji koju kontroliraju proglasili „Božiju državu“ i progone sve pripadnike drugih religijskih manjina jednako kao i svakoga ko drugačije misli od njih. Brojni su izvještaji koji govore o prisilnim regrutacijama i ubijanju ljudi. Na koncu, uznemirujućim tonom naglašavaju da iz Njemačke mladi ljudi odlaze u Siriju kako bi se priključili postrojbama Islamske države.³⁹

Nakon terorističkog napada pred novogodišnje praznike u Berlinu, Alternativa za Njemačku i desničarske skupine traže odgovorne, kažu da je pogrešna izbjeglička politika Angele Merkel kriva što Njemačka više nije sigurna. Kancelarka Merkel i mnogi drugi su rekli da se društvo ne smije povlačiti pred teroristima, te da se treba boriti za svoju slobodu. Bilo je i onih koji su glasno ponavljali: „Otvoreno društvo poput našeg, nažalost, uvijek otvara nebranjena mjesta za teror“. Ovakav pristup antiislamskog diskursa možemo nazvati diskursom tipa „islam kao problem.“ Njegovi podržavatelji kažu da je islam prepreka demokratiji, nepogodan ili nesposoban da postane moderan, da tlači ženu i ohrabruje nasilje i terorizam (npr. džihad i mučeništvo). Međutim ima i onih

39 <http://hms.ba/dw-teroristicka-grupa-islamska-drzava-aktivna-u-njemackoj/>, konsultirano 13.01.2017.

novinara koji poslu novinarstva pristupaju profesionalno, pa tim više problematiziraju bilo kakvo dovođenje ISIS-a sa islamom. Poznati novinar Enno Lenze se sa pravom pita: "Norveški kršćanski fundamentalista Anders Behring Breivik ubio je šezdeset i osam ljudi u 2011. u Norveškoj. Opet, nije bilo sumnje na sve kršćane.⁴⁰ Postoji oko 1,6 milijardi muslimana u svijetu. Islamska država čini samo 0,0031% muslimana. Pa zašto su drugih 99,997% muslimana pod sumnjom za terorizam?"⁴¹

Izbjeglička kriza

Izbjegllice su tema broj jedan u Njemačkoj u zadnje dvije godine. Dolazak miliona izbjeglica u Njemačku za Nijemce ne znači samo susret s mnoštvom stranaca koji ne znaju njihov jezik i ne poznaju njihovu kulturu, nego i susret sa islamom. To se mnogima ne dopada. Nepovjerenje, prije svega prema muslimanskim izbjeglicama prisutno je u svim društvenim slojevima, uz određene razlike u intenzitetu. Odakle ono zapravo potječe? "Riječ je o strahu koji nema uporište u realnosti", kojeg potiče politička retorika i on je prije svega proizvod neznanja i fantazije".⁴² Još otkako je objavljena knjiga Thila Sarrazina "Deutschland schafft sich ab (august 2010. godine), gdje se predviđa da će njemački narod postepeno nestajati, a njemačka kultura propasti zbog visoke stope nataliteta muslimanskih imigranata, koji su, navodno zbog svoga DNA, manje inteligentni.

Izjave poput ovih dominiraju u njemačkoj javnoj i političkoj debati o integraciji. Diskusija se uglavnom fokusira na ideologiju islama i navodno odbijanje i nesposobnost muslimanskih imigranata da se integriraju u njemačko društvo. Od početka, diskusija je sadržavala antiislamske izjave, a nakon svega je čak osnovana i nova antiislamska stranka – "Die Freiheit". U medijima se sve više neselektivno i sugestivno portretiraju muslimani i izražavaju isti takvi stavovi o njima.⁴³

40 <https://ennolenze.de/der-is-repraesentiert-nicht-den-islam/2162/>, konsultirano 13.01.2017.

41 Ibid

42 <http://www.dw.com/bs/izbjeglička-kriza-kušnja-za-njemačku/a-19014294>, konsultirano dana: 12.01.2017.

43 Elke T. Schneider, *Reprodukcija islamofobije u diskursu njemačkih i holandskih novinskih članaka*, "Islamofobija: Pojam, pojava, odgovor", priredili: Ahmet Alibašić i Muhamed Jusić, El-Kalem i CNS, Sarajevo, str. 429-430.

Pored svega kazanog još jedna situacija je zaustavila senzibilnost njemačkih medija spram izbjeglica koji su hrlili prema njemačkom blagostanju. U pitanju je nemili događaj u novogodišnjoj noći (2015. godine, op. aut.) gdje je horda, uglavnom stranaca porijeklom iz zemalja sjeverne Afrike, u Kölnu seksualno zlostavljala i pljačkala žene. Zabilježena su i silovanja. Policija je zakazala do zabrinjavajućih granica, jer nije bila u stanju zaštititi čast ovih žena. Policija isto tako nije mogla zaštititi Kelnsku katedralu koja je satima bila gađana raketama. Otada je vjera Nijemaca uništena: kako u sebe tako i u izbjeglice.⁴⁴

I otada dramatično raste kritika na račun kancelarke Angele Merkel. Ona je otvorila granice izbjeglicama koji su se našli zatočeni u Mađarskoj. To je bilo opravdano iz humanitarnih razloga i naišlo je na podršku većine Nijemaca. No za sve ostalo kancelarka nije imala koncept. Riječ izbjeglica nije presahnula a Angela Merkel nije činila ništa osim što je uporno ponavljala poznatu mantru: treba osigurati vanjske granice Evropske unije, izbjeglice treba raspodijeliti po zemljama EU-a, treba obraniti Schengen i otvorene granice, treba se boriti protiv uzroka koji ljude tjeraju na bijeg, treba surađivati s Turskom. Ukratko, treba tražiti evropsko rješenje, racionalno i moralno. No problem u čitavoj stvari je taj što to evropsko rješenje još nije ni na vidiku. I podrška takvom rješenju kopni, kako u Njemačkoj tako i u njezinoj vlastitoj stranci. Angela Merkel je na političkoj pozornici ostala usamljena, ostavljena od dosadašnjih partnera.⁴⁵

U medijima se također podvlači linija ozbiljnog upozorenja za javnost gdje se napominje da je to visoka cijena kojom se plaća Merkelina humanitarna gesta. I ta cijena bi mogla još porasti ukoliko se ispostavi da je ideja o brzom integraciji iluzija. Kada se Njemačka suoči s formiranjem paralelnih društava. I kada sudar kultura, u ovom slučaju s kulturom islama, bude žešći nego što to želimo. Upravo to naslućuju, upravo od toga strahuju mnogi Nijemci. I to podiže napetosti i to političke rasprave čini žestokim i agresivnim.⁴⁶

44 <http://www.dw.com/bs/izbjeglička-kriza-kušnja-za-njemačku/a-19014294>, konsultirano dana: 12.01.2017.

45 Ibid

46 Ibid

Ka rješenju problema uz “Priručnik o islamu za medije”?

U našem tretiranju njemačke medijske zbilje, primjetan je proces objektivnijeg medijskog odnosa spram islama i muslimana, mogli bismo kazati sa ciljem sputavanja islamofobičnog medijskog izvještavanja, što ćemo pokušati elaborirati. Za početak spomenimo da se kancelarka Angela Merkel postavila zaštitnički pred muslimane u Njemačkoj nakon Pariških napada 2015. godine: “Ja sam kancelarka svih Nijemaca, koji uključuje sve one koji ovdje stalno žive, bez obzira na porijeklo”. Tokom posjeta turskog premijera Ahmeta Davutoglua kancelarka Merkel je rekla: “Islam pripada Njemačkoj”.⁴⁷

U smjeru rješavanja problema islamofobičnog medijskog tretiranja islama i muslimana možemo kazati da je njemačka medijska Organizacija “Mediendienst Integration” u 2016. godini objavila priručnik o islamu za medije. Ukupno 22 istražitelja i eksperta za islamska pitanja učestvovala su u pripremanju priručnika sa 160 stranica, koji je štampan u 350 primjeraka, pored digitalne verzije dostupne na internetu.⁴⁸ Priručnik u sedam poglavlja pruža informacije i baze naučno dokumentovanih podataka o svemu što ima veze s islamom, kao što su: pet stupova islama, pravne škole, islamski blagdani i događaji, pravila o ishrani muslimana, sahranjivanju, povijest islama, džamija i islamskih institucija u Njemačkoj i Evropi. Također, sadrži i detaljne informacije o organizacijama koje predstavljaju muslimane Njemačke, islamskim dobrotvornim organizacijama i omladinskim udruženjima, slici islama kroz medijske izvještaje, pokretu PEGIDA i neprijateljstvu prema islamu u Njemačkoj, islamu i “terorizmu” te prevenciji ekstremizma. Cilj je mijenjanje negativne slike o muslimanima.

U kontekstu kazanog Mustafa Yoldas predstavnik Schufe u Hamburgu, vijeća muslimanskih zajednica, ističe kako bi i sami muslimani morali činiti puno više kako bi poboljšali opći stav o islamu u Njemačkoj: “Naš je problem da kao muslimani živimo u klimi sistematskog nepovjerenja koje još pojačavaju mediji i polemičke i populističke izjave po-

47 <http://www.sicherheitspolitik-blog.de/2015/07/15/wir-und-die-anderen-die-beeinflussung-der-oeffentlichen-meinung-ueber-muslime-und-den-islam-durch-die-westlichen-medien/>, konsultirano dana: 11.01.2017.

48 https://mediendienst-integration.de/fileadmin/Handbuch_Islam.pdf, konsultirano dana: 14.01.2017.

litičara. No, na svojem imidžu moramo i sami raditi, odnosno slijediti načelo našega proroka Muhameda koje glasi: 'Musliman je onaj iz čijih usta i od čije ruke ne dolazi nikakvo zlo. A to moramo pokazati živim primjerima u svakodnevnom životu. Mislim da u ovoj zemlji imamo još jako puno toga nadoknaditi, ali čeka nas i puno dobroga.'⁴⁹

Zaključak

Utjecaj medija je uvijek bio veliki, od onih privilegiranih vremena za pojedince do danas kada su sve informacije dostupne svima. Mediji su posvuda oko nas. Oni formiraju mišljenje pojedinaca, grupe, zajednice, društva u cjelini, utječu na prosuđivanje, vrednovanje i kontinuirano stvaranje i održavanje potreba za informacijama iz različitih područja. Na početku našeg razmatranja teme možemo kazati da su pogrešna shvatanja, stereotipi i klišeji u zapadnim medijima, kulturi i politici značajno utjecali u formiranju slike islama i muslimana na svijetu. U vodećim njemačkim medijima u periodu od 2001. do 2016. godine zapažaju se među frekventnijim sljedeće teme i pojmovi povezani sa islamom i muslimanima: *islamski terorizam*, *islamski fundamentalizam*, *Islamska država (ISIL)*, *Arapsko proljeće*, *karikature Poslanika Muhammeda*, *izbjeglička kriza* i sl. Sve ove, ali i mnoge druge teme u njemačkim mejn-strim medijima čine okosnicu generalne slike islama.

Nigdje nismo u njemačkim medijima naišli na inicijativu rješavanja statusa islama u evropskim zemljama, naročito u Njemačkoj na način da islam bude priznat i izjednačen sa drugim religijama u pravima i dužnostima. Ono što je do danas urađeno jeste da je njemačka medijska organizacija "Mediendienst Integration" u 2016. godini objavila priručnik o islamu za medije od kojeg se dosta očekuje. Međutim vrijeme će pokazati koliko su mediji, ali i publika spremni da otvore jedno novo poglavlje u svojoj interakciji zarad profesionalizma u društvenoj zbilji.

49 <http://www.dw.com/hr/tko-je-kriv-za-loš-imidž-islama-u-njemačkim-medijima/a-2280483>, konsultirano dana: 14.01.2017.

Literatura

- Akbar S. Ahmed, *Na kraju stoljeća*, „Medijski Mongoli na kapijama Bagdada“, Zagreb, 1999.
- Bunzl, „Between Anti-Semitism and islamophobia: Some thoughts on the New Europe“, *American Ethnologist* (32:4), 2005.
- Grbeša, M., „Krizna javnog komuniciranja i ideja građanskog novinarstva“, *Političko obrazovanje*, br.3 (1), Zagreb, 2005.
- Herman S. Edvard, i Robert V. McChesney, *Globalni mediji*, Beograd: Clio, 2004.
- Elke T. Schneider, *Reprodukcija islamofobije u diskursu njemačkih i holandskih novinskih članaka*, „Islamofobija: Pojam, pojava, odgovor“, priredili: Ahmet Alibašić i Muhamed Jusić, El-Kalem i CNS, Sarajevo, 2014.
- Marko Davor, *Zar na Zapadu postoji neki drugi Bog – stereotipi i predrasude u medijima prema islamu*, Media plan institut, Sarajevo, 2009.
- Malović Stjepan, *Mediji i društvo*, Zagreb: ICEJ, 2007.
- Peruško Zrinjka, *Uvod u medije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2011.
- Singer, J., Hermida, A., Domingo, D., Heinonen (...), *Participatory Journalism: Guarding Open Gates At Online Newspapers*, Wiley-Blackwell, USA, 2011.
- Zimmerman), A Review of: „Hillel Schenker and Ziad Abu-Zayyad. Islamophobia and Anti-Semitism“, *Terrorism and Political Violence*, 20 (3), 2008.

Internet:

- <http://www.sicherheitspolitik-blog.de/2015/07/15/wir-und-die-anderen-die-beeinflussung-der-oeffentlichen-meinung-ueber-muslime-und-den-islam-durch-die-westlichen-medien/>, konsultirano dana: 11.01.2017.
- <http://www.dw.com/hr/bad-news-is-good-news-islam-u-njemačkim-medijima/a-15433491>, konsultirano dana: 11.01.2017.
- <https://www.welt.de/politik/deutschland/article136137605/Ablehnung-des-Islam-in-Deutschland-waechst.html>, konsultirano: (11.01.2017.)
- http://www.missio.ba/news.asp?nws_id=3664, konsultirano dana: 11.01.2017.
- <http://www.dw.com/de/jeder-zweite-empfindet-den-islam-als-bedrohlich/a-16779813>, konsultirano: (11.01.2017.)
- <http://www.dw.com/hr/islam-i-nijemci-proces-prilagodbe/a-18789385>, konsultirano dana: 11.01.2017.

- <http://www.dw.com/hr/na-ratnoj-nozi-s-demokratskom-drzavom/a-3013654>, konsultirano: 11.01.2017.
- <http://www.dw.com/hr/tko-je-kriv-za-loš-imidž-islama-u-njemačkim-medijima/a-2280483>, konsultirano dana: 11.01.2017.
- <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-17649321.html>, konsultirano dana: 11.01.2017.
- <http://www.spiegel.de/netzwelt/web/angst-unter-amerikas-muslimen-droht-nun-die-hexenjagd-a-156720.html>, konsultirano 13.01.2017.
- <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/warnung-vor-hysterie-neue-welle-von-islam-feindlichkeit-befuerchtet-a-156965.html>, konsultirano 13.01.2017.
- <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/nach-den-terroranschlaegen-schily-will-extremistische-moslemgruppen-verbieten-a-157551.html>, konsultirano 13.01.2017.
- <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/treffen-im-kanzleramt-schroeder-setzt-signal-fuer-religioese-toleranz-a-158371.html>, konsultirano 13.01.2017.
- <http://www.manager-magazin.de/unternehmen/it/a-157838.html>, konsultirano 13.01.2017.
- <http://www.dw.com/hr/europi-je-objavljen-rat/a-18850392>
- <http://www.dw.com/hr/terorizam-u-europi-mijenja-formu/a-36848201>, konsultirano 13.01.2017.
- <http://www.fr-online.de/leitartikel/anschlag-in-berlin-der-erfolg-der-terroristen,29607566,35026862.html>, konsultirano 13.01.2017.
- https://www.perlentaucher.de/blog/16_wie_albern_waren_die_mohammed-karikaturen%3F.html, konsultirano 13.01.2017.
- https://www.perlentaucher.de/blog/16_wie_albern_waren_die_mohammed-karikaturen%3F.html, konsultirano 13.01.2017.
- <http://www.dw.com/bs/što-je-to-islamska-država/a-17844327>, konsultirano 13.01.2017.
- <http://hms.ba/dw-teroristicka-grupa-islamska-drzava-aktivna-u-njemackoj/>, konsultirano 13.01.2017.
- <http://www.dw.com/bs/što-je-to-islamska-država/a-17844327>, konsultirano 13.01.2017.
- <http://www.dw.com/hr/kako-zarađuje-islamska-država/a-18284299>, konsultirano 13.01.2017.

- <https://ennolzenze.de/der-is-reprsaesentiert-nicht-den-islam/2162/>, konsultirano 13.01.2017.
- <http://www.dw.com/bs/izbjeglička-kriza-kušnja-za-njemačku/a-19014294>, konsultirano dana: 12.01.2017.
- <http://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/afd-und-islam-der-islam-gehört-nicht-zu-deutschland-/13628828.html>, konsultirano dana: 12.01.2017.
- <http://www.dw.com/bs/napad-u-berlinu-veliki-test-za-njemačku/a-36859716>, konsultirano 14.01.2017.
- <http://www.dw.com/hr/tko-je-kriv-za-loš-imidž-islama-u-njemačkim-medijima/a-2280483>, konsultirano dana: 14.01.2017.
- https://mediendienst-integration.de/fileadmin/Handbuch_Islam.pdf, konsultirano dana: 14.01.2017.
- <http://www.dw.com/hr/tko-je-kriv-za-loš-imidž-islama-u-njemačkim-medijima/a-2280483>, konsultirano dana: 14.01.2017

آدس سلطانوفيتش

صورة الإسلام في وسائل الإعلام الألمانية في الفترة ما بين ٢٠٠١ - ٢٠١٦م

إن الإسلام في الفترة الأخيرة موضوع مناقشات عديدة في وسائل الإعلام الألمانية ويكون ذلك في أغلب الأحيان في سياق محدد وهو، على سبيل المثال، حين يتناولون قضية الإرهاب أو أزمة المهاجرين. إن التصورات الخاطئة الموروثة التي تتصف بها وسائل الإعلام في الغرب والثقافة والسياسة فيه قد أثرت تأثيراً بالغاً على تشكيل صورة الإسلام والمسلمين في العالم. أما بؤرة اهتمامنا في هذه المقالة فهي صورة الإسلام في وسائل الإعلام الألمانية في الفترة ما بين ٢٠٠١ - ٢٠١٦م.

Mr. Adis Sultanovic

Media Image of Islam in Germany 2001 - 2016

Summary

In recent years, Islam is the subject of numerous discussions in the German media, mostly in a specific context, for example, when it is about Islam and terrorism, or a refugee crisis, etc. Misunderstandings, stereotypes and clichés in Western media, culture, and politics have significantly influenced the formation of the image of Islam and Muslims in the world. In this paper, the focus of our interest is the media image of Islam in Germany from 2001 to 2016.

Key words: media, islamophobia, terrorism, refugee crisis

Zikr, halvet i devran u halvetijskoj sufijskoj praksi

Azra Medara

magistar islamskih nauka
e-mail: imanmedara@yahoo.com

Sažetak

Nastao u horosanskoj tesavvufskoj školi, sunnijski orijentisan sa jakim melamijskom tradicijom, halvetijski derviški red u svojoj sufijskoj praksi poseban naglasak stavlja na elemente: *zikr*, *halvet* i *devran*. Iako su ovi elementi prisutni i u praksi drugih derviških redova, u halvetijskom su posebno naglašeni, te smatramo neophodnim objasniti ih u duhu halvetijske tradicije.

Ključne riječi: *zikr*, *halvet*, *devran*, *čile*, *muin*, *kolan*, *halvethana*

Uvod

Izbaci iz srca (svaku pomisao) osim misli na Boga,

Ako si derviš, o dervišu!

Mjesto toga (srce) napuni sjećanjem Boga,

Ako si derviš, o dervišu!

Među najraširenije derviške redove u osmanskom dobu, na prostori-
ma Anadolije i Rumelije, ubraja se halvetijski red. Red i njegovo učenje
utemeljili su dvojica osnivača, šejh *Abu 'Abdullāh Sirağuddīn 'Omar b.*

¹ Mušić, Omer: Hadži Muhamed Sejfudin, šejh Sejfija - pjesnik iz Sarajeva, *Anali GHB, knjiga XVII-XVIII*, Sarajevo, 1996., str. 16.

Šayh *al-Gilani al-Halwati* (u. 1397.) i šejh *Sayyid Ğamaluddin Yahya b. Sayyid Baha'uddin aš-Širwanī* (u. 1464.), a glavna obilježja sufijske prakse su: *zikr*, *halvet*² i *devran*. Osim utemeljitelja, širenju reda i njegovog učena znatno je doprinio i Hadži Bajram Veli (u. 1429.), koji pokazuje jaku melamijsku tradiciju.

Svakodnevnim zikrom, halvetom i devranom, u određenim danima, utemeljenim na izvorima islama, sljedbenici halvetijskog reda nastoje doći u blizinu Uzvišenoga, a svoj nefis pokoriti i očistiti od svih loših svojstava.³

Zikr

Halvetijski zikr, u osnovi, podrazumijeva učenje istigfara, salavata i sedam Božijih imena, čiji broj šejh određuje i stalno povećava sukladno duhovnom napretku derviša. Naime, derviš, da bi postigao nivo halife, mora proći sedam krugova, odnosno sedam etapa zikra nastalih od sedam Božijih imena. Nakon ovih etapa, počinje period otkrovenja (*kešf*),⁴ kako bi između Boga i roba nestali zastori kojih ima sedamdeset hiljada, od svjetlosti i tame.

Broj sedam je bitan u halvetijskom zikru. Sedam zikrova je sedam *maqāma*,⁵ stupnjeva koje postiže murīd izvršavajući obaveze kojima je zadužen, a svaki *maqām* je od deset hiljada zastora, pa odatle sedamdeset hiljada zastora, na čijem kraju se postiže *hiġāb al-mukāšif*, osvjedočenje zastora, i time derviš ostvaruje glavni cilj – *wišal/vuslet*, sastanak, prispjeće, sjedinjenje s Bogom.⁶

2 *Halwat* (arapski j.) – samoća, usamljenost, povučenoš, usamljeno mirno mjesto. *Halvet* - osama, osamljenost, povlačenje u osamu radi molitve. Pri tome derviš malo jede, malo spava i mnogo se moli. *Halvet* - osamljivanje, odvojenost, susreti skrivenosti stvorenja sa Hakkom. Muftić, Teufik: *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 1997., str. 405.; Nametak, Fehim: *Pojmovnik, divanske i tesavvufske književnosti*, Bemust, Sarajevo, 2007., str. 111.; Hadžibajrić, Fejzulah: *Mali rječnik sufijsko-tarikatskih izraza, Tesavvuf/islamska mistika, Zbornik radova Prvog simpozija 1408/1988*, Zagrebačka džamija, Zagreb, 1989., str. 190.

3 Tesavvufsku simboliku halvetije pronalaze u slovima sadržanim u imenu reda: *h* - sve drugo osim Allaha izbaciti iz srca, *l* – u zikru osjećati slast, *w* – sigurnost i zaštita spoljašnjeg i unutarnjeg bića, *t* – opreznost, *y* - osvjedočenje. Sari, Abdullah Efendi: *Semerat-ül-fuad*, Neşriyat Yurdu M. Hüseyin Tutya, 1967., str. 143.

4 *Kešf* - momenti kada Uzvišeni nekom otkrije svoje skrivene odredbe i prave istine i slike, otkrovenje tajni iza zastora. Hadžibajrić: *Mali rječnik...*, str. 196.

5 Hadžibajrić: *Mali rječnik...*, str. 199.

6 Hadžibajrić: *Mali rječnik...*, str. 217.

Sedam Božijih imena povezuje se sa sedam sfera (*aflāq*), sedam svjetala, odakle emanira sedam boja. Duhovnim uzdizanjem i usavršavanjem, ljudska duša prolazi kroz sedam *maqāma*,⁷ duhovnih stupnjeva prisutnih u sufijskoj praksi svih derviških redova. Međusobno se razlikuju po boji svjetlosti koju salik viđa na određenom *maqāmu*. Svih sedam *maqāma* derviš prolazi pod nadzorom šejha.

Svi istraživači, na osnovu halvetijskih djela *Lemezāt* i *Tomar-ı turuk-ı Aliyye*, smatraju da je Ibrāhīm Zāhid Gīlānī (u. oko 1300.) prvi prakticao zikr sedam Božijih imena, čiji broj je preuzeo i šejh ‘Omar al-Halwatī (u.1397.) , osnivač halvetijskog derviškog reda, utemeljivši uz zikr, usul i adabe.⁸ Nakon njega, halvetijski pir ‘Omer Dede Rūšenī je osnovu razvio i povećao broj osnovnih *Imena* na dvanaest: *kalīma tawhīd, Allāh, Hū, Haqq, Ḥayy, Qayyūm, Qahhār, Wahhab, Fattaḥ, Waḥīd, Aḥad, Ṣamad*.

Tokom vremena, pir Nūruddīn Džerrahī je broj povećao na dvadeset i osam, dodajući još i *Imena Qadīr, Qawīyy, Ġalīl, Ġamīl, Hādī, Mālik, Wadūd, Karīm, Bāsīt, ‘Azīz, Mu‘izz, Ganiyy, Laṭīf*.⁹ Zikr *Imena* preciziran je za svaki dan u sedmici. Uz ovaj zikr Pir Nūruddīn Džerrahī je propisao i zikr *Wirdu as-Sattār*, koji se uči kod svih halvetija i *Dalā‘ili Hayrāt*, zbirku salavata koju je napisao šejh Muhammed Sulejman Džezuli (u. 1465.).

Najznačajnije djelo o halvetijskom obaveznom dnevnom zikru je djelo *Wird as-Sattār*¹⁰ od šejha Sayyīda Yaḥya Širwanīya (u. 1464.), a pisano je na arapskom jeziku. Obavezni zikr, prema navedenom djelu, podijeljen je na tri dijela. *Prvi dio* sačinjava dova, općenitog sadržaja, sa Božijim imenima. *Drugi dio* čini zikr Božijih imena, sa dovom u kojoj se spominje Poslanik, a.s., pravedne halife, h. Hasan i h. Husejn, te po tri kalīma tawhīda, istigfara, tesbīha, tahmīda i tekbīra, a potom slijedi uče-

7 Vicdani, Sadik: *Tarikatler ve silsileleri (Tomar-ı Turuk-ı Aliyye)*, Enderun Kitabevi, Istanbul, bez godine izdanja, str. 184-185.; Şapolyo, Behnan Enver: *Mezhepler ve tarikatlar tarihi*, Türkiyye Yaymevi, Istanbul, 1964., str. 173-174, Uludağ Süleyman: Halvetiye tarikati, *Islam Ansiklopedisi*, Türkiyye Diyanet Vakfı, Istanbul, 1997., str. 394.

8 Vicdani: *Tarikatler ve silsileri*, str. 36; Öztürk, Cemal Mehmet: *Cerrahilik/Şeyh Nureddin Cerrahi ve cerrahi tarikati*, Birenci Basım-Şubat, Istanbul, 2004., str. 99, bilješka 15; Şapolyo: *Mezhepler...*, str. 172.; Serin, Rahmi: *Tarikatski savjeti i upute (priručnik pripadnika Irfana: historija, vezivanje i pravila Kaderijskog, Halvetijskog, Nakšibendijskog i Rifajiskog tarikata)*, s turskog prevela: Zehra Bećiragić, Kaćuni, 2004., str. 57.; Uludağ: Halvetiye, str. 387.

9 Vidjeti: Vicdani: *Tarikatler ve silsileleri*, str. 186.; Serin: *Tarikatski savjeti...*, str. 58-60.; Şapolyo: *Mezhepler...*, str. 174.; Öztürk, M.: *Cerrahilik...*, str. 50.

10 U literaturi djelo se spominje i pod imenom *Wird Yaḥyā* i *Wird al-halwatīya*.

nje ajeta i sura: *Yasīn*, *Şaff* (1-21 i 171-182), *Zummar* (73-75), *Ġasiye* (31-32), *Fath* (27-29), *Ĥaşr* (18-24), *Aĥzāb* (5) *Ihlaş*, a potom dova. Nakon toga započinje *treći dio* virda kojeg čine ajeti iz kur'anskih poglavlja: *Fatīħa*, *Baqare* (284-286), *Tawba* (128-129), *Anbīya* (104-107), *Nūr* (35), *Şūrā* (23), *Naġm* (1-9), *Raĥmān* (1-78), *Waqī'a* (86-96), *Ĥaşr* (21-24), *Ihlaş* (tri puta), *Fatīħā*, *Ihlaş*, *Falaq*, *Nas* i dova.¹¹

R. Serin, na osnovu dva vrlo važna halvetijska izvora *Tibyān al-Wasā'ili*¹² i *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*, navodi da je, u vrijeme šejha Sayyīda Yaĥye Širwanija, drugog osnivača halvetijskog derviškog reda, zikr izgledao ovako:

„...Salik sjedeći na koljenima, okrenut licem prema kibli, nakon što sa jednim snažnim, odlučnim, iskrenim i odanim nijjetom izbaci iz svoga srca i misli sve što je ovosvjetsko (sve osim Uzvišenoga), razmišljajući o veličanstvenosti Uzvišenoga, okrećući glavu prema desnom ramenu odmah nakon „La ilahe“, okreće glavu prema lijevom ramenu i dok okreće, u smjeru srca izgovara „illallāh“, i na isti način, ponavljajući nastavlja sa zikrom 33 ili 165 puta, nakon čega se Ime sa jezika spušta u srce, čime se zikr spašava od neiskrenosti, a srce neprekidno nastavlja zikriti. Tom prilikom srce je obasjano svjetlom kalīma tawĥīda, kojem se pridodaje sedam Imena, pomenutih redosljedom, jedno po jedno. Nakon izvjesnog vremena, u srcu se vidi pojedinačno svjetlost svakog Imena, različitog doživljaja i boje. Važno je izgovarati Imena prema zadanom broju i redosljedu...“¹³

11 Širvan-i, Yahya: *Virdu Settar*, bez god. i mjesta izdanja, str. 1-80.

12 Među značajna djela o halvetijskom učenju ubraja se i djelo *Tibyān al-wasā'ili al-haqa'iq fi bayān salāsi at-Tarā'iq* autora Sayyīda Muhammeda (Mehmed) Kemaluddīna el-Haririzāde (1851-1882.). Roden je u Istanbulu. Bio je veliki alim i poznavalac tesavvufa. Primio je mnogobrojne idžazetname od najuglednijih šejhova toga doba i pripadao halvetijskom, rufajskom, kadirijskom i mnogim drugim redovima. Djelo je pisano na staroosmanskom, arapskom i perzijskom jeziku. Napisao je veliki broj djela, među kojima i komentar na poznato djelo *Wird as-Sattār* od Sayyīda Yaĥye Širwaniya, na arapskom i turskom jeziku. Vidjeti: Çiçek, Yakub: *Haririzade Mehmed Kemaleddin Efendi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat fakültesi, İstanbul, 1995; Çiçek: *Tibyānu vesā'ili'l Hakāik, İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, dio 41, str. 128-129.

13 Serin: *Tarikatski savjeti ...*, str. 57.

Halvet

Halvet u tesavvufskom jeziku podrazumijeva tajni razgovor s Uzvišenim, a u tarikatu znači da se sa dozvolom šejha derviš osamljuje u određenoj, maloj prostoriji kako bi činio ibadet i duhovno sazrijevao.

Svoju utemeljenost u izvorima islama, *halvet* pronalazi u praksi Musa'a, a.s., i njegovom boravku na planini Sinaj,¹⁴ ali i u praksi drugih poslanika, posebno Muhammeda, a.s., njegovom povlačenju i osamljivanju u pećini Hira.¹⁵ Halvetijski šejhovi smatraju da je cijeli kosmos mjesto osamljivanja - *Božija halvethana*, te se duhovno putovanje (*sayr as-sulūk*) sastoji od toga da se čovjek fizički osami, a potom i duhovno, što podrazumijeva prazniti i čistiti srce od svega, osim Uzvišenoga.

Ako bi derviš odlučio da uđe u *halvet* (*halwat murīdīn*) ili bi mu bilo naređeno (*halwat tahzīb*) dodjeljuje mu se po jedan *čile* (halvethana), *kolan* (pletene, pamučni kaiš) i *muin* (štap). *Halvethana* je vrlo mala prostorija sa malim prozorčićem i nalazi se u uglu semahane, a unutar nje, derviš se kreće na koljenima, pri čemu se oslanja na štap, svojstven samo halvetijama.

Ulazak u *halvethanu* prati određena ceremonija. Naime, nakon akšam-namaza i zikra, izgovara se salavat i tekbir, a derviš skrušeno sjeda na koljena ispred šejha. Turbedar turbeta donosi sedžad, kolan i muin iz pirovog turbeta, predaje ih mejdandži-dedi, izuzev sedžade koju odnosi u halvetanu u kojoj će boraviti derviš. Šejh uzima muin u ruke, izgovara tri tekbira i dove, a potom ga ljubi i stavlja na svoje čelo. Nakon toga daje *muin* dervišu u desnu ruku, a *kolan* mu stavlja na vrat. Pri tome svi prisutni ustaju na noge, te učeći Fātiḥu, a potom ponavljajući *kalīma tawḥīd* odvođe derviša u *halvethanu*, gdje prvo klanja dva rekata i dovom se obraća Uzvišenome, moleći Ga da mu otvori tajne duhovnih znanosti. Kad derviš završi, šejh glasno kaže *illallāh* i uz Fātiḥu se zatvaraju vrata *halvethane*.¹⁶

Glavni cilj *halveta* je *vuslet*, sjedinjenje sa Uzvišenim, udaljavanjem od ovosvjetskih obaveza i odnosa sa ljudima, pri čemu, osim ulaska u

¹⁴ Musa'a smo obavljali na četrdeset noći ..., (Baqara, 51)

¹⁵ Öztürk M.: *Cerrahilik* ..., str. 102.

¹⁶ Öztürk M.: *Cerrahilik*..., str. 102.

halvetanu na spomenuti način, sljedbenici halvetijskog derviškog reda moraju poštovati i adabe:

- biti trajno pod abdestom,
- učiti *kalīma tawhīd*,
- um rasteretiti i osloboditi od svega, osim Uzvišenog, a vrijeme provoditi posteći,
- ne govoriti ništa, osim zikra,
- tražiti zaštitu šejhovom *murāqabom* (visokoumna, srčana i duhovna stvar kojom gleda u Božije slike)¹⁷ za izdržljivost i sačuvanost od iskušenja,
- pri pojavi stanja *qabḍa* (stezanja srca), *baṣṭa* (širenja srca)¹⁸ i drugih poteškoća, kao što je bolest, siromaštvo i slično, ustrajati u zadovoljstvu sa Uzvišenim,
- ništa ne zamišljati pred očima,
- biti strpljiv na sve poteškoće i nevolje.¹⁹

Halvetijski šejhovi su prakticirali ulazak u *halvet* između Lejletu-r-regaiba i Lejletu-l-kadra. *Halvet* traje četrdeset dana, a kasniji džerrahijski šejhovi su skratili vrijeme *halveta* na 28, 18, 12, 7 dana, pa čak i tri dana kako bi svaki derviš mogao osjetiti slast *halveta*. Derviš, koji u *halvet* ulazi kako bi postao halifa (šejhov duhovni namjesnik), mora boraviti svih četrdeset dana. Taj *halvet* se naziva *arbaʿīn*.

Tokom boravka u *halvetu* derviš vrijeme provodi u stalnom zikru, ibadetu i postu,²⁰ a može spavati samo dva do četiri sata dnevno. U halvethanu se ne unosi Kur'an, tespih, sat i slično, jer bi tada vrijeme brzo prolazilo.²¹

Boraveći u *halvetu*, derviš je obavezan postiti, a hranu mu donosi, po šejhovom izboru, mejdandži-dede. Hranu ostavlja ispred vrata halvethane zato što, prema halvetijskim adabima, derviš ne može kontaktirati ni

17 *Murāqaba* - visokoumna, srčana i duhovna stvar u kojoj derviš gleda u slike koje mu Allah, dž.š., pokazuje. Vidjeti: Hadžibajrić: Mali rječnik..., str. 202.

18 *Qabḍ* - stezanje srca, stanje strahovanja u srcu, tegoba, nelagodnost izazvana bez svjesne volje, ne nastaje i ne prestaje kad hoćemo; *baṣṭ* - širenje, opuštanje kao oznaka duhovnog stanja. Hadžibajrić: Mali rječnik..., str. 195.

19 Öztürk, M.: *Cerrahilik...*, str. 102-105

20 Öztürk, M.: *Cerrahilik...*, str. 102-104.

21 Şapolyo: *Mezhepler...*, str. 172-173; Öztürk, M.: *Cerrahilik...*, str. 103-108.

sa kim osim sa šejhom. Svoj dnevni post, derviš prekida konzumiranjem zemzem vode i hurme, a potom obavlja akšam-namaz. Tek nakon toga, može konzumirati kahvu i čaj, ali u vrlo malim količinama, neophodnim za očuvanje tjelesne kondicije. Hrana ne smije biti životinjskog porijekla. Dervišu se, obično, daje ječmeni hljeb, oko 150 gr, a od jela čorba od riže, leće ili brašna, također u vrlo malim količinama. Tek, nakon sedam dana, dozvoljeno je konzumirati čorbu kuhanu u mlijeku, sutliju ili toplo mlijeko. Od voća mu se daju plodovi spomenuti u Kur'anu, kao što su masline, hurme ili smokve, po sedam komada, svaku večer. Tokom sehura dervišu je dozvoljeno uzeti medovinu, oko 300 gr. Za vrijeme boravka u *halvetu* derviš ne smije napuštati halvethanu, osim radi uzimanja abdesta. Tada mu lice mora biti prekriveno nikabom, skriveno od pogleda ljudi.

Izlazak iz halvethane, kao i ulazak, praćen je određenom ceremonijom. Prema toj ceremoniji, nakon isteka vremena predviđenog za *halvet*, šejh i ostali derviši se sakupljaju ispred halvethane, te šejh izgovarajući *Ya Hū*, a murid odgovorivši *Ay wallāhi*, izlazi iz halvethane. Ljubi ruku šejhu i grli se sa prisutnima, dok mu oni čestitaju na izdržljivosti i borbi sa nefsom. Poslije akšam-namaza je zajednička večera, a nakon jacije se uči zikr.²²

Nakon četrdeset dana povlačenja i osame, radi pobožnosti i duhovnog zrenja, derviš dobija od šejha idžazetnamu i dozvolu da može krenuti na putovanje (*sayaḥat*).

Osim, *halveta*, u halvetijskom redu posebnu pažnju privlači i obavljanje grupnog zikra tzv. *devran*. Iako ovu vrstu zikra praktikuju i drugi derviški redovi, kao što su ešrefije, ogranak kadirijskog reda, kod halvetija je mnogo veličanstveniji, pa mu često prisustvuje veliki broj posmatrača.

22 Öztürk, M.: *Cerrahilik...*, str. 103-105.; Şapolyo: *Mezhepler...*, str. 172-173.

Devran / kretanje derviša u krugu ²³

Devran, u određenim danima, karakterističan je za sve tarikate u kojima se zikr obavlja naglas, a simbolizira kruženje zvijezda oko Sunca i predstavlja kopiju kosmosa. Temelji se na kur'anskim riječima:

I vidjećeš meleke kako prijesto okružuju, veličajući i hvaleći Gospodara svoga; i svima će se po pravdi presuditi i reći će se: „Hvaljen neka je Allāh, Gospodar svjetova!“ (Az- Zummar, 75)

Riječ „okružuju“ tumači se kao „kreću se čineći zikr“. I kao što je namaz skup svih ibadeta ljudskog bića, tako *devran* okuplja sve ibadete meleka Božijeg prijestolja. Na isti način, hadžije tavafe oko Kabe, izgovarajući telbiju. I kao što čine tavaf sedam puta, tako i u tarikatu najmanje sedam puta se čini *devran* za svako Božije ime - *Allāh, Hū, Ḥayy, Qayyūm, Waḥīd, Aḥad* i *Ṣamad*.

Halvetijski *devran* i *zikr* počinje završetkom namaza, sjedeći na koljenima. Pri kraju namaza, nakon tesbīha, prije dove, izgovori se pet *kalīma tawḥīda*,²⁴ a nakon toga šejh formira zikr halku, tako da u prvi red sjedaju stariji derviši, a onda prema broju prisutnih, formiraju se i ostali redovi. Zikr započinje šejhovim riječima *lillāhi al-fatīḥa*, a nakon salavata, izgovara se *kalīma tawḥīd* najmanje pet stotina puta. Nakon svakih stotinu, šejh podiže ton glasa što simbolizira duhovno podizanje zastora, a završava se šejhovim riječima *Illallāh*. Zakirbaša²⁵ ili zakir, kojeg šejh odredi, recitiraju stihove, čiji sadržaj predstavljaju mudrosti Božijih odabranika, a zovu se *durak*. *Kalīma tawḥīd* se ponavlja sve dok derviša ne dovedu do maqāma *fana fillāhi* (nestati u Božijoj jednoći, oslobodivši se nefsa),²⁶ a kada se to postigne, zikr se zaustavi i počinje se s ilahijom, čijim završetkom, prisutni ustaju, što simbolizira dizanje i uzvišenost duha, te da se tijelo, pokorivši se duhu, zajedno s njim uzdiže.²⁷

23 *Devran* - kruženje derviša u obredu ili povezivanje u krug u sjedećem položaju stavljajući ruke na ramena onoga do koga se sjedi; ovaj svijet, sve postojeće, svemir, horizont, vrijeme, sreća, sudbina. Nametak: *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, posebna izdanja XXVII, Sarajevo, 2007., str. 78.; Hadžibajrić: Mali rječnik..., str. 183.

24 Ovi tawḥīdi se još zovu i namaski tawḥīdi.

25 Glavni učač ilahija i kasida.

26 Hadžibajrić: Mali rječnik..., str. 187.

27 Uššaki, Sami Abdurahman: Simboli i tajne devrana, dio iz *Tuhfetu-l Uššakije*, prevela sa osmanskog: Demiri, Lejla, *Kelamu'l Šif'a*, Kačuni, 2005., br. 6, str. 30.

Derviši *devran* i zikr počinju okrenuvši se prvo u desnu, a potom u lijevu stranu. Nakon toga šejh izgovara Božija imena - *Ya Allāh Hū*, pri čemu se svi uhvate za ruke, desna iznad lijeve i poljubivši ruku jedan drugome, formiraju halku. Izgovorom Božijeg imena *Hū* započinje *devran*, a smjer kretanja je na lijevu stranu, za razliku od kaderija, koji se kreću na desno. Najprije se zikri imenom *Allāh*, pri čemu zakiri počinju učiti ilahije koje su u skladu sa zikrom, te kada stignu do šah-bejta (najljepši stih kaside)²⁸ šejh uzvikne drugo Božije ime *Hū* i derviši nastavljaju sa zikrom Imena. Pri tome lijeva ruka se stavlja na rame derviša sa lijeve strane, a desna oko struka, derviša sa desne strane i gibajući, kreću se u krug. Potom slijede, jedno po jedno, redosljedom svih sedam Božijih imena. Za vrijeme *devrana*, šejh se nalazi u središtu halke, a zikr traje do stanja *džezbe*, trenutka kad Bog privuče Sebi derviša, pa on od silnog oduševljenja bude zapanjen i ushićen.²⁹

Osim navedenog *devrana* postoji još nekoliko vrsta. *Sultan veled devri* je devran koji se obavlja pored turbeta Pira, a utemeljio ga je Sultan Veled, sin Mevlane Dželaluddina Rumija. *Bedevi topu* je vrsta devrana u kojem se šejh sa dervišom okreće u krug, a ostali se gibaju oko njih. Ovu vrstu devrana je utemeljio pir Sayyid Ahmed el-Bedevi (u. 1276.).³⁰ *Dalga tawhīd* je devran pri kojem se zikr halka razdvoji na dva ili četiri reda, okrenuti jedan prema drugome, s tim da jedan red mora biti okrenut prema Kibli. Ova vrsta devrana svojstvena je džerrahijama, ogranku halvetija,³¹ a *ṭawaf tawhīdi* je naziv za devran koji se obavlja prvih sedam noći ramazana, uz *sema'a*, poseban stojeći zikr, svojstven mevlevijama, s posebnim kretnjama kojima se dočaravaju ljepote kosmosa. *Tapdik savti* je noćni devran samo za dervise i bliske *muhibbe*, simpatizere reda, a svojstven je samo gulšenijama.³²

U sufijskom prakticiranju *devrana* i *zikra* uočavamo male razlike među halvetijskim ograncima. Tako, kod šabanija, prilikom zikra Imena *Ḥayy*, derviši stalno ustaju i sjedaju na koljena. Kod dželvetija i hajatija,

28 Nametak: *Pojmovnik...*, str. 229.

29 Hadžibajrić: *Mali rječnik...*, str. 184.

30 Öztürk, M.: *Cerrahilik...*, str. 111.; Şapolyo: *Mezhepler...*, str.172.; Uludağ: *Halvetiye*, str. 394.

31 Öztürk, M.: *Cerrahilik...*, str. 111.

32 Öztürk: *Cerrahilik...*, str. 106-111; Şapolyo: *Mezhepler...*, str. 176.; Hadžibajrić: *Mali rječnik...*, str. 202.

zikr se uči na koljenima, ali ne u sjedećem, već u stojećem položaju, pri čemu derviši imaju posebne debele štitnike od vune. Ova vrsta zikra se naziva *nisf al-qiyām*.³³ Zejnije izvode *vefa devri*, pri čemu je jedan red okrenut prema Kibli, a drugi suprotno, i gledajući se licem u lice zajednički izgovaraju zikr.³⁴ Vrstu devrana i usul određuje šejh koji predvodi zikr.

Šejh A. S. Uššaki objašnjavajući simboliku i tajne *devrana*, kazao je da sakuplja u sebi sve stupnjeve duhovnog putovanja (*sayr as-sulūk*). Zato je neophodno u semahanu, radi *devrana* i zikra, ulaziti otvorenog bića, ujedinjujući um, misao, duh, srce, vanjštinu i unutrašnjost u jedno, odstranivši sve povezanosti, osim sa Uzvišenim, a sve to kako bi se postigao stupanj spoznaje *gdje god se okrenete, pa - tamo je Allāhova strana*.³⁵

Uz halvetijski zikr, česta je i upotreba muzike. Naj i saz su instrumenti koji se koriste u halvetijskim tekijama, a srčani izgovor Božijih imena prenosi zvuk naja, dok zakir izgovara tekst sukladno povodu održavanja zikra. Osim, naja i saza, koriste se i halile, kudum i mazhar. Jedino u mjesecu muharremu, iz velikog poštovanja prema h. Husejnu i šehidima Kerbele, osim naja, ne koriste se drugi instrumenti. Halvetijski zikr uz muziku i recitiranje prigodnih tekstova bio je vrlo raširen u osmanskome dobu, te se često izvodio u odajama sultana, Mustafe III (1757-1774.) i Ahmeda III (1703-1730.). Među najpoznatije halvetijske zakire, uz pratnju muzike, ubrajaju se Čalak Šejh Ahmed-efendija (u. 1123/1711.), Čalakzade Mustafa-efendija (u. 1171/1757.) i Dede Ali Širügani (u. 1126/ 1714.).³⁶

Najpoznatije vrste tekijskih stihova izvođenih uz pratnju muzike su: *durak*, *šuul*, *mersije*, *nefes*, *nat*, *tevših*, *awradi šerif*, *tawhīdī*, *munāğāt*, *mirāğije*, *kaside*, *tardije*, *ğumhur tesbīh*, *mevlūd*.³⁷ U XIX vijeku nastala su

33 Öztürk: *Cerrahilik...*, str. 105.

34 Öztürk, M.: *Cerrahilik...*, str. 105. i 109.

35 Uššaki: Simboli i tajne devrana, str. 30-31.

36 Öztürk: *Cerrahilik...*, str. 241-243.

37 *Durak* su stihovi čiji sadržaj čine mudrosti Božijih odabranika; *Šuul* (*suul*) - arapske ilahije različite tematike; *Mersije* - stihovi kojima se obilježava smrt Ehli-bejta, a posebno smrt h. Husejna, poznate pod imenom *Maqatal*; *Nefes* - stihovi o Božijem Poslaniku, a.s.; *Na'at* - ilahija spjevana u slavu Muhammeda, a.s. Prvi na'atovi su spjevani u arapskoj književnosti, a u tursku su prešli iz perzijske književnosti. Na'atovi su najčešće spjevani u formi kaside, ali ponekad i u formi gazela; *Tevših* - stihovi o rođenju Poslanika a.s.; *Awradi šerif* - kur'anski ajeti i dove koje se uobičajeno uče u određenim prilikama. Osim ajeta i dova, u *awradima* se često nalaze i Božija imena, a ponekad i imena Muhammeda, a.s. *Uče se u određeno vrijeme*, s određenom namjerom, a kod halvetija nakon sabahskog i *akšamskog* namaza;

velika djela turske sufijske muzike kao što su: *mirāġija*, *mevlud*, *durak* i *mersija*. U kasnijem periodu, preovladavaju *munāġāti* i *ilahije*, a najčešće teme su ljubav prema Bogu, Poslaniku, a.s., članovima njegove porodice i ashabima, te Božijim odabranicima (*awlīya*’).

Sve vrste tekijjskih stihova ubrajaju se u tekijjsku književnost, kojoj, često, književni kritičari osporavaju umjetničku vrijednost. Bez obzira na to, smatramo da bi detaljnija istraživanja izvođenja zikra i stihova, uz pratnju muzike, dala nova saznanja.

Zaključak

Zikr, halvet i devran, najznačajnija obilježja halvetijskog derviškog reda su se prakticirala u svim dijelovima Osmanskog carstva, te su kao takva prakticirana i na prostoru Bosne i Hercegovine. Primjenjivana su po usu-lu i adabima prvih osnivača reda, a sve s ciljem kako bi derviš pod duhovnim vodstvom šejha stigao u duhovnu blizinu Uzvišenoga, u potpunosti rasterećen i oslobođen svega, osim Njega. U Bosni i Hercegovini *halvet* je uglavnom praktikovan u trajanju od četrdeset dana, i to od polovine mjeseca ša'bana do kraja ramazana. U tu svrhu često su korištene i pećine.³⁸

Literatura

- Čehajić, Džemal: *Derviški redovi u jugoslavenskim zemljama*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, posebna izdanja XIV, 1986.
- Hadžibajrić, Fejzulah: Mali rječnik sufijsko-tarikatskih izraza, *Zbornik radova Prvog simpozija: Tesavvuf-islamska mistika*, Zagrebačka džamija, Zagreb, 1408/1988.
- Mušić, Omer: Hadži Muhamed Sejfudin, šejh Sejfija-pjesnik iz Sarajeva, *Anali GHB XVII-XVIII*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1996.

Tawhīd - dio kaside u kojima se govori o Božijem jedinstvu, a među njih se ubrajaju i stihovi ilahije ili kaside koji se izvode pri zikru okupljenih oko kabura; *Munāġāt* - vrsta stihova u kojima se zakir obraća Bogu. Najčešće se izvodi u formi kaside, ali ih ima i u formi gazela ili kit'e; *Mirāġije* - stihovi koji govore o Poslanikovom, a.s., uzdizanju na nebo; *Kaside* - stihovi ili duže pjesme koje su se pjevale s nekom namjerom - pohvala vladara i slično; *Tardije* - pjesme koje se sastoje od strofa po pet misra; *Šalāt al-uniije* - stihovi koji se izvode povodom Bajrama, Lejletu-l-kadra i slično; *Ġumhur tesbīh* - stihovi koji se recitiraju poslije teravih-namaza; *Mevlūd* - stihovi povodom rođendana Poslanika, a.s. Vidi: Özturk M.: *Cerrahilik...*, str. 243, bilješke: 2, 3, 4, 6, 7, 8, 20.; Nametak: *Pojmovnik...*, str. 92,172,174,175,177,188, 189, 239, 245.

³⁸ Hadžijahić, Muhamed: Tri etape blagajske tekije, *Zbornik radova: Dani mevluda i zikra 2010.*, Medžlis Islamske zajednice Mostar, Mostar, 2010., str. 160.

- Nametak, Fehim: *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, posebna izdanja XXVII, Sarajevo, 2007.
- Öztürk, Cemal Mehmet: *Cerrahilik Şeyh Nureddin Cerrahi ve cerrahi tarikati*, Birenci Basım-Şubat İstanbul, İstanbul, 2004.
- Rahmi, Serin: *Tarikatski savjeti i upute (priručnik pripadnika Irfana: historija, veživanje i pravila Kaderijskog, Halvetijskog, Nakšibendijskog i Rifajiskog tarikata)*, s turskog prevela: Zehra Bećiragić, Kaćuni, 2004.
- Rihtim, Mehmet: Yahya'yı Şirvani, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2013., dio 43.
- Şapolyo, Enver Behnan: *Mezhepler ve tarikatlar tarihi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul Ankara Caddesi, 1964.
- Sarı, Abdullah Efendi: *Semerat-ül-fuad*, Neşriyat Yurdu M. Hüseyin Tutya, 1967.
- Tayşi, Mehmet Serhan: Ömer el-Halveti, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2013., dio 43.
- Uludağ, Süleyman: Halvetiyye, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1997., dio 15.
- Uššaki, Abdurahman Sami: Simboli i tajne devrana, prevela sa osmanlijskog: Lejla Demiri, *Kelamu'l Şifa'*, Kaćuni, 2005., br. 6.
- Vicdani, Sadik: *Tarikatler ve silsileleri (Tomar-ı Turuk-ı Alîyye)*, Enderun Kitabevi, Beyazıt İstanbul, bez god. izdanja

آزرا مدارا

الذكر والخلوّة والدوران في ممارسات الطريقة الصوفية الخلوّية

نشأت الطريقة الصوفية الخلوّية ضمن المدرسة الصوفية الخراسانية ولها اتجاه سني ذو تقاليد ملامية قوية. ولهذه الطريقة عهد طويل في ممارسات الصوفية البوسنية مع التركيز الخاص على كل من الذكر والخلوّة والدوران. ومع أن هذه الأفعال تمارس أيضا في غير هذه الطريقة إلا أن الخلوّية لها تركيز خاص عليها، الأمر الذي يجعلنا نرى من الضروري أن نوضحها على ضوء التقاليد الخلوّية.

Azra Medara

Zikr, Halvat and Devran in Halveti Sufi Practice

Summary

Originated in the Horasian Tesavvuf school, sunny oriented with a strong Melami tradition, the Halvati dervish order, for a long time present in Bosnian sufi practice, puts a special emphasis on the following elements: zikr, halvet and devran. Even though these elements are present in the practice of other dervish orders, they are particularly emphasized in Halveti order, and we consider it necessary to explain them in the spirit of the Halveti tradition.

U žudnji za ljubavi i za katarzom Magija bosanske ilahije i ilahije hora bužimskih “Gazija”

Dr. Rašid Durić¹

profesor bosanske i južnoslavenske književnosti
duricresad@googlemail.com

Sažetak

U članku je riječ o muzičko-mekamskom, estetičko-glasovnom opisu zasebnih muzikoloških i vjerskih vrijednosti ilahije, o obilježjima ilahije kao tradicionalnog muzičko-vjerskoga žanra muslimana. Sa koncentracijom i aplikacijom svojstava ovoga žanra na ilahije u bosanskoj muslimansko-vjerskoj tradiciji. I na ocjenu estetičko-muzičkih svojstava ilahija koje izvodi hor “Gazije” iz Bužima u njihova do 2017. ukupno objavljenih na tri CD-a.

Ključne riječi: Ilahije, hor, „Gazije“, muzika, umjetnost, duhovnost.

Ilahija se u članku opisuje kao muzički put muslimana ka Bogospoznaju koji je istodobno i put ka ljudskom samooplemenjenju i samoosmišljenju. Biti na takvom putu pretpostavlja od pisca ilahija, od skladatelja nota, melodije za ilahiju, od pjesničkoga teksta i od izvođača ilahije u

¹ “Doktorirao 1985. sa temom o junačkoj epskoj pjesmi Bošnjaka. Radio od 1985. do 1992. kao pedagoški savjetnik i docent na Univerzitetu u Banjaluci. Poslije progona iz Banjaluke radio od 1994. do 2013. na univerzitetima u Beču, Greifswaldu i Bochumu u Njemačkoj. Gostovao na univerzitetima u Mostaru i u Bijaću između 1999. i 2003. Objavio sedam knjiga i oko devedeset studija i recenzija pretežito iz bosanske i južnoslavenskih književnosti. Živi u Njemačkoj i, povremeno, u Bosni i Hercegovini.

njihovom konačnom izvođenju, da melodijom i glasom - dušom izvođača ilahije, njihovim harmonijskim skladom, ispoljavaju apsolutno samopredavanje Svevišnjem, apsolutno i duboko nadahnuće Božijom Uzvišenošću, Božijim stvaranjem, Svetošću i Božijim Tajanstvom. Ovo je nadahnuće preduvjet za estetički kvalitetno produciranje, ostvarivanje ilahije. Te uvjete u članku razrađujemo opisom ilahije, sa aplikacijom opisa u izvođenju ilahija hora "Gazije". Sa osnovnom porukom članka da je osjećanje uzvišenosti u ljudskom glasu (mekamu), u melodiji koja prati izvođenje ilahije, moguće ostvariti isključivo kroz samosvijest mu-mina, vjernika, kroz njegovo vjersko uvjerenje i osjećanje svetosti, nad-naravnosti i tajanstvenosti Allaha.

1.

*Sva vrata su zatvorena osim Tvoje kapije.
Siroti neznanac nema puta osim prema Tebi.
O Darežljivi, o Svemoćni, Allahu, Koji nur prosipaš.
I Sunce i Mjesec, i sve zvijezde su kapidžije Tvoje Kapije.
Ako život završi, Allah je dao drugi.
Ako je prolaznog nestalo, evo drugi vječni.
Ljubav je voda života, toj vodi se primakni.
Svaka kap tog mora, jedan je život posebni.*

(Mevlana Dželaluddin Rumi, 1207-1273)

Ako su sve kapije zatvorene, Allahova je kapija u svako doba otvorena onome koji iskreno traži Allaha. Bez dubokog i iskrenog ganuća Stvarateljem svjetova, nema istinske molitve. Nema kvalitetnoga notno-muzičkoga upjesmljavanja ilahije. Nema harmonijske glasovne interpretacije ilahije. Što je insan pobožniji, time će njegova molitva biti toplija, Bogu bliža; izvedba ilahije usrdnija, sugestivnija, dirljivija.

*Bože, tako Ti Tvoje veličine!
Tako Ti nenadmašive sile Tvoje moći!
Tako ti čistog života odabranika!
Tako Ti svijetlog lica poslanika!
Tako Ti Tvoga miljenika, najboljeg od svih ljudi!
Koji je ovome svijetu dah zore. (...)
Gospodaru visokog položaja,
Učini nam sjećanje na Te izvorom života!
Otkloni od nas misao o drugome,
I užeži svijeću svjetlom Tvoga znanja!*

Šejh Abdurrahman Sirrija -
Tajanstveni, 1775-1847; u prijevodu s turskog dr. Šaćira Sikirića

Ovaj muzikološko-vjerski pledoaje očuvanju ilahije i ocjenu izvođenja ilahija bužimskih "Gazija" umjesno je početi podsjećanjem na prvo „Veče ilahija i kasida“ 27. marta 1990. u sarajevskoj dvorani Zetra pred oko 28.000 duša. To je rezultat činjenice da je upravo na toj večeri narod bošnjački u ilahiji prepoznao svoje duhovne korijene. Ova večer bila je inicijacijom i urnekom da širom Bosne od tada do danas niču horovi ilahija i kasida. Horovi koji njeguju ilahiju - intimno vjersko i duševno blago Bošnjaka koje najneposrednije ispoljava i vjerski i muzički identitet ovoga naroda. Sve do ove večeri u Zetri, ilahija je poput Pepeljuge bila zapretana u bosanskom muzičkom naslijeđu. Prepuštena zaboravu. Bužimska je omladina jedna od rijetkih u Bosni koja je već 1989. u sklopu Muslimanskog saveza utemeljila hor ilahija. U horu je do danas djelovalo stotinjak pretežito mladih ljudi. I to je brojno sudjelovanje mladih najvredniji dobitak ovoga hora. U tom je horu 1992. godine formiran uži

vokalni sastav imena „Gazija“. Od 1992. do danas hor „Gazija“ najodabraniji je musafir svake imalo značajnije vjerske priredbe u Unsko-sanskom kantonu. Učesnik je dva federalna takmičenja u izvođenju ilahija u Sarajevu i u Zenici. Osvajač više nagradnih takmičenja u ilahijama na regionalnom i federalnom nivou. Dobitnik dva pismena priznanja Općinskog vijeća općine Bužim.

„Gazije“ su već godinama postali markacija duhovnosti i kulturalnosti Bužimske i Bosanske krajine. Hor „Gazije“ je zahvaljujući kvalitetu izvođenja ilahija odavno prekoračio bosanske granice, gostovao u Turskoj, gostuje širom Evrope. Hor je ponos Bužimske i Bosanske krajine i usljed činjenice da su u njemu pjevala i tri bosanska ratna šehida. „Gazije“ su svoj dvodecenijski rad okrunili efektним javnim kulturnim činom: ilahijama na CD-u naziva „Džennetska hurija“ u izdanju Hayat Production Sarajevo. Prva javna promidžba CD bila je 4. juna 2009. na stadionu „Vitez“ u Bužimu pred oko 1.800 ljudi.

U takav uspjeh hora „Gazije“ sigurno je uloženo mnogo ljubavi, discipline, kreacije i vježbanja. Za te uspjehe zaslužan je svaki od danas 34 pojedinca u horu. Možda najzaslužniji prvi vokal i vođa hora Vahidin Veladžić. Uz sugestiju da u hor uključuju prvenstveno ženske osobe: ženski mekami su, u pravilu, umilniji i nježniji, primjereniji ilahiji. Djelotvorniji od muških glasova da u nama produciraju božansko ganuće i osjećanje. Pored svih članova hora sa prvim mekamom Vahidina Veladžića, za uspjehe „Gazija“ je zaslužan njihov muzički kompozitor Sead Zele Lipovača. Potom stručni vođa hora Husein Ružnić, profesor muzike. I pjesnik tekstova njihovih ilahija Emin-ef. Grošić.

2.

Zašto je ilahija uopće i ilahije hora „Gazije“ neodoljive magijske snage da nas uvijek iznova oduševе, ozare, razgaljuju? Jedan od bitnih razloga je u njenu spoju prirodnosti i svetosti. Ilahija je u isti mah ljudski neposredno i jednostavno, veličajno i rafinirano ispoljavanje ljubavi prema Allahu. Od čega se sastoji taj „materijal“ iz kojeg crpi ilahija svoj magnetizam? Magnetizam ilahije izvire iz njene terapijske snage. Terapijsko zračenje ilahije ljudi proživljavaju intimno i duboko: osobnim

slušanjem i grupnim gledanjem. Najintenzivnije svojim pjevanjem ilahija. Ilahija čovjeku posreduje duhovnu dragocjenost - put Allahu. Tim putem čovjek često nije u stanju sam hoditi, nije u stanju taj put sam izgrađivati. Na tom putu Allahu čovjek doživljava spokojstvo, mir, blaženstvo, zanose i radosti. Katkada i ekstazu, rastapanje duše, samoosjećanje sebe u Svebiću, u Svežiću. Poistovjećenje sa Univerzumom. "Opijenost" Božijim stvaranjem. Nije li u tim rijetkim i izuzetnim trenucima čovjek potpun, svoj, samoostvaren? Slobodno biće koje sebe, svoju bit potpuno ispoljava?

Ilahija, kao i ljudska religija uopće, izvire iz gladi ljudskog duha za smislom. Za samospoznavanjem i za Bogosaznanjem. Potječe iz arapskoga „ilhama“, što znači „nadahnuće“. „Nadahnuće“ koje je neiscrpivo, jer crpi snagu iz Božanskoga izvora.

Upravo iz tog vrela izvire magija ilahije. Ilahija je prvenstveno pjesma žudnje za Allahom. Pjesma koja u Allahu osmišljava naš ovdašnji materijalni život i proživljenje. Pjesma koja nas oslobađa (i)racionalnoga straha od Boga i straha od biomaterijalne prolaznosti. Vjerom u besmrtnost duše u Allahu. Vjerom u "onozemaljski" ili u ovozemaljski vječni život.

Izvođači ilahija svoje biomaterijalno jastvo snažnim duhovnim pregnućem (od poniznosti preko spokojsva do ekstaze) transcendiraju u duhovno evlijstvo. U ushićenju kojim se hrli u najveličanstveniji doživljaj duhovnoga zbližavanja sa Stvarateljem. Takvo duhovno-duševno zbližavanje dostiže se trajnim rafiniranim njegovanjem ljubavi spram Stvaratelja. Ilahija nam, dakle, posreduje najveličanstveniju silnicu Stvaratelja života: ljubav. Ljubav je proces zbližavanja čovjeka i Stvaratelja. Ljubav nastaje iz iskonske potrebe čovjeka za njegovim Stvarateljem. U ljudskom traganju za Svevišnjim kroz ljubav, između islamske teologije i derviške vjerske prakse, prisutna je već stoljećima jedna međusključivost ili antinomija. Riječ je o nespojivosti tesavvufskog "srastanja" i "uviiranja" insana u Allahu, koje je u islamskoj teologiji i u Kur'anu osporeno.

Doživjeti osjećanje svetosti na putu ka Stvaratelju, traži od izvođača ilahija trajno duhovno rafiniranje i usavršavanje svojih glasovno-muzičkih sposobnosti. Sastavljači melodija za ilahiju i pjevači ilahija, svoj iman

i ašk (duhovnu ljubav) prema Ljubljennom, njeguju gašenjem svoga ega. Do konačnog svojega ugasnuća i duhovnog ponovnog "rođenja" - katarze u Stvaratelju. Riječ je o sufijskom putu ljubavi, milosrdnosti i duševnosti jednoga Rumija, Gazalija ili Mevlane. O produciranju spokojstva, blaženstva i radosti kao trajnoga zadovoljstva. O njihovom učenju koje je džihad razumijevalo kao sveti rat protiv svoga narcisoizma (samoljublja) i ega. Džihad kao borbu protiv svih ljudskih poroka, iskušenja i negativnih strasti u svome egu. Džihad - put samokultiviranja, samoodričanja, altruizma na kojemu se nalaze sufije i dobri interpretatori ilahija.

3.

Ilahija arapski: pobožna pjesma, turski „ilahî“ - božanski, božiji - nastala je u krilu njegovanja kur'anskih mekama. Za razliku od kaside koja se redovito rimuje na jednu rimu i ima najmanje 15 distiha i koja uzvisuje Muhammeda, a.s., i njegove ashabe, ilahija se rađala iz posvećenosti muslimana umijeću recitiranja Kur'ana. Ilahija je njegovana u glasovnom uljepšavanju Božijega harfa - slova, ajeta i sura. U tom saću meda izvrca na je estetika islama uopće. I osebnost i osobnost islamske umjetnosti koja je od Hidžre do danas obilježila materijalnu i duhovnu kulturu muslimana od Magreba do Mašrika. Islamske umjetnosti koja je suodredila cjelokupan život muslimana od beške do bašluka. Islamska estetika u svakom svom produktu - od arhitekture i kulture stanovanja, do kulture ishrane i ilahije - izgradila je uzuse. Norme profilirane i standardizirane u kur'anskom svjetonazoru i u kur'anskoj inspiraciji. Dosljedna primjena standardiziranih uzusa i normi od Magriba do Mašrika učinila je osobenom i homogenom islamsku umjetnost od Hidžre do danas. Sa ilahijom – jednom od njenih muzičkih i pjesničkih izdanaka.

I pošto je sam Kur'an poslužio kao model za ostale estetske izraze, on je, na isti način, priskrbio pronalaženje suštine za estetsku manifestaciju u muzičkom (vokalnom) umijeću. (Opširnije u: Isma'il R. al Faruqi, Lois Lamy' al Faruqi: The Cultural Atlas of Islam, New York 1986, 441).

Iz umijeća recitiranja kur'anskih ajeta i harfova, iz svijesti mumina o nadnaravnosti i Božijem porijeklu kur'anskih riječi, procvjetala je i ilahija. Iz retorične, govorničke i recitatorske umjetnosti Kur'ana, iz kiraeta je

izrođena i ilahija kao pjevačka, vokalna i instrumentalna sakralna muzika muslimana. Ilahija kao jedan sinkretički žanr u kojem se umjetnost ljudskoga glasa – mekam neodoljiva čara - harmonizira sa melodijom muzičkoga instrumenta, a obje se obistinjuju u uzvišenoj pjesničkoj svetoj riječi upućenoj Allahu. U tom trostrukom sazvučju, sa mekamom kao vodećom melodijskom linijom, rijetko koji slušalac može ostati ravnodušan.

Za sastavljača melodije i za izvođača ilahije pritom je najpreči i najdelikatniji zadatak: ostvariti harmoniju mekama i instrumentalne melodije. Idealna harmonija pretpostavlja slijeđenje autohtone melodije mekama, njegove uzusne muzičke linije ili strukture arapskoga korijena. U tu relativno čvrstu, općeprihvaćenu i stotinama godina njegovanu strukturu arabijskoga i arapskoga mekama i melodije, svaki izvođač i kompozitor ilahije udahnjuje vlastitu kreaciju: glasovnu i muzičkoinstrumentalnu. Toplinom, zanosom i bojom svoga mekama. U tom udahnjivanju vlastite duhovnosti i duševnosti u ilahiju, najdelikatnije je ostvariti mjeru u svom ukrašavanju nosive melodije odnosno nosivih mekama ilahije. Onih mekama koji su karakteristični za izgrađenu muzičku strukturu, za tonalitet i za muzičku harmonizaciju ilahije arabijsko-beduinskog i arapskoga muzičkoga korijena.

Za hor bužimskih „Gazija“ izdvajam slijedeće ilahije u čijoj je izvedbi slijeđena melodijska struktura autohtone arapske ilahije, kako u mekamu, tako i instrumentalno. U kojima je ostvareno umjereno ukrašavanje osnovne melodije vlastitim mekamom i instrumentalno. To su: *Džennetska hurija, Ilhamom sam sinoć ja, U hladu arša, Ya Allah...* To su karakteristični primjeri jedinstvena tonaliteta i harmonije homofona muzičkoga stila u izvođenju ilahija bužimskih "Gazija". Stila u kojem prvi glas vodi melodijsku liniju, a ostali ga unisono prate. U pravilu je dirljivije i ganutljivije ovo homofono izvođenje, usljed činjenice da je prvi mekam Vahidina Veladžića istinskih umjetničkih kvaliteta: mehak, nježan i duboko osjećajan. Među navedene muzički najkvalitetnije ilahije, spada i ilahija *Samo Allah istina*, koju također maestralno izvodi hor „Gazije“. Autor i vlasnik ove ilahije je Eldin Huseinbegovic, a izvodi je hor *Ankebut*. U nekim od ovdje nenavedenih ilahija u izvođenju "Gazija," ilahija sa po-

liftonijskim - istodobnim pjevanjem cijeloga hora, u kojem su svi glasovi ravnopravni, muzička kvaliteta ilahija je znatno niže razine. Tome je bitan razlog upravo u polifonijskom izvođenju. Sa posljedicom utapanja, nestajanja i izjednačavanja mekama Vahidina Veladžića sa ostalim glasovima hora.

Poneseni mekatom tekaira, izvođači ilahija katkad nisu u stanju podrediti osjećanja razumu, emocije suzbiti, njima upravljati. Sa posljedicom da previše ukrašavaju ili predugo otežu melodiju u ilahijama. Vokalno ili instrumentalno. U tom smislu instrumentalnoga rastezanja, karakteristična je za hor "Gazije" ilahija *Gospodar* sa pretjeranim tonskim ukrašavanjem. Sa trominutnom uvertirom gitare u ilahiji koja ukupno traje 5:26 minuta. Također je u ovoj ilahiji zamjetljivo ilahiji neprimjereno unošenje zapadnjačkog muzičkoga ritma. Unošenje zapadnjačke muzike u karakterističnu melodijsku liniju ilahije, neminovno rezultira urušavanjem muzičke autohtonosti arabijsko-arapske ilahije. Urušavanje onog općusvojenog melijskoga uzusa u ilahiji koji je stoljećima karakterističan u islamskom svijetu.

4.

Čovječanstvo još nije odgonetnulo tajnu ljudske darovitosti i još se moramo prisposoditi školjci i biseru koji u njoj nastaje tek i samo onda ako se i kad se na njenom organizmu stvori rana. (Abdulah Sidran. U časopisu Behar, XX, 101-102, Zagreb, 2011).

Božanski dar vrhunskih izvođača ilahije u posljednje dvije decenije - jednoga hafiza Aziza Alija, hafiza Šabana Burhana, Engleza Yusufa Islama ili pojedinih mekama djevojačkih iz zagrebačkih "Arabeski" - je jedinstven. U pravilu nedostižan, jer je u njihovim mekamima sabrana i skoncentrirana njihova duhovnost i duševnost. Moguće je, međutim, njihovim tragom svoj glas "uđuzeniti," karariti ga, školovati, oplemenjivati. Također je moguće da notografi, muzičari i kompozitori, slijedeći ove umjetnike, sami sastavljaju ilahije u arabijskom muzičkom tonalitetu i uzusu. Sa bogatim orijentalnim ritmovima, uz vodeće instrumente arabijskoga korijena - naj (ili klarinet), zurnu i tarabuku. Da nas njima duhom i dušom Arabije prožmu. Arabijsko-bosanskim spojem nerastav-

ljive nujnosti i radosti, sjete i zanosa, koji su tako karakteristični ne samo za bosansku ilahiju već za ezan i za sevdalinku. Mekamom koji grli vascijeli svijet, zrači univerzalnom ljubavi. Mekamom u kojem osjećamo da su jedan beduin i Bošnjak srasli, neodvojivi duhovni sijamci. Možda su takve ilahije Šabana Burhana *Zvijezde tiho sedždu čine*, Aziza Alilija *U đerdahu moga srca*, Ebu Bekrova *ilahija*. Ili ilahija *Ja upitah žuti cvijet*. Ili su to danas već klasične ilahije *Kad procvatu behari*, *Teku rajski potoci* u izvođenju Zehre Deović ili zagrebačkih "Arabeski". Ovim primjerima hoću da naglasim činjenicu da su Bosanci koji su uzrasli u duhovnosti Zapada rijetko u stanju komponirati i otpjevati ilahiju kao umjetnički akt. Za takav je podvig neophodno orijentalno-islamsko duhovno i duševno uzrastanje, obrazovanje, odgajanje i samoosvješćavanje. Možda je jedan takav, u islamu osviješćeni Zapadnjak, spomenuti muzičar Jusuf Islam.

Usljed nedostatka kur'anskoga i muzičkoga znanja i osjećanja, ili usljed tankoga imana, u kompozitora i u izvođača ilahija, ilahiji na Balkanu prijeti urušavanje sa utapanjem u neki drugi muzički žanr. Ilahija je u posljednjih par decenija postala najslobodniji žanr islamske muzičke umjetnosti. Mnogi u islamu neosviješćeni, u orijentalnoj muzici neobrazovani kompozitori i pjevači ilahija, u posljednje dvije decenije na Balkanu su relativno čvrstu mekamsko-melijska strukturu ilahije učinili toliko fluidnom, melodijski instrumentalno i pjevno razvodnjenom, te poetski tekstualno tako rastezljivom, da ilahiji prijeti opasnost pretapanja, nestajanja. Neosviješćenost kompozitora i pjevača ilahija u islamu bitan je uzrok rastakanju ilahije.

Također neosviješćenost uleme bosanske u neprocjenjivoj vjersko-terapeutskoj vrijednosti ilahije - bitan je uzrok urušavanju autohtone ilahije. Umjesto da ilahiju njeguju dnevimice, ustrajno u svakom džematu, ulema poseže za ilahijom tek uz bajramske blagdane. Ulema i etnomuzikolozi su najodgovorniji da izgrade i utvrde relativno jedinstvene notne ljestvice – standarde ili melodijsko-mekamske okvire za tradiranje i njegovanje ilahije. Da nad autohtonim izvođenjem ilahije bdiju s jednakom pozornošću i odgovornošću kako bdiju nad učenjem Kur'ana. Argument ovome zahtjevu je u popularnosti ilahije u narodu. U ilahiji koja isija-

va fina osjećanja spokojstva, blaženstva, veličajnosti... Producira zdrava osjećanja oduševljenja, zanosa i radosti. U tom je smislu ilahija uporediva molitvi. Za jednog mumina molitva na sedždi je put spokojstvu i smirenju. Njegovo uzdanje, oslonac na putu ka Allahu. Sličnu energiju, sa približno sličnim psihoterapijskim učinkom, producira ilahija. Kada bi svaki džemat njegovao ilahiju ustrajno i sistematski, narod bi bosanski bio zdraviji. Jer duhovna muzika uopće, posebno vokalna kao što su ilahija, gospel, gregorijanski koral ili pojanje, prijeki je lijek protiv stresa i frustracija. Vrhunac ljudske kreativnosti.

5.

U muzičkome pogledu od ljudskoga glasa nema savršenijega glazbala. U glasu ljudskom raspoznajemo dušu. U ilahiji je uvijek ljudski mekam primaran: nosivi muzički „instrument“. Svaki potencijalni pjevač ilahija mora imati Bogom posredovani sluh i umilan glas. U tom je smislu umjesno podsjetiti na glas Himze Polovine, na njegovo sudjelovanje u snimanju *Mevluda* izdavača Gazi Husrev-begove medrese danas davne 1969. godine. Sluh i umilni glas su, naime, uvjeti koji se s čovjekom rađaju i bez kojih ilahiju, horsku pjesma uopće, nije moguće složiti u jedinstvenu intonaciju. Bez sluha pjevača nije moguće ostvariti harmoniju različitih ljudskih glasova od basa, baritona i alta do soprana. Bez sluha nema snažnoga, duhovno osmišljenoga muzičko-estetskoga efekta ilahije. I dakako bez solfeđa, odnosno muslimanskoga kiraeta – usmenog i pjevnog umijeća učenja recitiranja Kur'ana.

Usljed svih navedenih vrijednosti u ilahiji, neodgovorno je od muzičara, kompozitora i uleme da mi danas nemamo notografiju ilahija. Nemamo muzikoloških opisa ilahije i vrlo malo istinskih poetskih tekstova ilahija. Kod nas je ilahija već decenijama prepuštena improvizaciji. Tragajući za stručnim materijalom o ilahiji po izdavačkim kućama, časopisima i internetu, našao sam samo jednu magistarsku radnju i tri članka o ilahiji. Riječ je o magistarskoj radnji – neobjavljenom rukopisu hafiza Aziza Alilija *Zaim Imamović i naše ilahije*, Islamski fakultet Sarajevo, 2014. Zatim o članku etnologa Maje Baralić *Ilahija u Bosni i Hercegovini* – objavljenom u sarajevskom časopisu *Muzika* I, 4, 1997, 109-115. I

o studiji Jasmine Talam *Ilahija i salavati derviškog nakšibendijskog reda u Vukeljićima kod Fojnice*. Studija je objavljena u časopisu *Muzika, Muzičke akademije* u Sarajevu, broj 22, Sarajevo 2003. (Vidjeti *Popis literature o ilahiji* na kraju ovog članka).

Ovdje je umjesno skrenuti pozornost na monografiju sa notografijom *Bosanski mevlud*, autora rahmetli Omera Pobrića (Visoko 1998/1418). Riječ je o vrlo vrijednom etnomuzikološkom prilogu očuvanju bosanske islamske muzičke tradicije. Umjesno usljed činjenice da je jedan Bošnjak (uz asistenciju notografa Enesa Mujanovića) navodno, *prvi na svijetu* notograf – sastavljač nota mevluda. (Pobrić: 1998/1418: 27). Izvođači mevluda su hor "El-Fatih" i Ženski hor "Bosna" Dobrinja, čiji je dirigent Esad Arnautalić. Uz note za ašere, tekbire i za salavate, Pobrić donosi i note za nekolicinu ilahija. Sve to u izvođenju mekama pjevača Mehe Fazlića, Nusrete Kobić, Hasibe Agić, Zekerijaha Đezića, Avde Lemeša... U izradi monografije sudjelovali su eminentni znalci kiraeta (hafiz-efendija Abdulah Budimlija i Kasim Mašić) muzikolozi, akademski slikari i izvrsni pjevači. Sav materijal produciran je na audiokasetama i u jednoj knjizi – monografiji, a u Muzičkom ataljeu Omeg, vlasnika rahmetlije Omera Pobrića. Raspoloživ za samostalno učenje izvođenja mevluda i ilahija.

Karakteristično je u navedenoj Pobrićevoj knjizi reagiranje estetičara Vojislava Voje Vujanovića. Reagiranje koje otkriva kako se čovjek nalazi na putu svetosti ili približava putu svetosti: kroz iman - duboku ljubav prema Bogu i čovjeku. Biti na takvom putu, jest uvjet za kvalitetno izvođenje mevluda i ilahija. Omer Pobrić, naime, pita Vujanovića da li konkretni pjevač ilahija koji će sudjelovati u izvođenju Mevluda, *taj najbolji - ima imana u sebi?* Estetičar Vujanović je bio iznenađen ovim pitanjem. Ali je reagirao u duhu ilahija, odnosno u duhu cijeloga ovoga članka:

Može to biti dobro, ali ne može biti iskreno. U mevludu nema dobrine bez iskrenosti. A iskrenost izvire iz vjerovanja.²

Ovu objektivnu ocjenu psihološki produbljujem pitanjem da li je obrazovani i glasom obdareni muzičar, nemusliman, koji je odrastao u muzičkoj kulturi Zapada u stanju ilahiju perfektno izvesti? Odgovor

2 Omer Pobrić, *Bosanski mevlud. Prvi notni zapis mevluda*. Visoko, 1998/1417: 29

je pozitivan, budući da su note za takvoga muzičara „alfa i omega“ muzičkoga izvođenja, nesumnjivo je da će i ilahiju perfektno izvesti. Rafinirani slušatelj musliman će međutim u takvom muzički i glasovno perfektnom izvođenju ilahije primijetiti da tom izvođenju ipak nešto nedostaje. Nedostaje mu, naime, kur'ansko nadahnuće i iman bez kojih nema istinske duhovne snage i duševnoga zanosa u jednom zazivanju Allaha ezanom, ili u izvođenju ilahije. Za dobrog izvođača ilahije, za njegovu dubinsku psihološku inspiraciju je, prema mojem muzičkom i vjerničkom iskustvu, potrebno ili čak neophodno da njegova samosvijest uzrasta, bude njegovana u islamskoj duhovnosti. U tom je smislu umjerna ocjena da klasična kršćanska muzika (Bacha, Betovena, Händela...) ne bila tako visokovrijedna da nije inspirirana u intenzivnom proživljavanju muka Isusa Krista. Bez duboke potresenosti Isusovim mukama ne bi bilo vrhunskih sakralnih oratorija poput Muka po Mateju ili Muka po Ivanu (Mathäuspasion, Johannespassion) jednog Johanna Sebastiana Bacha: *Mathäuspasion danas se smatra jednom od najsnažnijih očitovanja umjetničke kulture uopće*³.

Treba, dakle, plaho voljeti Boga, biti duboko svjestan da je veliki sevap pozivati ljude na ezan, učiti Kur'an, i ilahijama tragati za Bogospoznanjem. Sastavljači nota za ilahije i izvođači ilahija, muzičari i pjevači, moraju biti muslimani potpunog imana, poniznoga srca, optimizma, bogate i nježne duše koja u ašku veliča i žudi da spozna Hakikat – Allahovo biće. Da bi izgradili čednu dušu, dostojnu da se približi Allahu, da bi zadobili Allahovu milost, oni moraju svoj karakter i moralitet trajno puniti ljubavlju spram Boga i čovjeka. Biti na trajnom putu čestitosti, sabura, žrtvovanja za drugoga. Sebe duhovno rafinirati u islamskoj mističnoj klasičnoj poeziji, u gazelima i rubajjama Dželaluddin Rumija, u poeziji našeg Abdulvehaba Ilhamije i Sirrije, Safveta Bašagića, Muse Ćazima Ćatića ili savremenika Nedžada Ibrišimovića i Džemaludina Latića: u njima su neiscrpna vrela za vlastitu kreaciju i interpretaciju ilahija. U njihovim vrelima mogu hraniti svoju dušu, graditi je sposobnom da grli čitav svijet. Da pojmi i da u stvarnosti ispoljava božansku kao Univerzalnu ljubav. Poput šejha Abdurrahmana Sirrije:

3 Žmegač Viktor: *Od Bacha do Bauhauusa. Povijest njemačke kulture*, Zagreb, MMVI: 250

*Bože, vidu oka moga uvjerenja!
Ti mi pomози do pobjede, jer Ti si moj pomagač.
Otkako sam, Bože, pao u majčinu utrobu,
Odgajan sam Tvojom dobrotom.
Kako o Tvojоj dobroti ovisi moja prošlost i sadašnjost,
Nadam se da ćeš mi osigurati lijepu budućnost (...)
Ovaj Sirrija bolna srca, napušten i zabrinut,
Kuca halkom na Tvojim vratima i priznaje da Te nismo spoznali (...)
Ja sam oblikom kaplja, ali sadržinom more,
U meni je cijeli svijet, ja sam svijet i njegova sadržina.
Utonuo sam u svjetlost pojava blaženstva,
Sunce je samo moja čestica, ja sam Zehrin Enver
Stvor moga tijela opstoji s ljubavlju
U meni se odrazuje sve, ja sam općenitost i pojedinost.
U meni je suština svih 18.000 svjetova,
Ja sam makrokosmos iz kog je potekao makrokosmos.
Ja sam čuvar poprišta ljubavi i danas sam drugi Ešref,
Ja sam odraz Alijine tajne, od svega sam viši ja.*

Abdulah Sidran ustvrdio je za Nedžada Ibrišimovića da je *najdarovitiji umjetnik kojega je Bosna rodila, i da je njegova pjesma "Bosna" možda po-najbolja domoljubna pjesma naše književnosti*. Sidranovo mišljenje bitan je povod da ovom članku dodam kulturološku ocjenu Nedžada Ibrišimovića (1940-2011): *Ali ima, dakako, i pjesma, sevdalinka, ilahija i kasida, koja još uvijek na dlanu drži moju bošnjačku dušu*⁴.

6.

Ovom članku nužno je dodati kritički komentar o navodnom štetnom utjecaju muzike na muslimana. To navodno štetno djelovanje muzike uopće, i ilahije zasebno, u formi uznemirenja ili nespokojstva do depresivnosti ili ekstaze, sa posljedicom emocionalnoga razdraživanja, doživljavao sam u razgovorima sa starijim i sa mlađim ljudima po našim džematima. Negativan odnos spram muzike uopće, katkada nalazimo

4 Behar, XX, 101-102, 19, Zagreb, 2011

uvijeno izrečeno i u nekim islamskim medijima. U tom je smislu karakteristično pitanje i izjava muslimana kojeg, navodno, učenje Kur'ana emocionalno ne dotiče, ali ga duboko dira, duševno ga rastapa, *srce mu treperi kada sluša ilahije*. Iz redakcije novina *Saffa* takvoga muslimana upozoravaju da je *stanje u kojem na srce jednog muslimana ne utiče slušanje ili učenje Kur'ana, ali ga pokreće slušanje ilahija, veoma opasan, alarmantan znak*. Sa uputom da *pravi vjernici su samo oni čija se srca strahom ispune kad se Allah spomene, kad im se riječi Njegove kazuju, vjerovanje im učvršćuju i samo se na svog Allaha oslanjaju*⁵.

Ovdje je riječ o jednom bizarnom, nelogičnom i disparantnom, negativno-pozitivnom osjećajnom recipiranju, emocionalnom razdvajanju Kur'ana od ilahija. Ova osjećanja se, navodno, međusobno potiru i isključuju. Tom navodnom međusobnom isključivanju osjećajnoga proživljavanja Kur'ana i ilahija suprotstavljam svoje vjerničko i životno iskustvo. Nije, naime, logično, jer graniči sa emocionalnom nenormalnošću, da se u jednom muslimanu harf iz Kur'ana i melodija u ilahiji sukobe. Da jedno drugo ne podnosi. Posebno usljed činjenice da je ilahija izrasla iz umijeća recitiranja Kur'ana. Da na svakog (prosječnika) mumina i kiraet i ilahija blagotvorno djeluje kroz umjetnost ljudskoga glasa. Pritom je također nesporno da ljudi različitih čudi - individualno recipiraju slušanje Kur'ana i ilahije.

Da je jednom muslimanu od slušanja ilahija *bolesna duša* (navodna psihološka projekcija i ocjena iz redakcije novina *Saff*) - jest, po mojem sudu i iskustvu, jedna vjerničko-psihološki neutemeljena, ishitrena i tendenciozna ocjena. Pretpostavljam da je cilj takve ocjene i njen krajnji smisao u uvijeno iskazanoj preporuci ili isključivanju slušanja muzike uopće, i ilahija, zasebice. Također je po mojem sudu psihološki nezdravo zagovarati u vjernika isključivo osjećanje poniznosti i straha spram Allaha. Na način kako je to navedeno u citiranoj suri – stavu redakcije novina *Saff*. Ilahija, kao i svaki harf u Kur'anu, izvor je ne samo osjećanja poniznosti spram Allaha, već prije svega - magnet – vrelo radosti muslimana na njegovom osobnom (ili grupnom, derviškom) putu spoznava-

⁵ Kur'an, El-Enfal, 2; U: www.saff.ba; decembar 2014

nja Allaha. Svim racionalnim, iracionalnim i transcendentnim načinima i snagama kojima je ljudsko biće Bogom obdareno.

Dakako i učenjem Kur'ana i pjevanjem ilahija. Usljed trajne ljudske i obaveze i potrebe za Bogospoznanjem, nije psihološki niti vjernički zdravo međusobno isključivanje Kur'ana i ilahija. Jer su to dva dopunjujuća vrela islamske religioznosti. Oba izvora imaju svoj zasebni i zajednički smisao na vjerničkom putu smirenja, spokojstva i produciranja ljudske radosti. Tih trajnih ljudskih potreba i neupitnih vrijednosti, na vjerničkom putu ka samospoznanju i Bogospoznanju. Ovaj je članak upravo na takvom putu. Jedan pledoaje za umjetničko tradiranje ilahije. Sa opisom muzičkih obilježja ilahije i sa estetičko-poetskim definiranjem ilahije, kao zasebnog žanra vjerske tradicije muslimana uopće i Bosanaca zasebice. Sa koncentracijom na opis ilahije u bosanskomuslimanskoj tradiciji. I sa muzičkom ocjenom izvođenja ilahija bužimskih "Gazija."

Moj članak sastavljan je i nastajao na ljudskom putu ka svetosti. Na tragu sakralnosti ilahija kao muzike islama. Ilahije – žudnje za emocijama koje donose ljubav i katarzu u našem biću. Ovoj znakovitoj ocjeni dodajem da će ilahija odoljeti vremenu, prolaznosti, ukusima. I nezasićenom ljudskom hiru za promjenom. Usljed svoje trajne plemenitosti. Usljed saznanja koja nam ilahija posreduje: da je sreća i smisao života u bezuvjetnom, bezinteresnom voljenju Boga i čovjeka. Na tom je putu i ilahija "Gä-mal-u-ddin" - ljepota vjere islama. *Bog je htio da božanske istine uđu iz srca u duh, a ne iz duha u srce... Vjera je moć srca*⁶. I nije samo pravično već je i korisno da je Bog (djelimično ili sasvim) sakriven. Bog je kod svakog čovjeka individualno iskustvo. *A ako propadamo, budimo svjesni da propadamo zato što Bog nije sa nama, što je odsutan*. (Martin Heidegger) Nema mjesta za Boga u onome koji je pun sebe. (Jevrejska poslovice) Takav nije u stanju izvesti ilahiju: zazivati Svevišnjega kao i u ezanu: skrušene duše, sa dubokim osjećanjem poniznosti i sa istinskim vapajem srca za Svevišnjim.

6 (Blez Paskal, 1623-1662)

Popis literature o bosanskoj ilahiji

- Aziz Alili, 2014, *Zaim Imamović i naše ilahije*. Islamski fakultet Sarajevo (Magistarski rad);
- Baralić, Maja, *Ilahije u Bosni i Hercegovini*. U (časopisu) *Muzika* I, 4, 1997., 109-115;
- Talam, Jasmina, *Ilahije i salavati derviškog nakšibendisjokog reda u Vukeljićima kod Fojnice*. U (časopisu) *Muzika*, 22, 2003., 43-58;
- Pobrić, Omer, *Bosanski mevlud*, Visoko, 1998/1418 h.

راشد دوريتش

اشتياق إلى الحب وتطهير النفس

سحر الأناشيد الإسلامية البوسنية والأناشيد الإسلامية لفرقة GAZIJA من بوجيم

هذه المقالة عبارة عن الوصف النغمي المقامي والجمالي الصوتي لما تتصف به الأناشيد الإسلامية من الخصائص والقيم الموسيقية والدينية وعن مميزات الأناشيد الإسلامية بصفاتها النوع الموسيقي والديني الفني التقليدي للمسلمين مع تركيز وتطبيق صفات هذا النوع الفني على الأناشيد الإسلامية في التقاليد البوسنية الإسلامية. ويقدم المؤلف أيضا تقديره للمميزات الموسيقية والجمالية للأناشيد الإسلامية التي تؤديها الفرقة GAZIJA من بوجيم.

Dr. Rasid Duric

Craving for Love and Catharsis - the Magic of Bosnian Ilahi-Song and the Ilahi-Songs of the Buzim Choir «Gazija»

Summary

The article is about a musical-makam and aesthetic-vocal description of the distinct musical and religious values of Ilahi-song, about the characteristics of ilahi-song as a traditional musical-religious genre of Muslims with concentration and application of the properties of this genre on ilahi-songs in the Bosnian Muslim-religious tradition. The author also assesses the aesthetic-musical attributes of the ilahi-songs performed by the «Gazije» Choir from Buzim from their three albums released until 2017.

Hasan Škapur

Odnos osmanskih vlasti prema bosanskom ustanku (1875-1878.)

Mr. Kemal Bašić

doktorant na filozofskom fakultetu u sarajevu (odsjek historija)
kemal.basic@gmail.com

Knjiga pod gornjim naslovom pojavila se u izdanju *Udruženja Centar za osmanističke studije* kao njegovo prvo izdanje. Kao urednik izdanja pojavljuje se dr. Sedad Bešlija dok su članovi redakcije ovog djela: prof. dr. Edin Radušić, dr. Hana Younis i mr. Kemal Bašić. Nadamo se da je na taj način i ovaj novoo osnovani Centar najavio nove projekte u oblasti izučavanja i obogaćivanja djela u oblasti osmanističkih studija.

Djelo ima ukupno 470 stranica. Unutar toga su: Predgovor napisan od strane Redakcije, Takdim/Predgovor na turskom jeziku/, Uvod Hasana Škapura.

Poslije toga slijedi glavni dio djela: Glava prva u okviru koje su teme: Suzbijanje ustaničke propagande, Mjere za razbijanje ustanka, Naoružanje

i oprema, Problemi ishrane i Ekonomska kriza i mjere za njeno ublažavanje. Slijedi Glava druga, u okviru koje su: Vojne akcije: Vojne akcije u prvoj godini ustanka, Vojne akcije u drugoj godini ustanka, Vojne akcije u trećoj godini ustanka i Vojne akcije u četvrtoj godini ustanka. Slijedi Glava treća u kojoj se nalazi podnaslov: Odnos prema zarobljenicima i imovini ustanika. Tu se nalazi: Odnos prema zarobljenim i repatriranim, Odnos prema imovini pobunjenika i Odnos prema komunikacijama. Slijedi Glava četvrta u okviru koje se nalaze naslovi: Odnos muslimana prema nemuslimanima i Odnos bosanskohercegovačkih muslimana prema ustanku. Slijedi Glava peta sa naslovom: Ekonomske posljedice ustanka. Slijede Prilozi, gdje se nalaze: Biografija i bibliografija Hasana Škapura, Tabele, Faksimil rukopisa - izvadak, Registar najčešće korištenih ličnih imena i toponima i Sadržaj.

Ustanak 1875-1878. godine je značajno pitanje iz historije Bosne i Hercegovine jer je bio povod za neke prelomne momente u njenoj historiji, ali i pitanje koje je izlazilo izvan njenog okvira na kome su se pokazivale mišice tadašnjih političkih aktera na sceni. Zbog toga je o njemu bilo potrebno više govoriti multiperspektivno, ali se stekao utisak da je ustanak „ukalupljen“ za neke potrebe, pa mu je na taj način oduzeto pravo da bude jak izvor za različita historijska sagledavanja koja bi u konačnici dovela do zajedničkog konsenzusa o važnom pitanju. On je bio tema više radova u širem vremenskom rasponu. Po svojoj obimnosti, ali i utjecaju se izdvajaju: rad Vase Čubrilovića *Bosanski ustanak 1875-1878*, Beograd, 1930., i rad Milorada Ekmečića *Ustanak u Bosni 1875-1878*, prvo izdanje Sarajevo, 1960. (ukupno tri izdanja), ali i jedan *Međunarodni naučni skup povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i istočnoj krizi 1875.-1878. godine*, I-III, ANUBiH, Sarajevo, 1977. U periodu nakon njih se izdvajaju radovi: Ibrahim Tepić, *Bosna i Hercegovina u ruskim izvorima (1856-1878)*, Sarajevo, 1988., Bratislav Teinović, *Srpski ustanak u Bosni 1875-1878*, Banja Luka, 2006., Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1869-1878*, Tešanj, 2013., Edin Radušić, *Bosna i Hercegovina u britanskoj politici od 1857. do 1878. godine, Od branitelja i zaštitnika do tužioca i sudije*, Sarajevo, 2013.

Većina do sada objavljenih radova u Bosni i Hercegovini o temi ustanka se ne bavi osmanskim izvorima. Izuzetak u tom pogledu jesu upravo veći broj objavljenih radova Hasana Škapura dolje navedenih kao i pojedinačni radovi Hamida Hadžibegića */Turski dokumenti o početku ustanka u Hercegovini i Bosni 1875. godine, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, I, Sarajevo, 1950., str. 85-116, Derviša M. Korkuta */Midhat Šamić, Francuski izvještaji o Bosni početkom 19. vijeka (1806. do 1813.)* Derviš M. Korkut, *Neobjavljeni dokumenti o Hercegovačkom ustanku (1875-1879) i o događajima koji su mu predhodili*, Građa, Knj. XI, 8., Naučno društvo NR BiH, Sarajevo.

Ipak, rad na temu ustanka iz perspektive osmanskih izvora Hasana Škapura se izdvaja kako svojim obimom tako i kontinuitetom. Zbog toga knjiga pod gornjim naslovom dođe kao logičan slijed. Ipak, ona se pojavljuje skoro 42 /četrdeset i dvije/ godine nakon smrti njenog autora. Na osnovu riječi Kasima Hadžića objavljenih još 1971. godine Hasan Škapur priprema doktorsku disertaciju o spomenutoj temi. Ona nikada nije branjena. Iz kojih razloga? Odgovor na to ne možemo sa sigurnošću dati, ali se ponudila ova knjiga sa svojim sadržajem kao mogući odgovor. Njena vrijednost je veća s činjenicom da je najveći broj dokumenata koje je koristio Hasan Škapur u njenoj izradi, a koji su se nalazili u Orijentalnom institutu u Sarajevu, uništen rušenjem zgrade instituta u proteklom ratu.

Hasan Škapur je historičar detalja koji polahko i sigurno donosi argumente za svoje teze u vidu originalnih dokumenata. Na taj način potvrđuje tezu da se historija ne može pisati bez donošenja relevantnih podataka i bez temeljitih istraživanja. On nije isključiv i kroz originalne dokumente daje priliku svim učesnicima ustanka da kažu svoju istinu. To nije retuširanje historije, nego nastojanje da se dođe do realnog i stvarnog stanja. U tom smislu on u ovoj igri „velikih“ ne zaboravlja „malog čovjeka“ koji se u svemu tome najteže snalazi:

Muslimani Starog Majdana javno su pokazivali svoje nezadovoljstvo prema radu društveno-političkih i upravnih organa vlasti. Za masovnu pobunu hrišćana, za obostrano osvetničko paljenje muslimanskih i hrišćanskih sela, mještani su optuživali kajmekama Ibrahim-bega i njegova zamjenika Muhameda Seida. Zbog njegovih samovoljnih akcija muslimani

Majdana tražili su preko Bihaćkog okruga početkom 1876. godine njegovo smjenjivanje, a početkom avgusta iste godine Vilajetu je upućena urgencija potpisana po Muhamed Eminu, zastupniku staromajdanskog stanovništva. Vilajet je udovoljio gornjem zahtjevu i u septembru postavio novo rukovodstvo.

Ovo djelo nije ono koje će staviti tačku na govor o ustanku, ali jeste bilo potrebno da popuni vidne praznine u njegovom dosadašnjem sagledavanju.

Autor knjige Hasan Škapur je rođen 09. septembra 1913. godine u naselju Škapurevića Brdo, na ulazu u Tešanj. Pripada poznatoj i razgranatoj porodici. Osnovnu školu je završio u Tešnju 1927. godine. Te godine je započeo svoje školovanje u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu, koje traje do 1935. godine. Te godine se u Sarajevu otvara Viša islamska šerijatsko-teološka škola i Hasan u njoj nastavlja svoje školovanje. Sa njim su u generaciji pored ostalih bili Hivzija Hasandedić i hafiz Ibrahim Trebinjac. Nakon završetka Više islamske šerijatsko-teološke škole i odsluženja vojnog roka Hasan Škapur je postavljen na radno mjesto suplenta Državne realne gimnazije u Bihaću, gdje je radio od 1940. do 1942. godine. Osim rada u gimnaziji, u Okružnoj medresi u Bihaću je honorarno predavao historiju islama i arapski jezik. Nakon toga je premješten u Banju Luku u Državnu realnu gimnaziju. U ovom gradu je honorarno predavao i u Trgovačkoj akademiji. Osim toga bio je i stalni vaiz-predavač u Ferhad-pašinoj džamiji u Banjoj Luci. Nakon pet godina 1947. godine je premješten u Prijedor. U ovom gradu je u gimnaziji predavao opću historiju, srpskohrvatski i ruski jezik. Godine 1954. Hasan Škapur je iz gimnazije premješten za kustosa u novoosnovani Zavičajni muzej u Prijedoru - kasnije Muzej Kozare. U ovoj ustanovi je radio do svoje smrti 25. maja 1975. godine.

Hasan Škapur je našoj naučnoj javnosti ponajviše poznat kao prevodilac sa arapskog jezika i komentator tri toma najpoznatije zbirke hadisa u islamu - Buharijeve zbirke samostalno dok se u četvrtom tomu pojavljuje kao koautor zajedno sa Hasanom Makićem - *Sahihul-Buhari*: Buharijeva zbirka hadisa. Prva knjiga. Prijedor 1974.; *Sahihul-Buhari*: Buharijeva zbirka hadisa. Druga knjiga. Prijedor, 1975.; *Sahihul-Buhari*: Buharijeva

zbirka hadisa. Treća knjiga. Prijedor 1976.; *Sahihu-l-Buhari*. Buharijeva zbirka hadisa. Četvrta knjiga. Prijevod i komentar Hasan Škapur i Hasan Makić. Sarajevo, 1991. godine. On je koautor knjige *Turski dokumenti o ustanku u Potkozarju* zajedno sa Ahmedom S. Aličićem, Sarajevo, 1988. godine. Osim toga, Hasan je autor većeg broja članaka i radova koji su objavljeni u širem vremenskom rasponu. To su: njegov udio u izradi historijske monografije *Prijedor i okolina*, u kojoj je s obzirom na svoje dobro poznavanje historije ovog grada i okolice, posebno osmanskog perioda, vjerovatno obradio neke podnaslove ovog djela kao što su: *Prijedor u XVIII veku*, *Period „Dubičkog rata“*, *Prijedor pred I srpski ustanak*, *Prva polovina XIX veka*, *Omer-pašino doba i Buna seljaka 1858. godine*, *Bosanski ustanak 1875-1878. godine*, *Privredne i kulturne prilike pod Turskom vlašću u XIX veku*. Osim toga, u ovoj monografiji on je, vjerovatno, obradio i Kozarac u podnaslovu *Izletišta i okolina*.

Članci koje je Hasan Škapur uradio a koji su se pojavili samostalno su: *Prijedorska trgovačka flota na Sani u 19. stoljeću* - objavljen u časopisu *Celuloza* br. 33-34, Prijedor 1961.; *Nekoliko podataka u Prijedoru i okolini* - objavljen u *Zborniku krajiških muzeja* 1962, br. 1, str. 109-121; *Riječni saobraćaj na donjem toku Sane i Une* - objavljen u *Zborniku krajiških muzeja*, 1962., br. 1, str. 181-191; *Komunikacije Bosanske krajine XIX vijeka*, objavljen u *Zborniku krajiških muzeja* 1963-64, br. 2, str. 109-123.; *Privreda Bosanske krajine krajem XIX vijeka*, objavljen u *Zborniku krajiških muzeja* 1963-64, br. 2, str. 124-143; *Ferhad-paša Sokolović i njegove zadužbine*, objavljen u *Glasniku VIS-a* 1967. godine u nekoliko nastavaka; *Prilog proučavanju poreskog sistema XIX vijeka u Bosni*, objavljen u *Glasniku VIS-a* 1968. godine u nekoliko nastavaka; *Prijedor i okolina u bosanskom ustanku 1875-1878. godine*, objavljen u *Godišnjaku Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, XVIII/1968-69, Sarajevo 1970, str. 283-307.; *Primjer dobrih odnosa raje i muslimana u Ključu 1876/77. godine*, objavljen u *Zborniku krajiških muzeja* 1969., sv. II-III, str. 31-43; *Pravni položaj nemuslimana u islamskoj državi*, objavljen u *Takvimu* 1972. godine, str. 127-150; *Iz prošlosti Kozarca*, objavljen u *Zborniku krajiških muzeja*, Banja Luka 1973., str. 138-160; članak Još nekoliko podataka o Kozarcu: *Odnos bosanskohercegovačkih muslimana prema bosanskom ustanku*

1875-1878. godine, objavljen u *Takvimu* za 1975. godinu, Sarajevo, str. 192-204; Neki primjeri tolerantnog odnosa prema učesnicima bosanskog ustanka 1875-1878., objavljen u *Takvimu* za 1977. godinu.

Radovi koje je uradio Hasan Škapur su: Važnost i uloga džamije, objavljen u *Takvimu* za 1969. godinu, str. 61-67; Temelji islama, objavljen u *Takvimu* 1970. godine, str. 91-99; Osvrt na „Put na hadž“, objavljen u *Preporodu*, 15. maja 1971. godine, str. 12; Lik jedne porodice Muhamedovog časnog roda, objavljen u *Preporodu*, III/1972, br. 40, str. 7; Rad Sahihul Buhariji (odlomci), objavljen u *Preporodu* u nekoliko nastavaka 1972. godine; Buharija i njegov Sahih u svjetlu kritike islamskih učenjaka, objavljen u *Preporodu* IV/1973., br. 4(59), 15. februara, str. 4-5; Riječ o bajramima, objavljen u *Takvimu* 1973., str. 45-56; Prve muslimanke u sanitetsko-zdravstvenoj službi, objavljen je u *Takvimu* 1973., str. 154-157; Islam i trgovina, objavljen u *Takvimu* 1974., str. 79-90; Kult rada u Islamu, objavljen u *Takvimu* 1976. godine, str. 47-58; Život pravednika, objavljen u *Islamskoj misli* II/1980., br. 17, str. 34-37; Džum'a namaz, objavljen je u *Islamskoj misli*, II/1980., str. 20-30; Džamije Kozarca, objavljen u *Preporodu*, XIII/1982., 10 (282), br. 12/71, 15. maja 1982., str. 12; Rad Sahihul-Buhari, objavljen u većem broju nastavaka u *Islamskoj misli* 1982. i 1983. godine; Iz prošlosti muhadžira, objavljen u *Preporodu*, br. 11/570., 1994. godine, str. 19 i rad Vrline žrtvovanja, objavljen u *Preporodu*, 6/679, 2000. godine, str. 33.

Travnička jacija - ne, poštivanje Ustava IZ - da

U *Glasniku* Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini broj 1-2, januar-februar 2017. godine, objavljen je tekst pod naslovom „Travnička jacija“, autora dr. Ahmeda Adilovića, muftije travničkog.

Nemam namjeru voditi raspravu o navedenoj temi, ali zbog jednog navoda u tekstu, gdje sam direktno prozvan, želim muslimanima u Bosni i Hercegovini, ali i javnosti općenito, pojasniti neke pojmove vezane za takvimski proračun ili kalendarski-takvimski dio.

U tom navodu muftija dr. Adilović kaže: ...“očekujemo da će priređivači kalendarskog dijela *Takvima* slijediti navedenu fetvu („fetva o travničkoj jaciji“) i vjernicima olakšati klanjanje jacija-namaza (i teravije) u ljetnom periodu“.

Objašnjavajući kolokvijalni naziv i nastanak travničke jacije muftija dr. Adilović navodi da je „fetvu kojom se dozvoljava klanjati jacija-namaz u ljetnom periodu sahat i po nakon zalaska Sunca“ izdao čuveni travnički muftija Derviš Muhamed Korkut, zvani Sidi.

Odlukom Rijaseta Islamske zajednice u Bosni Hercegovini imenovan sam članom Komisije za izračun takvima kako za 1438. god. po H./2017. godinu, tako i za 1439. god. po H./2018. godinu, sa zadatkom i obavezom pripreme i izrade takvimskog izračuna.

Jacijsko vrijeme nije ni u kom slučaju opterećenje za vjernike. Traženje solidarnosti sa vjernicima zbog dužeg vremenskog perioda, a ovdje je riječ o preko dva sata, nema nikakvo utemeljenje. U *Takvimu* Islamske

zajednice u Bosni i Hercegovini navodi se izračun po kojem u mjesecu junu, koji ima 30 dana, 29 noći prelazi vremenski period od preko dva sata i to od 1 do 7 minuta, a u mjesecu julu koji ima 31 dan, samo 10 noći prelazi vremenski period od preko dva sata, i to od 1 do 5 minuta, što će kazati da je to ljetni vremenski period koji se problematizira.

U uvodnom pojašnjenju o kalendarskom-takvimskom dijelu date su detaljne informacije o kriterijima i uzusima korištenim za proračun namaskih vremena.

Pri proračunu namaskih vremena uzimaju se u obzir vidljiva kretanja Sunca. Namaska vremena za određene lokalitete obračunavaju se kao rezultat proračuna geografske širine i dužine i dnevnih koordinata Sunca.

Temeljni razlozi za pojavu različitih namaskih vremena je primjena različitih vjerskih kriterija i različito trajanje vremena temkina/ihtijata.

Ovo se odnosi na mjesta koja se nalaze ispod 45° geografske širine, gdje se formiraju uobičajena namaska vremena i gdje će se namaz obavljati u skladu s praksom sunneta. Namaska vremena su u Kur'anu označena zajednički: El-Bekare 238; Hud 114; El-Isra 78; Rum 17, 18; Kaf 39, 40; El-Insan 25, 26 te hadisima i praksom Allahovog Poslanika, a.s. U hadiskim predajama se kod objašnjavanja namaskih vremena za osnovu uzimaju atmosferski znakovi; pojava bjeline na istočnome horizontu (zora), izlazak Sunca, trenutak dosezanja Sunca na najvišočiju tačku na nebu u vrijeme podneva i početak kretanja ka zapadu (zeval), dostizanje sjene predmeta jedne ili dvije svoje veličine, osim fey-i zevala, zalazak Sunca (gurub), nestanak večernje svjetlosti na zapadnom horizontu (guyubet-i šafak) i drugi atmosferski znakovi prouzrokovani okretanjem Zemlje oko svoje ose.

Bosna i Hercegovina (Sarajevo) se nalazi na 43° geografske širine i tako spada u mjesta gdje se formiraju uobičajena namaska vremena, odnosno da zalazak Sunca 17° iza zapadnog horizonta označava završetak pojave crvenila (šefeka) i trenutak nastupanja vremena jacije (takvimsko vrijeme).

U područjima gdje se spomenute mjere formiraju djelimično ili se uopće ne formiraju, općeprihvaćeno je mišljenje svih institucija koje se

bave izdavanjem fetvi u našem vremenu, uzimajući u obzir da u mjestima koja se nalaze iznad 45° geografske širine ne dolazi do formiranja vremena jacije, obračun se vrši na osnovu procjene. U mjestima i vremenskim periodima gdje trećina šerijatske noći (period između zalaska Sunca i pojave fedžr-i sadika) ne traje duže od 1 sata i 20 minuta, procjena nastupanja jacijskog vremena vrši se tako da ono ne prelazi vrijeme duže od 1 sata i 20 minuta nakon nastupanja vremena akšama.

Ovo što radi Komisija za izračun *Takvima* je, ustvari, nastavak onoga što su naši čestiti alimi u prošlosti uradili, a na čiji spomen mnogi današnji stručnjaci u oblasti astronomije ustaju na noge. Naime, polovinom 19. stoljeća, Vilajetska uprava u Bosni i Hercegovini pokrenula je zvanični kalendar pod nazivom *Godišnjak Bosanskog vilajeta/Bosanske salname*. Kalendarski dio salnama je sastavljao prvi muvekit Gazi Husrev-begove džamije Salih Sidki Hadžihuseinović iz 1861. i taj je sadržavao detaljan hidžretski kalendar.

Prva muvekithana je osnovana uz Sultan-Fatihovu (Carevu) džamiju 1854. godine, a njen osnovni instrumentarij bio je astrolab, sprava koju su srednjovjekovni učenjaci koristili za računanje vremena i utvrđivanje položaja nebeskih tijela. Smatra se da je do izuma teleskopa astrolab bio najvažniji astronomski instrument. U Bosni je poznat kao rub-tahta.¹

Takvim iz 1934. i svi oni do 1951. godine imali su samo kalendarski dio. Od te godine pa nadalje *Takvim* će biti jedino relevantno mjerilo šerijatskim sudovima na prostorima čitave države pri određenju početaka hidžretskih mjeseci, a time i drugih važnih datuma za muslimane tog područja. Taj zadatak povjeren je Akifu Hadžihuseinoviću, muvekitu Gazi Husrev-begove džamije, Salimu Faginoviću, muvekitu Careve džamije, i Muhamedu Kantardžiću, profesoru matematike i sekretaru Ulema-medžlisa u Sarajevu.²

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini njeguje svoju tradiciju i poštuje svoju ulemu i njena dostignuća. Komisija koju imenuje Rijaset slijedi astronomski proračun namaskih vremena uvaženih alima i Nor-

1 Osman Lavić, „80 godina Takvima u BiH – Sunce i Mjesec su džematlije s ljudima, a ljudi s njima“.

2 Mustafa Sušić, „Zašto je srušen Takvim bosanski“, Novi Muallim – zima 2012. – god. XIII – br. 52

mativne Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Naime, takvimski proračun, koji priprema Komisija, usvaja Rijaset i Vijeće muftija.

Astronomski proračun namaskih vremena je Ustavna kategorija, obavezujuća za sve, kako za Komisiju tako i za muftiju, sve dok ne bude drugačije usvojeno. Ustav Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini – prečišćeni tekst, u članu 25 kaže: „Službeni kalendari u Islamskoj zajednici su hidžretski kalendar i gregorijanski kalendar. Hidžretski kalendar utvrđuje Rijaset Islamske zajednice na osnovu astronomskog računanja vremena i objavljuje u *Takvimu*.“

Osim ovoga, Komisija ima i obavezu usaglašavanja *Takvima* Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini sa *Takvimom* Diyaneta İşleri Başkanlığı u Turskoj. Naime, na petom zasjedanju „Avrasya İslam Şurasi“/Evroazijsko islamsko vijeće, održanom 22. aprila 2002. godine u Gazi Magosi, Turska Republika Sjeverni Kipar, čiji je stalni član i Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, donesen je zaključak pod brojem 11, koji glasi: „Prihvaćeno je da se u zemljama članicama u obilježavanju vjerskih datuma primjenjuje proračun *Takvima* kojeg radi Predsjedništvo vjerskih poslova Turske kako bi se na taj način doprinijelo poboljšanju jedinstva članica.“

Zato:

Mišljenja sam da se sa pozicije muftije ne mogu javno iznositi stavovi koji su u suprotnosti sa važećim Normativnim aktima Islamske zajednice, pogotovo imajući u vidu da je uvaženi muftija član Vijeća muftija Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Dakle, sve što je imao da kaže o temi tzv. „travničke jacije“ muftija je mogao reći na zasjedanju Vijeća muftija. Svi nosioci vjerskog autoriteta, uključujući i muftije, dužni su poštovati i implementirati donesene zaključke Vijeća muftija. Podsjećam na dio zaključka Vijeća muftija o ovoj temi: „Usvaja se predloženi izračun *Takvima* za 2017. god., 1438/1439 god. po H.“

Koliko su meni poznate procedure, uvaženi muftija je nadležan pozvati na odgovornost imame sa područja svog muftiluka koji, uz ovlaštenje reisu-l-uleme putem dobijenog dekreta (murasele) za rad u džematima, klanjajući u ljetnom periodu tzv. travničku jaciju, krše Ustav IZ, odluke i zaključke Rijasetu i Vijeća muftija na čijem je čelu reisu-l-ulema.

Glasnik je službeno glasilo Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Nije mi jasno, kako u zvaničnom glasilu u kojem se objavljuju zaključci, odluke, pravilnici i drugi normativi bude objavljen tekst koji poziva na kršenje Ustava Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i na kršenje odluka i zaključaka objavljenih u istom glasilu!?

Znamo da Šerijatsko pravo prati društvena kretanja i reagira na izazove i potrebe kako pojedinca tako i društva. U tom smislu zadaća je mudžtehida i muftije da u svakom vremenu iznalazi odgovarajuća rješenja.

Poznato je i pravilo da se neke fetve mijenjaju sa promjenom mjesta, vremena, adeta i sl. Ovo pravno pravilo je važno da se shvati unutarnja struktura Islamskog učenja u cjelini a posebno Šerijatskog prava, ali i neophodna stalna i dinamična interpretacija Riječi Božije.³

Komisija za izračun *Takvima* radi na osnovu astronomskog računanja vremena, kroz sate i minute, odnosno način uspostavljen 1934. godine. Usaglašava ga sa Diyanetovim *Takvimom*. Dokle god budu na snazi rečeni normativi: Ustav IZ, odluke i zaključci Rijasetu i Vijeća muftija, mi ćemo, ako Bog da, ovako raditi.

Očekujem od odgovornih da će, kroz institucije Islamske zajednice, donositi fetve i rješenja i olakšavati vjernicima i u ljetnom i u zimskom periodu. To nije posao Komisije za izračun *Takvima* i ona to neće raditi.

Zijad Suljić, član Komisije za izračun Takvima

3 Mustafa Hasani, „Institucija fetve i služba muftije u Šerijatskom pravu“.

Travnička jacija ili travnička magla

U *Glasniku* Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini broj 1-2, januar-februar 2017. godine, objavljen je tekst travničkog muftije dr. Ahmeda Adilovića pod naslovom Travnička jacija. Budući da je taj tekst usmjeren na adresu *priređivača kalendarskog dijela Takvima*, imam obavezu da za našu muslimansku javnost ukažem na slabe tačke u tom tekstu, zbog kojih priređivači *kalendarskog dijela Takvima* neće udovoljiti njegovom zahtjevu iz sljedećih razloga.

U uvodnom dijelu toga teksta uvaženi muftija između ostalog kaže: „...prema predanjima *učenih ljudi i džematlija*, fetvu kojom se dozvoljava klanjati jacija-namaz u tom vremenu izdao čuveni travnički muftija Derviš Muhamed Korkut, zvani Sidi, te zato što se primjenjivala na području Travnika sve do danas. Pored Travnika, travnička jacija je primjenjivana i u nekim džematima na području susjednih općina: Viteza, Novog Travnika, Zenice pa i šire.“

U daljnjem tekstu uvodnog dijela aktuelni travnički muftija konstatuje da je prema zvaničnoj vaktiji Rijaseta IZ kao i u većini vaktija u XIX i XX stoljeću, vrijeme jacija-namaza, u ljetnom periodu, kada su dani najduži, nastupa dva sahata - pa i više - poslije akšam-namaza. Muftija dalje kaže da je spomenutom fetvom spomenutog travničkog muftije *utvrđeno* da jacijsko vrijeme u ljetnom periodu nastupa sahat i po po zalasku sunca. Muftija mišljenje Sidi Korkuta *uzima* kao gotovu stvar, te smatra da se i sada po njoj imamo ravnati bez izuzetka. To što je do nas dospje-

lo usmenom predajom o Sidi Korkutovom *utvrđivanju* početka jacijskog vremena nikako se ne može nazvati šerijatskom fetvom jer tu fetvu niko nije vidio. Šerijatska fetva može biti samo ono što je dato u pismenoj formi i sa validnom šerijatskom argumentacijom, kako bi se ostala ulema, koja se razumije u tu materiju, mogla prema njoj odrediti. Ovdje se radi samo o usmenom predanju koje kao takvo nema nikakvu validnost. Svakom pojedincu ostavljena je mogućnost da u nju vjeruje, ili ne vjeruje. Svako usmeno predanje pretrpi određenu doradu ili redukciju pa se i ne uzima zaozbiljno.

U ovom tekstu se zatim navodi povod ovoj *fetvi*. Autor teksta kaže da su čobani sa Vlašića dolazili kod cijenjenog muftije u Travnik i žalili mu se da je jacija u ljetnom periodu vrlo kasno, a pošto oni moraju raniti, radi poslova sa stokom, pa su tražili da im on, na osnovu šerijatskih argumenata, dozvoli da jaciju klanjaju ranije. To je kao ono *ispuni mi želju*. Tako je on jedne godine, u drugoj polovici juna, otišao na Vlašić i tamo proboravio nekoliko dana, provjeravajući kada će tačno nastupiti jacijsko vrijeme. Sadašnji muftija travnički dr. Ahmed Adilović zatim konstatuje: „Uzimajući u obzir hadise i stavove islamskih učenjaka hanefijskog mezheba, on je ustanovio da večernjeg rumenila i bjelila nestane, tj. da nastupi vrijeme jacija-namaza sahat i 25 minuta po zalasku Sunca, ali je on iz predostrožnosti dodao pet minuta i izdao čuvenu fetvu da vrijeme jacija-namaza nastupa bir-bučuk, tj. sahat i po po zalasku Sunca.“

Budući da se Muftija poziva na stavove hanefijskih učenjaka, da vidimo šta o tome piše u relevantnim hanefijskim fikhskim čitabima. U poznatom hanefijskom fikhskom djelu الإختيار لتعليل المختار od Abdullaha Mahmuda Mevduda el-Hanefija, koje je kod naše stare uleme poznato pod imenom *Mevdudija*, prvi džuz, str. 39, stoji:

أول وقت المغرب حين تسقط الشمس و لا خلاف فيه . و اخره ما لم يغيب الشفق لقوله عليه الصلاة والسلام وقت المغرب ما لم يغيب الشفق و الشفق : البيضاء الذي يبقى بعد الحمرة و قالا: محمد و ابو يوسف هو الحمرة. و هو رواية أسد عن أبي حنيفة قوله عليه الصلاة و السلام و آخر وقت المغرب إذا أسود الأفق .

„Prvi trenutak akšamskog vakta je kada zađe Sunce. Tu razilaženja, među ulemom, nema. Posljednji trenutak akšama je kada nestane *šefeka* - rumenila, na zapadnom horizontu. *Šefek* je bjelilo, na zapadnom nebu koje nastupa nakon crvenila. Po Muhammedu i Ebu Jusufu, *šefek* je samo crvenilo. To je rivajet od Eseda, koji prenosi riječi Ebu Hanife

koji kaže: Poslanik, a.s., kaže: Posljednji trenutak akšamskog vremena je kada pocrni obzorje (zapadno).“

U poznatom fikhskom djelu *Fikh četiri mezheba*, prvi džuz, 184. strana stoji:

إن الأفق المغربي يعتربه بعد الغروب أحوال الثلاثة متعاقبة : أحمر والبياض و سواد. فالشفق عند أبي حنيفة هوالبياض و غيبته ظهور السواد بعده. فمتى ظهرالسواد خرج وقت المغرب . أما صاحبان فالشفق عندهما ما ذكر أعلى الصحيفة .

“Hanefije kažu: zapadni horizont potamni. Nakon toga slijede tri faze: crvenilo, potom bjelilo, a zatim tama - mrak. Prema Ebu Hanifi *šefek* je bjelina a nakon njenog nestanka slijedi crnina - mrak. Kada nastupi mrak isteklo je vrijeme akšama i nastupilo je vrijeme jacije.” Prema Imamu Muhammedu i Imamu Ebu Jusufu, *šefek* je ono što tvrde ostala trojica utemeljivača ehli sunnetskih pravnih škola, Imam Malik, Imam Šafija i Imam Ahmed bin Hanbel.

U fikhskom djelu *Fikhu-s-sunne*, prvi džuz, 87. strana stoji:

يدخل وقت العشاء بمغيب الشفق الأحمر
Vrijeme jacija-namaza nastupa kada nestane rumenila.

Tako stvari stoje u *ĉitabima*.

Autor članka raspravu, među klasičnom ulemom, o tome šta je *šefek*, pretvara u raspravu o počeku jacijskog namaza. U rječniku dr. Teufika Muftića *šefek* se prevodi kao rumenilo koje se pojavljuje u predjacijsko i postsabahsko vrijeme. Bjelilo, rumenilo i crvenilo nisu trajna kategorija. Tu dolazi do promjena prema meteorološkim prilikama. Nema dvojbe, među islamskim klasicima, da jacijski namaz nastupa kada zapadni horizont pocrni i kada se ne mogu razlikovati strane svijeta. Uvaženi muftija dr. Ahmed Adilović i sam navodi da je do toga došao i Sidi Korkut prilikom svog izleta na Vlašić. Ostaje samo da se utvrdi koliko vremena treba da prođe od zalaska Sunca do crnila. Mi sada znamo da crvenilo, bjelilo - *šefek*, koje se pojavljuje u predjacijsko vrijeme, prema narodnoj meteorologiji, jeste *išaret* da bi sutrašnji dan mogao biti lijep i sunčan, dok pojava crvenila na istočnom horizontu u postsabahsko vrijeme, znak je da bi u tom danu moglo biti kiše. Uvaženi muftija spominje *prvu i drugu* jaciju. Decidno tvrdim da u hanefijskom mezhebu nema prve i druge jacije, ima samo prva i druga ikindija.

Zanimljivo je što su se baš čobani sa Vlašića žalili na kasnost jacije a da to nisu učinili poljoprivrednici čiji su poslovi daleko naporniji. Ja tvrdim da su čobani sa Vlašića, ili bilo koje druge naše planine, bili mnogo pospaniji kada bi ujutro kretali sa stadom na ispašu nego kad se u večernje sahate vraćaju kući. Oni su po čitav dan peglali planinske zapode, spavajući, igrajući ili se zabavljajući na neki drugi način. U tom ambijentu sam svojevremeno i sam uživao. Da je muftija Sidi Korkut malo ozbiljnije prišao ovom pitanju dobro bi razmislio, prije nego što je izdao ovu *fetvu*, o posljedicama koje će iz toga proisteći. Koliko god da je bio ugledan i uvažen u svojoj sredini, morao je znati da to ne može nametnuti svim muslimanima u ovim krajevima. On je praktično proizveo samo razdor među bosanskim džematlijama, nikako olakšanje u koje je on vjerovao. Tako ne rade mudre ulemanske glave. Pred njim je bilo mnogo jednostavnije rješenje koje ne bi proizvodilo nikakvu pometnju. Mogao im je fino kazati: Ako ste tako navečer umorni, klanjajte akšam i idite na spavanje, ali ujutro ustanite dvadesetak minuta prije zore klanjajte jaciju u njenom vremenu i sve će biti uredu.

U daljnjem tekstu autor članka nam navodi ko je sve pisao o travničkoj jaciji, konstatujući da su svi oni i podržali tu *fetvu*. Svi ovi ljudi, koji su pisali o travničkoj jaciji, pisali su kao o fenomenu, a ne kao podršci ili negaciji iste. Možda je neko među njima i vjerovao u ispravnost postupka Sidi Korkuta. Vjerovanje je jedna stvar, a utvrđivanje činjenica sasvim nešto drugo. Autor članka u taj koš stavlja i Husein-ef. Đozu kao i dr. Muhameda Kantardžića. Stavove Husein-ef. Đoze, u vezi s tim pitanjem, dobro znam iz prve ruke. Upravo kada su pristizala pitanja o travničkoj jaciji, a to su šezdesete godine prošloga vijeka, on se na časovima u učionicama Gazi Husrev-begove medrese osvrtao na taj fenomen. Time je želio da i na svoje đake prenese svoje stavove u vezi s tim pitanjem. Nikada nije sebe smatrao stručnjakom u toj oblasti nauke, nego je to pitanje usmjeravao prema dr. Kantardžiću, koji je tada jedini bio kompetentan da pojasni o čemu se tu radi.

U svojim odgovorima Husein-ef. je samo odgovarao na pitanje: da li je namaz koji su ljudi klanjali po toj jaciji valjan? Njegov odgovor je uvijek bio isti - da jeste njihov namaz ispravan jer su oni vjerovali autoru

te *fetve*. Inače, u svojim odgovorima na svako pitanje koje je dolazilo iz tog kraja bio je jako pažljiv i strogo je izbjegavao jake riječi, jer su iz tih prostora, na njega odapinjane otrovne strijele po bilo kojem njegovom stavu o šerijatskim problemima koja se nisu uklapala u šemu razumijevanja po tom osnovu i to od strane ljudi koji su u tom kraju uživali ugled kao cijenjeni alimi. Uvijek je isticao da cijeni čvrstinu njihovog vjerovanja, ali se sa njima ne slaže u mnogim pitanjima. Iz tog kraja su bila žestoka suprotstavljanja njegovom pokretanju akcije da se sredstva sadekat-u-l-fitra i zekata, koje je narod često davao i neodgovarajućim korisnicima, usmjere prema Gazi Husrev-begovoj medresi, kao jedinoj srednjoj, islamskoj obrazovnoj ustanovi u SFRJ koja je u taj vakat bila na izdisaju.

S druge strane imputirati dr. Kantardžiću da je potvrdio ispravnost fetve muftije Sidi Korkuta je krajnje neozbiljno. On je samo rekao za Sidi Korkuta: „...imao je pravo da iznese svoje mišljenje o tom pitanju.“ Ako bi dr. Kantardžić tvrdio da je jacija Sidija Korkuta ispravna, onda je on najveći licemjer za koga sam ja ikada čuo jer je četrdeset godina radio jedno a vjerovao u nešto drugo. Podrška koju autor članka dobiva od strane sadašnjeg Fetva-i emina, je podrška iz solidarnosti sa autorom članka a ne iz uvjerenja da je ta odluka ispravna jer fetvu nije ni vidio, a kamoli da je istu mogao vrednovati sa šerijatskog stanovišta.

Muftija zaključak Vijeća muftija, od 15. oktobra 2015. godine o formiranju komisije koja će provjeriti tačnost vaktije Rijasetu IZ u BiH, naziva fetvom. Zaključak Vijeća muftija od 15. oktobra 2015. godine i fetva su dvije potpuno različite stvari. Ako Vijeće muftija želi izdati bilo kakvu fetvu, u vezi s bilo kojim pitanjem - znade šta mu je raditi.

Uvaženi muftija znade da je po tom zaključku Vijeća muftija, od 15. oktobra 2015. godine formirana komisija. On znade ko je bio u toj komisiji, znade da je ta komisija izašla na teren - na tri lokacije, znade da je promatranje *šefeka* snimao profesionalni TV snimatelj, znade da su rezultati tog mjerenja objavljeni na web-portalu Rijasetu, znade da su rezultati tog snimanja svima dostupni, ali on i dalje insistira na nečem što ne postoji. Ima svako pravo vjerovati Sidi Korkutu, ali nepostojeća fetva ne može biti razmatrana.

Muftija također znade da Diyanet - turska islamska zajednica ima Odjel za Takvim i vaktiju. U tom odjelu rade tri vrhunski profesionalni astronomi. Oni rade vaktije za svaku zemlju u svijetu posebno pa i za BiH. Muftija znade da je po njihovoj vaktiji vrijeme jacije u BiH kao i ostalih vaktova gotovo identično sa našom vaktijom. Postoje samo minutne razlike kod nekih vaktova u neko doba godine. Niti su Turci prepisivali našu vaktiju niti smo mi prepisivali njihovu. Muftija znade da je naš Takvim stariji od turskog.

Muftija znade da je Muhammed Sidi Korkut suvremenik Salih Sidkija Bosnevića Hadžihuseinovića, prvog muvekkita Gazi Husrev-begove džamije. Na tu funkciju je imenovan 1858. godine. Zašto Salih Sidki Bosnevi nije uzimao u obzir mjerenje travničkog muftije? Salih Sidki Bosnevi, danas poznatiji kao hroničar i povjesničar, u svoje vrijeme bio je mnogo poznatiji kao muvekkit. Njegov ugled u toj oblasti nadilazio je balkanske prostore. To potvrđuju i artefakti koje je iza sebe ostavio. To su dva globusa ručne izrade i predivan kvadrant ili rub'u-tahta, kako se to naziva u islamskoj terminologiji. Taj kvadrant se čuva u Muzeju Gazi Husrev-bega, koji se nalazi u Kuršumliji medresi.

Da je uvaženi travnički muftija dr. Ahmed Adilović, prije nego je krenuo u kampanju za promoviranje *travničke jacije*, malo ozbiljnije razmišljao o tom fenomenu, primijetio bi da se *travnička jacija*, čak ni za sto pedeset godina nije proširila izvan doline rijeke Bile. Zašto?

Je li uvaženi Muftija razmišljao da prema Muvekkithani ima i drugih zahtjeva. Neka druga *učena* ulema zahtijevala je da se skрати sehur za 40 minuta. I zbog njih smo provjeravali tačnost naše vaktije. Njima je dugo postiti i ako nastupaju sa pozicije *akide sahiha* ili pravog vjerovanja. Oni bi da skrate i osakate i ono što se nikako ne može i ne smije skraćivati.

Muftija se sjeća nedavnog slučaja kada je reisu-l-ulema dr. Kavazović naredio da se podnevski ezan, u svim džamijama, pomjeri za pet minuta naprijed, u znak solidarnosti Islamske zajednice u BiH, sa žrtvama terorističkog čina koji su izveli neki luđaci u Parizu, navodno u ime islama. I tada je neka *učena* ulema graknula kao da je ovom odlukom i sam podne-namaz dokinut, iako ta odluka ni na koji način nije povrijedila šerijatska pravila, ali je galama oko toga dignuta do neba. Nikada niko

nije tražio da se podnevski ezan uči po vaktiji, što sada nije slučaj, ali su zato tražili da se dvije džamije u Sarajevu, koje podnevski ezan uče strogo po vaktiji, privole da se priključe ostalima koji podnevski ezan uče u 12 u zimskom, a u 13 sati u ljetnom periodu. U zimskom periodu podne-namaz u 12 sati nastupa samo pet dana u godini, i to od 25.-30. januara. Nema potrebe da se mijenja ni jedno ni drugo. Učenje ezana za podne-namaz u 12, odnosno u 13 sati postala je usvojena tradicija, iako niko nikada nije donio u vezi s tim pitanjem bilo kakvu odluku. Pošto je to općeprihvaćeno neka tako i ostane.

Danas više skoro niko ne zna, sudeći po tome u koje se sve svrhe rabi, šta sām pojam *fetva* znači. Svako ko iznese svoj neki stav o nekom šerijatskom pitanju to se naziva fetvom, čak i kad se radi o nebulozama kao ona koja se dogodila u Senegalu prije petnaestak godina kada je tamo neki *muftija* izdao fetvu da se džuma-namaz pomjeri za nekoliko sati, kako bi narod mogao gledati nogometnu utakmicu. Ni to nije najgore što se tada tamo dogodilo, nego je najgore to što niko od islamske uleme sa velikih islamskih univerziteta nije na to reagovao, bar prema mojem saznanju, pa je u narodu ostalo uvjerenje da je ta nebulozna odluka bila sasvim ispravna i normalna stvar.

Husein-ef. Đozo svoja idžtihadska razmišljanja nikada nije nazivao fetvama, ali poslije njegove smrti njegova razmišljanja su općeprihvaćena kao fetve, jer se pokazalo da su njegovi stavovi šerijatski utemeljeni.

Autor članka se poziva na islamski princip *olakšaj a ne otežaj*. Ovako kako se danas ta sintagma koristi ispada da je izvršavanje islamskih ibadetskih obaveza jako teško pa eto mi ulema moramo olakšavati našim vjernicima u njihovom prakticanju vjerskih obaveza. Kako se to *olakšavanje* uklapa u našu priču koju prenosimo na vjernike koja glasi: islam je lahka i jednostavna vjera. Ko je to ovlašten da *olakšava* i u čemu da olakšava. Zar u naređenim ibadetskim obavezama treba neko da olakšava. Islamski ibadet traži ustrajnost i disciplinu. Nekada su ibadetske obaveze i veliko iskušenje. U iskušenjima se i provjerava dosljednost u vjerovanju, a ne u verbalnoj tvrdnji kako je neko čvrst u vjeri.

Pozivajući se na princip *olakšaj a ne otežaj*, prije nekog vremena ovdje je izdata fetva o spajanju podnevskeg i ikindijskog, kao i akšamskog i

jacijskog namaza. Da je Sidi Korkut sada živ, jako bi se obradovao toj fetvi jer se jacija-namaz, prema ovoj fetvi, može klanjati odmah po nastupu akšamskog vakta. Interesantno je da je spajanje podne i ikindije, te akšama i jacije, donedavno, bila praksa samo ši'ija imamija, ali ne i pripadnika ehli-sunneta. U Kur'an-i kerimu stoji:

إن الصلاة كانت على المؤمنين كتباً موقوتاً. سورة النساء . آية 104.

(En-Nisa', 104)

Namaz je propisan u tačno naznačenom vremenu.

Ne može se, dakle, prema ovom ajetu, ni jedan namaz klanjati prije nastupa njegovog vremena. Istina, prema hanefijskom mezhebu, postoji jedan izuzetak a to je na Arefatu i Muzdelifi, u vrijeme hadža, ali to je vanredna situacija, gdje se stoljećima nije moglo organizovati klanjanje svakog namaza u svom vremenu zbog vremenskog tjesnaca, kao i načina putovanja i prisutnosti velikog broja hodočasnika na ograničenom prostoru. Hanefijski alimi su se, u ovom slučaju pozvali na usulski princip *'azime i ruhsa, napor i olakšica* koja dopušta vanredno ponašanje u vanrednim situacijama. Izuzetna pravila važe samo dok traju vanredne okolnosti. Danas, možemo komotno reći, pozivajući se na taj isti princip, da je istekao rok trajanja tog vanrednog stanja za ovaj slučaj i da se svi namazi sada tamo komotno mogu klanjati svaki u svom vremenu. Ovo je moje mišljenje, i ne očekujem da će to neko primijetiti u sljedećim vremenima, jer je kod muslimana općeprihvaćena praksa da izuzetak lahko postane pravilo, pogotovo ako se radi o olakšici.

Olahko se pozivajući na princip *olakšaj a ne otežaj*, već smo olakšali džuma-namaz za deset rekata, pa jesmo li zbog te olakšice postali bolji muslimani? Pozivajući se na isti princip jacija-namaz smo prepolovili, pa jesmo li zbog te olakšice postali bolji muslimani? Pozivajući se na taj princip, sada možemo *klanjati* i u cipelama, kao što možemo *klanjati* i stojeći, bez dva namaska farza - sudžuda i posljednjeg sjedenja.

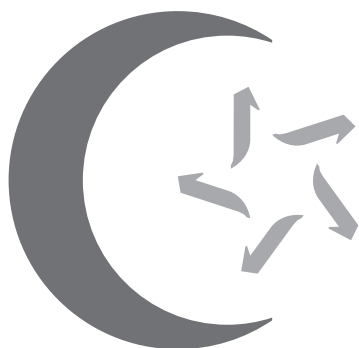
Džematski namaz, koji je u našoj tradiciji nekada bio simbol reda i discipline, pretvoren je u raštamani orkestar. Svi zanižete za imamom, ali dobar dio njih čitav namaz klanjaju po svome. Ima tu dosta i gimnastičkih zahvata. Naše klasične džematlije, koji još nisu usvojili principe *akide sahiha*, sve su usamljeniji. U našoj tradiciji nezamislivo je bilo da muktedija ne ostane na koljenima sve do kraja namaskog zikra - dok

mujezin, koji predvodi zikr, ne izgovori El-Fatiha. Našto nam sada liči postnamaski zikr. Najviše liči na izletničku sjedeljku, negdje u prirodi. Neki se uzvale uza zid i nešto sanjaju i samo su fizički tu prisutni. Drugi sjede po turski, a treći nešto računaju prstima desne ruke, kao nekad što su nepismeni poljoprivrednici na pijacama računali na prste pošto je šta i koliko imaju para da kupe ono što im treba. Sve su nam to donijela naša braća, promotori doktrine *akide sahiha*. Puna su im usta sunneta i hadisa, ali preko namaskih sunneta preskaču kao preko bodljikave žice. Oni su nam naš lijepi tespih proglasili *opasnom paganskom napravom*, iako su, donedavno, naše kuće, u kojima nije bilo tespiha na vidnom mjestu, tretirane kao nemuslimanske.

Lijepo nam ide. Uskoro više nećemo imati šta olakšavati jer ćemo sve olakšati. Samo ćemo verbalno pričati o *pravom* vjerovanju. Meni kao običnom džematliji izgleda nepojmljivo da neko ko je u vrhu strukture Islamske zajednice podržava razdor među muslimanima. On mora biti svjestan da se travnička jacija nikada neće proširiti preko granice do koje je do sada dosegla. Ali to je već pitanje kućnog reda u Zajednici, što ne spada u moju kompetenciju. Na kraju, moj utisak je da uvaženi muftija travnički dr. Ahmed Adilović potejenjuje snagu dosljednosti u vjeri tamošnjih muslimana kada za njih i danas traži olakšice tamo gdje one nikako nemaju mjesta. Ko to danas, bez obzira na profesiju, ide na spavanje prije jacijskog vremena po vaktiji?

Moj je dojam da dok uvaženi muftija travnički govori o travničkoj, zapravo misli na mekansku jaciju, ali pošto istu, u svom tekstu nigdje ne spominje, čak ni aluzijom, neka to ostane samo moj utisak i ništa više.

Mustafa Sušić, muvekkit IZ u BiH

Službeni dio

Broj: 02-07-1-869-2/17.

Datum: 23. džumade-l-ula 1438. god. po H.

20. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Srebrenik br. 04-07-1-95/17. od 14. 02. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama pripravnika u džemat Brnjičani, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. h.g. odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o postavljenju imama pripravnika

Salibašić (Idriz) Haris, profesor islamske teologije, rođen 05. 01. 1994. godine u mjestu Sladna, općina Srebrenik, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u svojstvu pripravnika u džemat Brnjičani, Medžlis Islamske zajednice Srebrenik, počevši od 01. 03. 2017. godine do 28. 02. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Srebrenik i Haris Salibašić će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama pripravnika u vremenu od 01. 03. 2017. do 28. 02. 2018. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Imenovani je dužan po okončanju pripravnčkog staža pristupiti polaganju stručnog ispita za imama, hatiba i muallima pred ispitnom komisijom Rijaseta.

Dekret stupa na snagu 01. 03. 2017. godine i važi do 28. 02. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-936-2/17.

Datum: 26. džumade-l-ula 1438. god. po H.

23. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Mostar br. 104/17. od 16. 02. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama pripravnika u džemat Vrapčići, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. h.g. odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o postavljenju imama pripravnika

Ovčina (Avdo) Kenan, profesor islamske teologije, rođen 26. 02. 1994. godine u mjestu Blagaj, općina Mostar, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u svojstvu pripravnika u džemat Vrapčići, Medžlis Islamske zajednice Mostar, počevši od 19. 12. 2016. godine do 18. 12. 2017. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Mostar i Kenan Ovčina će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama pripravnika u vremenu od 19. 12. 2016. do 18. 12. 2017. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Imenovani je dužan po okončanju pripravničkog staža pristupiti polaganju stručnog ispita za imama, hatiba i muallima pred ispitnom komisijom Rijaseta.

Dekret stupa na snagu 19. 12. 2016. godine i važi do 18. 12. 2017. godine.

Husein-ef. Kavazović

Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1011-2/17.

Datum: 26. džumade-l-ula 1438. god. po H.

23. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Sanski Most br. 01-07-1-15-3/17. od 10. 02. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama pripravnika u džemat Naprelje, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. h.g. odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama pripravnika

Aličković (Ešref) Harun, diplomirani imam, hatib i muallim, rođen 17. 05. 1991. godine u Visokom, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u svojstvu pripravnika u džemat Naprelje, Medžlis Islamske zajednice Sanski Most, počevši od 17. 02. 2017. godine do 16. 02. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Sanski Most i Harun Aličković će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama pripravnika u vremenu od 17. 02. 2017. do 16. 02. 2018. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Imenovani je dužan po okončanju pripravničkog staža pristupiti polaganju stručnog ispita za imama, hatiba i muallima pred ispitnom komisijom Rijaseta.

Dekret stupa na snagu 17. 02. 2017. godine i važi do 16. 02. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1137-2/17.

Datum: 04. džumade-l-uhra 1438. god. po H.
03. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Sarajevo br. 02-09-365-1/17. od 27. 02. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama pripravnika u džemat Panjina Kula, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. god. po H., odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama pripravnika

Hasanović (Hamid) Muhamed, profesor islamske teologije, rođen 14. 02. 1983. godine u Sarajevu, općina Centar, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u svojstvu pripravnika u džemat Panjina Kula, Medžlis Islamske zajednice Sarajevo, počevši od 01. 03. 2017. godine do 31. 08. 2017. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Sarajevo i Muhamed Hasanović će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava

i obaveze između Medžlisa i imama pripravnika u vremenu od 01. 03. 2017. do 31. 08. 2017. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 03. 2017. godine i važi do 31. 08. 2017. godine.

Husein-ef. Kavazović

Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1642-2/17.

Datum: 28. džumade-l-uhra 1438. god. po H.

27. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Mostar br. 205/17. od 22. 03. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama pripravnika u džemat Gnojnice, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. god. po H., odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o postavljenju imama pripravnika

Čolakhodžić (Halil) Mustafa, profesor islamske teologije, rođen 14. 12. 1993. godine u Mostaru, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u svojstvu pripravnika u džemat Gnojnice, Medžlis Islamske zajednice Mostar, počevši od 19. 12. 2016. godine do 18. 12. 2017. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Mostar i Mustafa Čolakhodžić će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama pripravnika u vremenu od 19. 12. 2016. do 18. 12. 2017. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Imenovani je dužan po okončanju pripravnčkog staža pristupiti polaganju stručnog ispita za imama, hatiba i muallima pred ispitnom komisijom Rijaseta.

Dekret stupa na snagu 19. 12. 2016. godine i važi do 18. 12. 2017. godine.

Husein-ef. Kavazović

Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1275-2/17.

Datum: 28. džumade-l-uhra 1438. god. po H.

27. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Čajniče br. 01-03-01-05/17. od 24. 02. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama pripravnika u džemat Mir Muhamedove džamije u Čajniču, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. god. po H., odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o postavljenju imama pripravnika

Grabus (Mensur) Refik, diplomirani imam, hatib i muallim, rođen 17. 05. 1990. godine u Travniku, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u svojstvu pripravnika u džemat Mir Muhamedove džamije u Čajniču, Medžlis Islamske zajednice Čajniče, počevši od 01. 03. 2017. godine do 28. 02. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Čajniče i Refik Grabus će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama pripravnika u vremenu od 01. 03. 2017. do 28. 02. 2018. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Imenovani je dužan po okončanju pripravničkog staža pristupiti polaganju stručnog ispita za imama, hatiba i muallima pred ispitnom komisijom Rijaseta.

Dekret stupa na snagu 01. 03. 2017. godine i važi do 28. 02. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1834-2/17.

Datum: 08. redžeb 1438. god. po H.

05. april 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Živinice br. 02-07-1-65/17. od 31. 03. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama pripravnika u džemat Suha, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora

Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-levvela 1429. god. po H., odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o postavljenju imama pripravnika

Suljić (Enver) Elvedin, diplomirani imam, hatib i muallim, rođen 27. 08. 1988. godine u Tuzli, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u svojstvu pripravnika u džemat Suha, Medžlis Islamske zajednice Živinice, počevši od 01. 04. 2017. godine do 31. 03. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Živinice i Elvedin Suljić će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama pripravnika u vremenu od 01. 04. 2017. do 31. 03. 2018. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Imenovani je dužan po okončanju pripravnčkog staža pristupiti polaganju stručnog ispita za imama, hatiba i muallima pred ispitnom komisijom Rijaseta.

Dekret stupa na snagu 01. 04. 2017. godine i važi do 31. 03. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1274-2/17.

Datum: 09. džumade-l-uhra 1438. god. po H.

08. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Bugojno br. 57/17. od 03. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o postavljenju imama

Kukić (Mirsad) Edin, profesor islamske teologije, rođen 03. 09. 1981. godine u Travniku, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Tomislavgrad, Medžlis Islamske zajednice Tomislavgrad, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 28. 02. 2017. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Sultan Ahmed han II, Medžlis Islamske zajednice Bugojno, počevši od 01. 03. 2017. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Bugojno i Edin Kukić će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 03. 2017. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1313-2/17.

Datum: 10. džumade-l-uhra 1438. god. po H.
09. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Travnik br. A-1-133/2017. od 07. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Memić (Hamid) Edin, profesor islamske teologije, rođen 10. 06. 1979. godine u mjestu Višnjevo, općina Travnik, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Jezerci, Medžlis Islamske zajednice Travnik, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 28. 02. 2017. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Turbe „Malezija džamija“, Medžlis Islamske zajednice Travnik, počevši od 01. 03. 2017. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Travnik i Edin Memić će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 03. 2017. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1315-2/17.

Datum: 10. džumade-l-uhra 1438. god. po H.

09. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Puračić br. 03-07-1-84/17. od 07. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Mejrić (Ismet) Armin, profesor islamske teologije, rođen 16. 09. 1991. godine u Tuzli, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Donja Puharska, Medžlis Islamske zajednice Prijedor, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 12. 03. 2017. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Devetak, Medžlis Islamske zajednice Puračić, počevši od 13. 03. 2017. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Puračić i Armin Mejrić će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 13. 03. 2017. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1425-2/17.

Datum: 16. džumade-l-uhra 1438. god. po H.

15. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Prijedor br. 03-07-35/17. od 10. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 12 i člana 47 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.) donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. h.g. odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Bušatlić (Izet) Semir, diplomirani imam, hatib i muallim, rođen 01. 11. 1987. godine u mjestu Zastinje, općina Gornji Vakuf, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Zecovi, Medžlis Islamske zajednice Prijedor, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 12. 03. 2017. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Donja Puharska, Medžlis Islamske zajednice Prijedor, počevši od 13. 03. 2017. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Prijedor i Semir Bušatlić će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 13. 03. 2017. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1537-2/17.

Datum: 23. džumade-l-uhra 1438. god. po H.
22. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Kotor Varoš br. 09-07-1-44/17. od 15. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 5 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2014.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Muslić (Šaćir) Muharem, rođen 12. 08. 1982. godine u Zenici, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Hrvacani, Medžlis Islamske zajednice Kotor Varoš, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 30. 04. 2015. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Večići, Medžlis Islamske zajednice Kotor Varoš, počevši od 01. 05. 2015. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Kotor Varoš i Muharem Muslić će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaklju-

čiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 05. 2015. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1538-2/17.

Datum: 23. džumade-l-uhra 1438. god. po H.

22. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Kotor Varoš br. 09-07-1-43/17. od 15. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 5 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2014.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Pezer (Ređo) Mirzet, rođen 25. 08. 1979. godine u Travniku, do sada raspoređen na dužnosti v.d. glavnog imama, imama, hatiba i muallima u džematu Bosanski Kobaš, Medžlis Islamske zajednice Bosanski Kobaš, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 30. 09. 2016. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Šiprage, Medžlis Islamske zajednice Kotor Varoš, počevši od 01. 10. 2016. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Kotor Varoš i Mirzet Pezer će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 10. 2016. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1787-2/17.

Datum: 06. redžeb 1438. god. po H.
03. april 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Kotor Varoš br. 09-07-1-53/17. od 30. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 5 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2014.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Bajrić (Halid) Benjamin, rođen 17. 04. 1990. godine u Banja Luci, do sada raspoređen na dužnosti v.d. glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Bileća, Medžlis Islamske zajednice Bileća, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 08. 06. 2015. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Garići, Medžlis Islamske zajednice Kotor Varoš, počevši od 09. 06. 2015. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Kotor Varoš i Benjamin Bajrić će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Imenovanom ostaje obaveza polaganja stručnog ispita za imama, hatiba i muallima pred ispitnom komisijom Rijaseta.

Dekret stupa na snagu 09. 06. 2015. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-822-2/17.

Datum: 18. džumade-l-ula 1438. god. po H.
15. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Muftijstva bihaćkog br. 01-07-2-221-9/2016. od 13. 02. 2017. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na IX redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj 11. 04. 2010. godine u Sarajevu, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o razrješenju dužnosti v.d. glavnog imama

Remić (Adem) Nedžad, diplomirani imam, hatib i muallim, rođen 15. 09. 1975. godine u Waiblingenu – SR Njemačka, v.d. glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Velika Kladuša, razrješava se dužnosti v.d. glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Velika Kladuša, zaključno sa 12. 02. 2017. godine, zbog odbijanja imenovanog da postupi u skladu sa dogovorom.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-821-2/17.

Datum: 18. džumade-l-ula 1438. god. po H.
15. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Cazin br. 01-07-1-288/2016. od 26. 12. 2016. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na IX redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj 11. 04. 2010. godine u Sarajevu, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o razrješenju dužnosti imama

Nukić (Ramo) Asim, rođen 31. 01. 1953. godine u mjestu Skugrići, općina Vlasenica, imam, hatib i muallim u džematu Miostrah, Medžlis Islamske zajednice Cazin, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Miostrah, Medžlis Islamske zajednice Cazin, zaključno sa 27. 12. 2016. godine, radi odlaska u penziju.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1060-2/17.

Datum: 30. džumade-l-ula 1438. god. po H.
27. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Bosanska Krupa br. 41-GI/16. od 29. 12. 2016. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na IX redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj 11. 04. 2010. godine u Sarajevu, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o razrješenju dužnosti imama

Makić (Zuhdija) Senahid, rođen 07. 07. 1982. godine u mjestu Bag, općina Bosanska Krupa, imam, hatib i muallim u džematu Krušnica, Medžlis Islamske zajednice Bosanska Krupa, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Krušnica, Medžlis Islamske zajednice Bosanska Krupa, zaključno sa 11. 07. 2016. godine, na lični zahtjev imenovanog.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1382-2/17.

Datum: 15. džumade-l-uhra 1438. god. po H.

14. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Tomislavgrad br. 73/2017. od 09. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na IX redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj 11. 04. 2010. godine u Sarajevu, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o razrješenju dužnosti imama

Jašarević (Munib) Đevad, rođen 05. 10. 1985. godine u Zenici, imam, hatib i muallim u džematu Oplećani i Mandino Selo, Medžlis Islamske zajednice Tomislavgrad, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Oplećani i Mandino Selo, Medžlis Islamske zajednice Tomislavgrad, zaključno sa 06. 03. 2017. godine, na osnovu sporazumnog raskida ugovora.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1478-2/17.

Datum: 18. džumade-l-uhra 1438. god. po H.

17. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Srebrenik br. 04-07-1-160-1/17. od 15. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o razrješenju dužnosti imama

Joldić (Ahmet) Ramiz, rođen 05. 03. 1977. godine u mjestu Sladna, općina Srebrenik, imam, hatib i muallim u džematu Brda, Medžlis Islamske zajednice Srebrenik, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Brda, Medžlis Islamske zajednice Srebrenik, zaključno sa 14. 03. 2017. godine, na osnovu sporazumnog raskida ugovora.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1589-3/17.

Datum: 24. džumade-l-uhra 1438. god. po H.

23. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Bužim br. 02-07-1-68/17. od 13. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donešenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o razrješenju dužnosti imama

Porić (Omer) Emir, rođen 29. 10. 1988. godine u Bosanskoj Krupi, imam, hatib i muallim u džematu Bućevci, Medžlis Islamske zajednice Bužim, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Bućevci, Medžlis Islamske zajednice Bužim, zaključno sa 31. 01. 2017. godine, na osnovu sporazumnog raskida ugovora.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1662-3/17.

Datum: 28. džumade-l-uhra 1438. god. po H.

27. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Čajniče br. 01-07-01-20/17. od 27. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donešenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o razrješenju dužnosti imama

Bakal (Mirsad) Emin, rođen 29. 11. 1984. godine u Čajniču, imam, hatib i muallim Mir Muhamedove džamije u Čajniču, Medžlis Islamske zajednice Čajniče, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima Mir Muhamedove džamije u Čajniču, Medžlis Islamske zajednice Čajniče, zaključno sa 28. 02. 2017. godine, na osnovu sporazumnog raskida ugovora, a radi prelaska na drugo radno mjesto.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1750-2/17.
Datum: 03. redžeb 1438. god. po H.
31. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Srebrenik br. 04-07-1-180-2/17. od 28. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o razrješenju dužnosti imama

Salkić (Senaid) Mirsad, rođen 03. 06. 1980. godine u Tuzli, imam, hatib i muallim u džematu Cage, Medžlis Islamske zajednice Srebrenik, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Cage, Medžlis Islamske zajednice Srebrenik, zaključno sa 31. 03. 2017. godine, na osnovu sporazumnog raskida ugovora.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1780-2/17.
Datum: 06. redžeb 1438. god. po H.
03. april 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Mostar br. 228/17. od 30. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini,

održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o razrješenju dužnosti imama

Čolakhodžić (Mujo) Halil, rođen 13. 02. 1953. godine u mjestu Presjeka, općina Nevesinje, imam, hatib i muallim u džematu Gnojnice, Medžlis Islamske zajednice Mostar, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Gnojnice, Medžlis Islamske zajednice Mostar, zaključno sa 06. 03. 2015. godine, zbog preseljenja na Ahiret.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1781-2/17.

Datum: 06. redžeb 1438. god. po H.

03. april 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Mostar br. 229/17. od 30. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o razrješenju dužnosti imama

Kajmović (Avdo) Sejfo, rođen 22. 11. 1951. godine u mjestu Hotovlje, općina Kalinovik, imam, hatib i muallim u džematu Donja Mahala (Nezir-agina džamija), Medžlis Islamske zajednice Mostar, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Donja Mahala (Nezir-agina džamija), Medžlis Islamske zajednice Mostar, zaključno sa 22. 11. 2016. godine, radi odlaska u penziju.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-820-2/17.

Datum: 18. džumade-l-ula 1438. god. po H.

15. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Cazin br. 01-07-1-74/17. od 09. 02. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Vilenjača, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u*

BiH, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Ćoralić (Hasan) Safet, rođen 24. 08. 1995. godine u Bihaću, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Vilenjača, Medžlis Islamske zajednice Cazin, počevši od 09. 02. 2017. do 08. 02. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Cazin i Safet Ćoralić će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 09. 02. 2017. godine do 08. 02. 2018. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 09. 02. 2017. do 08. 02. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-870-2/17.

Datum: 23. džumade-l-ula 1438. god. po H.
20. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Srebrenik br. 04-07-1-94/17. od 14. 02. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Gornji Moranjci, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Bećirović (Muharem) Muamer, rođen 10. 01. 1982. godine u mjestu Sladna, općina Srebrenik, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Gornji Moranjci, Medžlis Islamske zajednice Srebrenik, počevši od 01. 03. 2017. do 28. 02. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Srebrenik i Muamer Bećirović će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava

i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 03. 2017. godine do 28. 02. 2018. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 03. 2017. do 28. 02. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-864-2/17.

Datum: 23. džumade-l-ula 1438. god. po H.
20. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Srebrenik br. 04-07-1-93/17. od 14. 02. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Dedići, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Imširović (Suad) Aldin, rođen 17. 04. 1991. godine u Tuzli, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Dedići, Medžlis Islamske zajednice Srebrenik, počevši od 01. 03. 2017. do 28. 02. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Srebrenik i Aldin Imširović će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 03. 2017. godine do 28. 02. 2018. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 03. 2017. do 28. 02. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-868-2/17.

Datum: 23. džumade-l-ula 1438. god. po H.
20. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Srebrenik br. 04-07-1-92/17. od 14. 02. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Kuge, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice,

održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju imama

Junuzović (Nuraga) Adnan, rođen 20. 05. 1989. godine u Tuzli, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Kuge, Medžlis Islamske zajednice Srebrenik, počevši od 01. 03. 2017. do 28. 02. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Srebrenik i Adnan Junuzović će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 03. 2017. godine do 28. 02. 2018. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 03. 2017. do 28. 02. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1476-2/17.

Datum: 18. džumade-l-uhra 1438. god. po H.

17. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Čelić br. 01-07-1-52/17. od 15. 03. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Kovačevići-Koraj, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju imama

Halilović (Senahid) Mirza, rođen 03. 02. 1994. godine u mjestu Maoča, općina Brčko, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Kovačevići-Koraj, Medžlis Islamske zajednice Čelić, počevši od 01. 04. 2017. do 31. 03. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Čelić i Mirza Halilović će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 04. 2017. godine do 31. 03. 2018. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 04. 2017. do 31. 03. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1536-2/17.

Datum: 23. džumade-l-uhra 1438. god. po H.
22. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Kotor Varoš br. 09-07-1-45/17. od 15. 03. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Hrvaćani, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o postavljenju imama

Pašić (Mehmedalija) Abid, rođen 29. 02. 1988. godine u Banja Luci, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Hrvaćani, Medžlis Islamske zajednice Kotor Varoš, počevši od 01. 06. 2015. do 31. 05. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Kotor Varoš i Abid Pašić će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 06. 2015. godine do 31. 05. 2018. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 06. 2015. do 31. 05. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1589-2/17.

Datum: 23. džumade-l-uhra 1438. god. po H.
22. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Bužim br. 02-07-1-68/17. od 13. 03. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Bučevci, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Porić (Omer) Emir, rođen 29. 10. 1988. godine u Bosanskoj Krupi, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Bučevci, Medžlis Islamske zajednice Bužim, počevši od 01. 07. 2014. do 31. 01. 2017. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Bužim i Emir Porić će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 07. 2014. godine do 31. 01. 2017. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 07. 2014. do 31. 01. 2017. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1786-2/17.

Datum: 06. redžeb 1438. god. po H.
03. april 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Vitez br. 68/17. od 30. 03. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Bukve, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Jašarević (Munib) Đevad, rođen 05. 10. 1985. godine u Zenici, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Bukve, Medžlis Islamske zajednice Vitez, počevši od 07. 03. 2017. do 06. 03. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Vitez i Đevad Jašarević će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 07. 03. 2017. godine do 06. 03. 2018. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 07. 03. 2017. do 06. 03. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1788-2/17.

Datum: 06. redžeb 1438. god. po H.
03. april 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Travnik br. A-1-186/17. od 30. 03. 2017. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Jezerci, shodno odredbi člana 8. i člana 12. Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Arifović (Nihad) Admir, rođen 04. 10. 1984. godine u Zenici, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Jezerci, Medžlis Islamske zajednice Travnik, počevši od 01. 04. 2017. do 31. 03. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Travnik i Admir Arifović će, u skladu sa odredbama člana 16. Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 04. 2017. godine do 31. 03. 2018. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 04. 2017. do 31. 03. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-867-3/17.

Datum: 23. džumade-l-ula 1438. god. po H.
20. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Srebrenik br. 04-07-1-96/17. od 14. 02. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Salkić (Hakija) Mevludin, diplomirani imam, hatib i muallim, rođen 14. 02. 1979. godine u mjestu Osmače, općina Srebrenica, postavlja se na dužnost ima-

ma, hatiba i muallima u džemat Falešići, Medžlis Islamske zajednice Srebrenik, počevši od 01. 07. 2014. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 07. 2014. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-861-2/17.

Datum: 23. džumade-l-ula 1438. god. po H.
20. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Doboj br. 02-07-346-2/16. od 10. 02. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Bajrić (Mustafa) Ahmed, profesor islamske teologije, rođen 17. 05. 1991. godine u Doboju, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Matuzići – Kuvajtska džamija, Medžlis Islamske zajednice Doboj, počevši od 21. 03. 2017. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 21. 03. 2017. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-862-3/17.

Datum: 23. džumade-l-ula 1438. god. po H.
20. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Srebrenik br. 04-07-1-89/17. od 14. 02. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.) te člana 5 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2014.) donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i

Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju imama

Mehmedović (Muhamed) Alija, rođen 21. 08. 1966. godine u mjestu Snagovo, općina Zvornik, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Lisovići, Medžlis Islamske zajednice Srebrenik, počevši od 01. 07. 2014. do 28. 02. 2018. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 07. 2014. godine i važi do 28. 02. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-863-3/17.

Datum: 23. džumade-l-ula 1438. god. po H.
20. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Srebrenik br. 04-07-1-91/17. od 14. 02. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.) te člana 5 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2014.) donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju imama

Turnadžić (Muhamed) Naim, rođen 20. 02. 1992. godine u mjestu Rovaši, općina Milići, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Brezik, Medžlis Islamske zajednice Srebrenik, počevši od 01. 07. 2014. do 28. 02. 2018. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 07. 2014. godine i važi do 28. 02. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-865-3/17.

Datum: 23. džumade-l-ula 1438. god. po H.
20. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Srebrenik br. 04-07-1-90/17. od 14. 02. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.) te člana 5 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2014.) donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju imama

Esmić (Alija) Safet, rođen 19. 09. 1979. godine u mjestu Baćino Brdo, općina Vlasenica, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Potpeć, Medžlis Islamske zajednice Srebrenik, počevši od 01. 07. 2014. do 28. 02. 2018. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 07. 2014. godine i važi do 28. 02. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-866-3/17.

Datum: 23. džumade-l-ula 1438. god. po H.
20. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Srebrenik br. 04-07-1-88/17. od 14. 02. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.) te člana 5 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2014.) donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju imama

Ibrahimović (Smajo) Sabit, rođen 15. 10. 1972. godine u mjestu Cerska, općina Vlasenica, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat

Zahirovići, Medžlis Islamske zajednice Srebrenik, počevši od 01. 07. 2014. do 28. 02. 2018. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 07. 2014. godine i važi do 28. 02. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1460-3/17.

Datum: 18. džumade-l-uhra 1438. god. po H.

17. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Novi Travnik br. 152-01-07/17. od 14. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.) donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Amidžić (Fuad) Haris, profesor islamske teologije, rođen 20. 12. 1986. godine u Petrovcu na Mlavi, Republika Srbija, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Pečuj, Medžlis Islamske zajednice Novi Travnik, počevši od 01. 07. 2014. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 07. 2014. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1477-2/17.

Datum: 18. džumade-l-uhra 1438. god. po H.

17. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Mostar br. 186/17. od 15. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 5 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*„Glasnik Rijaseta IZ u BiH“*, br. 5-6/2014.) donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni

i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju imama

Gosto (Halil) Adis, rođen 04. 01. 1985. godine u Mostaru, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Cernica, Medžlis Islamske zajednice Mostar, počevši od 01. 08. 2017. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 08. 2017. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1691-2/17.

Datum: 01. redžeb 1438. god. po H.

29. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Kiseljak br. 03-03-104/17. od 28. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.) donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju imama

Musa (Đulaga) Muhidin, profesor islamske teologije, rođen 11. 06. 1988. godine u Varešu, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Brestovsko, Medžlis Islamske zajednice Kiseljak, počevši od 02. 03. 2017. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 02. 03. 2017. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1779-2/17.

Datum: 03. redžeb 1438. god. po H.

31. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Živinice br. 02-07-1-62/17. od 31. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.) donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Hasanović (Munib) Mersed, profesor islamske teologije, rođen 04. 05. 1991. godine u mjestu Jusići, općina Zvornik, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Ribac, Medžlis Islamske zajednice Živinice, počevši od 01. 03. 2017. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 03. 2017. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1046-2/17.

Datum: 30. džumade-l-ula 1438. god. po H.

27. februar 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Muftijstva goraždanskog br. 01-03-2-30-01/17. od 22. 02. 2017. godine, shodno odredbi člana 12 i člana 47 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.) donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. h.g. odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju glavnog imama

Genjga (Vezir) Mehrudin, diplomirani imam, hatib i muallim, rođen 03. 12. 1978. godine u Travniku, postavlja se na dužnost glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Rudo na mandatni period od četiri (4) godine, počevši od 15. 02. 2017. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove glavnog imama obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 15. 02. 2017. godine i važi do 14. 02. 2021. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1356-2/17.

Datum: 15. džumade-l-uhra 1438. god. po H.

14. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Muftijstva travničkog br. 02-01-80/17. od 10. 03. 2017. godine, shodno odredbi člana 12 i člana 47 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.) donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. h.g. odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju glavnog imama

Amidžić (Fuad) Haris, profesor islamske teologije, rođen 20. 12. 1986. godine u Petrovcu na Mlavi, Republika Srbija, postavlja se na dužnost glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Novi Travnik na mandatni period od četiri (4) godine, počevši od 01. 04. 2017. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove glavnog imama obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Decret stupa na snagu 01. 04. 2017. godine i važi do 31. 03. 2021. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1661-2/17.

Datum: 28. džumade-l-uhra 1438. god. po H.

27. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Muftijstva goraždanskog br. 01-03-2-31-01/17. od 22. 02. 2017. godine, shodno odredbi člana 12 i člana 47 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.) donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. h.g. odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju v. d. glavnog imama

Grabus (Mensur) Refik, diplomirani imam, hatib i muallim, rođen 17. 05. 1990. godine u Travniku, postavlja se na dužnost v. d. glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Čajniče na period od jedne (1) godine, počevši od 01. 03. 2017. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove v. d. glavnog imama obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 03. 2017. godine i važi do 28. 02. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 06-07-1-922-2/17.

Datum: 09. džumade-l-uhra 1438. god. po H.
08. mart 2017. godine

Rješavajući po zahtjevu Islamske zajednice Bošnjaka u Njemačkoj br. 07-AH-02/17. od 17. 02. 2017. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imama (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na IX redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj 11. 04. 2010. godine u Sarajevu, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o razrješenju dužnosti imama

Fazlić (Rašid) Fikret, profesor islamske teologije, rođen 18. 05. 1990. godine u Tutinu, Republika Srbija, imam, hatib i muallim u džematu IG Penzberg, Islamska zajednica Bošnjaka u Njemačkoj, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu IG Penzberg, Islamska zajednica Bošnjaka u Njemačkoj, zaključno sa 31. 12. 2016. godine, zbog samovoljnog napuštanja džemata.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Ispravka

U prošlom broju *Glasnika* (br. 1-2) objavljen je rad mr. Halima Alibašića pod naslovom „Kodifikacija klasičnog arapskog jezika“. Iz rada su, tehničkom omaškom, ispuštene fusnote – njih 21, pa se autoru i čitateljstvu izvinjavamo zbog toga, uz nadu da ćemo naići na njihovo razumijevanje.

Ovom prilikom objavljujemo izostavljene fusnote:

1. Muḥammad al-Šubayḥ, *Baḥt ḡadīd 'an al-Qur'ān al-Karīm*, al-Qāhira, 1996, str. 113.
2. J. Ramić, *Obzorja arapsko-islamske književnosti*, El-Kalem, Sarajevo, 1999, str. 258.
3. Gotthold Weil, *Die grammatischen Schulen von Kufa und Basra*, Leiden, 1913, str. 3.
4. Anwar G. Chejne, *The Arabic Language. It's Role in History*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1969, str. 8.
5. Karen Armstrong, *al-Naz'a el usūliyya fī al-Yahūdīyya wa al-Masīhiyya wa al-Islām*, Damask, 2005, str.49.
6. Johann Füick, *Untersuchungen zur arabischen Sprach und Stilgeschichte*, Berlin, 1950.
7. Ḥusayn Ṭāhā, *Fī al-adab al-ḡāhili*, al-Qāhira, 1927, str. 171-86.
8. Mustafa Shah, „Exploring the Genesis of Early Arabic Linguistic Thought: Qur'anic Readers and Grammarians of the Basran Tradition“, *Journal of Qur'anic Studies*, Vol. 5, No. 2, 2003, str. 3-4.
9. Beatrice Gruendler, „Arabic Alphabet: Origin“, u: Kees Versteegh (ur.), *Encyclopaedia of Arabic Language and Linguistics*, Brill, Leiden – Boston, 2006, Vol. I, str. 151.
10. Mustafa Shah, op. cit., str. 5.
11. Amra Mulović, „Uloga basranske i kufske filološke škole u procesu kodifikacije arapskog jezika“, *Pismo* – časopis za jezik i književnost, godište 5, broj 1, Sarajevo, 2007, str. 172.
12. Mustafa Shah, op. cit., str. 10.

- 13 Anwar G. Chejne, op. cit., str. 50.
- 14 Carl Brockelmann, *Tārīh al-'adab al-'arabī*, II, Naql 'ilā al-'arabiyya: 'Abd al-Ḥalīm al-Nağğār, Dār al-ma'ārif, Al-Qāhira, 1961-68., str.124.
- 15 Hasan Ibrāhīm Hasan, *Tārīh al-islām al-siyāsī wa al-dīnī wa- al-taqāfī wa al-iğtimā'ī*, III, al-Qāhira, 1964-66, str. 353.
- 16 Abū Naşr al-Fārābī, *Kitāb al-ḥurūf*, Taḥqīq: Muḥsin Maḥdī, Bayrūt, 1970, str 147.
- 17 Şawqī Ḍayf, *al-Madāris al-naḥwīyya*, Dār al-ma'ārif, al-Ṭība'a al-rābī'a, al-Qāhira, 1979, str.196.
- 18 Maḥmūd Fahmī Ḥiğāzī, *'Ilm al-luġa al-'arabiyya. Maḍḥal tāriḥi muqārīn fī ḍaw' al-turāt wa al-luġāt al-sāmiyya*, Wikāla al-maṭbū' āt, al-Kuwayt, 1973, str. 59.
- 19 Gustav Flügel, „Die grammatischen Schulen der Araber“ Abth. 1 (mehr nicht erschienen), *Die Schulen von Basra und Kufa und die gemischte Schule*, Leipzig 1862 (= Abhandlungen der D.M.G. II, 4). S. 10 f. findet sich die Aufzählung der von ihm benutzen Quellen. – Vgl. ferner Brockelmann: *Gesch. d. arab. Litt.* 1. 1897, p. 96 ff.
- 20 Anwar G. Chejne, op. cit., str. 45.
- 21 Više o ovim i drugim značajnim rječnicima arapskog jezika vidjeti u: Kees Versteegh, *Landmarks in Linguistic Thought Volume III: The Arabic Linguistic Tradition (History of Linguistic thought)*, Francis & Taylor Group, New York – London, 1997, str. 17-26.

Uredništvo *Glasnika*

Napomene saradnicima

Glasnik je zvanično glasilo Rijaseta Islamske zajednice BiH. Izlazi dvomjesečno. Objavljuje akademske članke, istraživačke i stručne radove, prevedene tekstove, prikaze knjiga iz oblasti vjerskih disciplina i islamske/bošnjačke kulturne baštine kao i službena akta organa Rijaseta Islamske zajednice u BiH. Objavljuje i radove iz drugih oblasti po odluci urednika. Glasnik nastoji popularizirati naučna istraživanja iz oblasti islamskih nauka i kulturne baštine Bošnjaka te informirati čitaoce o radu službi i institucija Rijaseta IZ-e.

Svi objavljeni radovi odobreni su od strane urednika. Akademska, pravna i jezička odgovornost je na autorima radova. Osnovni jezik Glasnika je bosanski. Prilikom pisanja radova primjenjuje se norma Pravopisa bosanskog jezika sa fonetskom transkripcijom dok se naučna tran-

skripcija primjenjuje u uskostručnim tekstovima. Vrstu naučne transkripcije bira autor. Radovi mogu sadržavati arapski, turski, perzijski kao i druge jezike u transkripciji. Dostavljeni radovi su predmet provjere urednika u smislu akademskih i tehničkih kriterija. Autori prihvataju redakcijske intervencije u tekstu.

Radovi se mogu poslati putem maila glasnik_riz@yahoo.com ili na adresu: Gazi Husrev-begova 56a, 71000 Sarajevo. Rad mora biti u Microsoft Wordu ne veći od 10 stranica formata A4, font Times New Roman. Slike i svi drugi prilozi moraju biti priloženi odvojeno.

Sva prava zadržana. Nijedan dio Glasnika ne može biti umnožavan, pohranjivan u sisteme za umnožavanje bez prethodnog dopuštenja Uredništva i autora tekstova, izuzev kratkih navoda u naučne svrhe.

ISSN 1512-6609, ISSN 2233-095X (Online)

Izdavač: RIJASET ISLAMSKE ZAJEDNICE U BOSNI I HERCEGOVINI. Urednik: MUSTAFA PRLJAČA; tehnički urednik: SUAD PAŠIĆ lektura: AIDA KRZIĆ i TARIK JAKUBOVIĆ; dizajn korice: TARIK JESENKOVIĆ; prijevod na arapski jezik: NURKO KARAMAN; prijevod na engleski jezik: IFET MUSTAFIĆ. DTP: El-Kalem. Štampa: Štamparija BLICDRUK, d.o.o. - Sarajevo; Uredništvo i administracija: 71000 Sarajevo, Gazi Husrev-begova br. 56A, telefon: 033/532-255, fax: 033/441-800, e-mail: glasnik_riz@yahoo.com. Glasnik izlazi dvomjesečno. Rukopise slati na adresu Uredništva. Rukopisi se ne vraćaju. Štampani tiraž 2000 primjeraka. Cijena Glasnika iznosi 10 KM. Uplata u KM na žiro-račun 1602005500015065 kod VAKUFSKE BANKE DD Sarajevo - uz naznaku za Glasnik. Glasnik je upisan u registar javnih glasila u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta pod brojem 446 od 27. 08. 1994. godine.